

มากกว่า เช่น ได้ทางด่วนที่มีคนหาของเก่า หรือที่สวนหย่อมข้างสนามบาสตรงข้ามสภาสังคมสงเคราะห์ ในพื้นที่ที่มีคนอยู่ประจำนี้ แนวโน้มพวกเขาซึ่งอยู่ด้วยกันและจำหน้ากันได้จะไม่อันตรายตรงกันข้ามพวกเขาเองจะกลัว “ขจร” ที่อาจจะก่ออาชญากรรมแล้วหลบหนีไปที่อื่น ดังที่ พี่เล็ก ตอบถาม ของ ผู้ศึกษาว่า เป็นผู้หญิงนอนอย่างนี้น่ากลัวหรือไม่ ว่า

“ ไม่น่ากลัวหรอก มันเห็นหน้ากันหมด มันรู้ว่าใครเป็นยังไง ก็ไม่ทำกันเองหรอก ถ้าจะน่ากลัว ให้อ่านขจร น่ากลัวกว่า ...อ้าวเคยเจอผู้ชายมันจะข่มขืนอ้าว มันมาจากไหนก็ไม่รู้ มากินเหล้ากัน แล้วไม่รู้ยังให้อ่านนอนอยู่ดีๆ มันคร่อมอ้วเลย อ้วดินใหญ่เลย มันกัดปากอ้วเจ็บ เป็นแผลไปหมด กินข้าวไม่ได้ไปหลายวัน เสียเงินอีกต้องหลายบาท...ดิฉันให้อับปี่ที่มันนอนอยู่ด้วยกันมันได้ยิน ลูกขึ้นมาเตะมัน ให้อับปี่มันก๊วกขึ้นแท็กซี่ไปเลย”

แน่นอนว่า สำหรับคนทั่วไป เมื่อพบคนหลับนอนในที่สาธารณะ ย่อมเกิดความรู้สึกหวาดระแวงว่า พวกเขาอาจก่ออาชญากรรม และหลบหนีไปในที่ต่างๆ ได้ ดังนั้นการป้องกันที่ดีที่สุดก็คือการจัดให้มีแสงสว่างอย่างเพียงพอ ผู้ที่นอนในที่สว่างอย่างน้อยก็แสดงตัวเองว่าเป็นสุจริตชน “ไม่กลัวแสง” สำหรับผู้ที่อาศัยอยู่อย่างปกติก่อน อาจจะคิดว่า ควรมีการตรวจตราว่า เป็นผู้มีอาชีพสุจริตห่างจากยาเสพติด ลักษณะการอยู่แบบปกติก่อนนี้ไม่ต่างจากอดีตที่มีคนอาศัยอยู่ได้สะพาน ซึ่งไม่ได้หมายความว่า คนได้สะพานทุกคนเป็นอาชญากรหมด

สำหรับที่ปูนอน ร้อยละ 90 จะปูนอนด้วยกระดาดพลาสติกที่หาซื้อจากคนเร่ขายของตามงานวัด ราคาทั่วไปขายแผ่นละ 10 บาท ถ้าคุ้นเคยกันอาจลดเหลือ 5 บาท การเลือกกระดาดนอนสำหรับคนไร้บ้านจะพิถีพิถันกว่าคนซื้อกระดาดไปนั่ง เพราะจะต้องเก็บไว้นอนให้ได้หลายวันจนกว่ากระดาดจะชำรุดคือขาด โดยมากจะเลือกกระดาดแผ่นเดียวที่ไม่ได้ต่อด้วยเทปพลาสติก เพราะเทปพลาสติกเมื่อโดนน้ำหรือไอน้ำขึ้นจากพื้นดินจะร่อนหลุด ส่วนที่เหลืออาจพกเสื้อปูนอน โดยมากต้องมีกระเป๋าบิโบนใหญ่เช่นคนขายลูกโป่ง ถ้าเป็นคนที่นอนกึ่งประจำ ก็มักจะมีเสื้อปูนอน สำหรับคนที่ไม่เตรียมการใดๆ ก็จะมีนอนด้วยกระดาดหนังสือพิมพ์หรือตามแต่จะหาได้

ที่สนามหลวงจะมีทิศทางการนอนที่คล้ายกันเป็นส่วนใหญ่คือ หันศีรษะไปทางวัดพระแก้ว ด้วยความรู้สึกเป็นมงคล และเป็นทิศทางที่ลมจะพัดไปตามทางยาวของตัว ถ้านอนขวางทางลมจะหนาวมาก

1.2 สุขา ที่อาบน้ำ และน้ำดื่ม สำหรับคนไร้บ้าน

เมื่อคืนแรกของการหลับนอนผ่านไป สิ่งที่จะติดตามมาก็คือ การใช้ห้องน้ำและน้ำดื่ม ซึ่งอาจถือว่าสำคัญกว่า สถานที่นอนก็ว่าได้ ในระยะแรกของการเป็นคนไร้บ้านและพอจะมีเงินติดกระเป๋

หลายคนอาจเลือกที่จะจ่ายเงินเป็นค่าห้องน้ำ เช่นที่หัวลำโพง เข้าห้องน้ำครั้งละ 3 บาท อาบน้ำครั้งละ 10 บาท ที่ได้ทางด่วนมีที่อาบน้ำ 10 บาท สำหรับคนขับรถบัส ก็สามารถไปอาบน้ำได้ ถ้าสนามหลวงจะมีร้านค้าของชุมชนย่านริมคลองหลอดเปิดให้บริการอาบน้ำครั้งละ 10 บาท หรือที่ข้างกองสลากกินแบ่งรัฐบาลมีห้องน้ำเปิดให้เข้าครั้งละ 2 บาท แต่เมื่อนานวันขึ้นการจ่ายเงิน 2-3 บาท สำหรับการเข้าห้องน้ำกลายเป็นสิ่งที่ฟุ่มเฟือยเกินไป ดังนั้นจึงต้องเรียนรู้ที่จะเข้าห้องน้ำที่ไม่เสียเงิน

สำหรับที่สนามหลวงเวลากลางวัน ห้องน้ำที่สะดวกและเข้าถึงได้ทุกคนก็คือ รถสุขาสาธารณะของกรุงเทพมหานคร แต่มีข้อจำกัดคือ จอดอยู่มุมเดียวคือ ที่สวนหย่อมตรงข้ามโรงละครแห่งชาติ ผู้ที่จะเข้าไปใช้มักจะอยู่แถบเจดีย์ขาว แต่หากค่อนข้างมาทางวัดพระแก้ว ห้องน้ำสาธารณะที่เข้าได้ง่ายก็คือ ที่ศาลหลักเมือง ซึ่งจะตั้งตู้ให้บริจาค สำหรับคนไร้บ้านมักเข้าฟรีไม่หยอดเงินใส่ตู้ อาจมีบางคนที่ชำนาญไปเข้าตามวัดเช่นวัดมหาธาตุก็ได้ แต่ห้องน้ำจะหาเข้ายากในเวลากลางคืน ที่ไม่มีรถสุขาของกทม.และศาลหลักเมือง ถ้าถ่ายปัสสาวะสำหรับผู้ชายก็จะไม่ยาก แต่ผู้หญิงจะลำบากกว่า ห้องน้ำสำหรับผู้หญิงสนามหลวงเวลากลางคืนก็คือ ผ้าถุง

ในเวลากลางคืน ถ้ามองเห็นผู้หญิงสวมผ้าถุง ทั้งๆที่ปกติเธอนั่งกางเกงและเดินไปตามมุมมืดได้ร่มไม้ ไม่ควรมองตามไป เพราะเธอกำลังไปปฏิบัติภารกิจส่วนตัว โดยใช้ผ้าถุงคลุม ขณะถ่ายปัสสาวะ

แต่ถ้าเป็นการถ่ายท้องเวลากลางคืน จะค่อนข้างลำบาก ทั้งผู้ชายและผู้หญิง ถ้าจำเป็นจริงๆ ก็คือ ต้องเข้าฟุ่มไม่

ที่สนามหลวงในยามเช้า หลังจากตื่นนอนแต่ละคนจะมีที่ทางของตัวเอง ส่วนมากจะไปเข้าห้องน้ำที่ศาลหลักเมือง แต่เป็นสถานที่ที่มีคนไปกันมาก มีห้องน้ำเพียง 2 ห้องก็ยอมนั่งไม่สะดวก ห้องน้ำที่ศาลหลักเมือง เข้าถึงง่ายแต่คนใช้บริการมาก และจะมีเจ้าหน้าที่คอยควบคุมไม่ให้ใช้เวลาเกินไป ครั้งหนึ่งผู้ศึกษาอาศัยล้างหน้าแปรงฟันที่ศาลหลักเมืองเช่นเดียวกับคนอื่น แต่อาจด้วยความใช้เวลามากกว่าคนอื่น จึงถูกตวาดด้วยเสียงดังว่า “ เร็วๆ หน่อย แปรงฟันอะไร ที่นี้ไม่ใช่ที่แปรงฟัน เขาให้ล้างมือเฉยๆ ”

น่าว่าเหว ไม่ชอบเข้าห้องน้ำที่ศาลหลักเมืองและแนะนำผู้ศึกษาไปที่ข้างกองสลาก ว่า

“ผมไม่ค่อยชอบเข้าที่หลักเมือง ไม่ไหว กำลังนั่งอยู่ดี ข้างนอกมันเคอะอยู่เรื่อย ‘เร็ว หน่อยวิชัย เข้าห้องน้ำหรือทำอะไรวะ สิบม้ารึเปล่า’ เราเสียอารมณ์เลย พวกนี้บางครั้งต้องชุกกลับออกไปบ้าง อย่างผมตะโกนสวนออกไปเลย ‘ ใครวะเดี๋ยวกูออกไปเจอกันหน่อย’ พอออกไปมันสลายตัวแล้วพวกนี้ ‘ไม่รู้เมื่อไหร่ใครเคอะ บางครั้งผมยืนคอยอยู่ แล้วมีคนเคอะผมบอกเองเลย ‘อย่าไปเคอะเลย เขาคงทำธุระอยู่ ห้องน้ำไม่มีใครอยากอยู่นานหรอก เขายังไม่เสร็จมั้ง’ ผมเลยไม่ค่อยอยากไปหลักเมือง เดียวผมพาไปที่นี้ดีกว่า ห้องน้ำข้างกองสลาก”

ผู้ศึกษาสงสัย “ อ้าวแล้วไม่ต้องเสียเงินหรอ ”

“ไม่ต้องเสีย เสียที่ไหน พวกคนขายล็อตเตอรี่เขามีเงิน เขาเสีย เราไปแต่เข้าบางที่คนเก็บเขาไปรดน้ำต้นไม้บ้าง ไปกวาดอะไรบ้าง เราก็เข้าไปเฉยๆ ไม่ต้องเสีย ถึงเห็นเขาก็ไม่ว่า เขาดูแลสุขภาพเรารู้อยู่แล้ว แต่อย่าไปทำของเขาสกปรก เขาไม่ว่า ผมไม่เคยเสียซักที”

นอกจากศาลหลักเมือง สำหรับคนที่ทำนาญ อาจกระจายไปตามวัด เช่น วัดมหาธาตุ แต่จะเปิดเฉพาะวันเสาร์ อาทิตย์ หรือวันพระ บางคนไปที่วัดบวรนิเวศน์ หรือ ไม่ต้องล้างหน้าล้างตา ขึ้นรถหรือเดินไปใช้ห้องน้ำที่สภาสังคมสงเคราะห์เลยก็มี และอีกไม่น้อยที่ข้ามไปที่ฝั่งสถานีรถไฟ บางกอกน้อย ไปเข้าห้องน้ำที่สถานีตำรวจ อาศัยอาบน้ำที่ท่าเรือ แต่จะเป็นเวลาสายเกิน 9.00 น.ไปแล้ว เพราะช่วงเช้าจะมีเรือแล่นผ่านมาก จึงค่อนข้างประเจิดประเจ้อ ถ้าเป็นช่วงสายคงเหลือแต่เรือนักท่องเที่ยวต่างชาติ

เรื่องสถานที่อาบน้ำที่ยอดนิยมที่สุดก็คือ อาบน้ำและซักผ้าตามตลิ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น สะพานปิ่นเกล้า สะพานพุทธฝั่งธนบุรี สถานีรถไฟบางกอกน้อย (จะใช้ช่วงริมคลองบางกอกน้อย) หรือ สะพานพระราม 7 บางคนอาจไปใช้น้ำในคลองผดุงกรุงเกษม ช่วงเทเวศน์ - โขมไฉ่ แต่ต้องเป็นช่วงที่น้ำขึ้น

สำหรับคนที่นอนประจำที่ได้ทางด่วน จะใช้ห้องน้ำที่เปิดให้บริการฟรีตลอดวันตลอดคืน คือ ปิมน้ำมัน แต่ไม่สามารถอาบน้ำได้ กล่าวโดยเปรียบเทียบ คนนอนที่สนามหลวงจะสามารถหาอาบน้ำได้ง่ายกว่า คือได้สะพานปิ่นเกล้า จะอาบเวลาเย็นประมาณ 6 โมงเย็น ที่ไม่มีนักท่องเที่ยวขึ้น-ลงเรือแล้ว แต่ถ้าเป็นคนนอนได้ทางด่วน นานๆ ประมาณ 1 สัปดาห์จึงไปหาอาบน้ำซักผ้าที่สะพานพระราม 7

การอาบน้ำกับการซักผ้าแม้ใช้พื้นที่เดียวกันแต่ไม่เหมือนกัน เพราะอาบน้ำเสร็จก็สามารถไปได้เลย แต่ถ้าซักผ้า หมายถึงต้องนั่งคอยผ้าแห้ง อาจใช้เวลาถึงครึ่งค่อนวัน ถ้าตากผ้าระเกะระกะ อาจถูกเจ้าหน้าที่เทศกิจเก็บผ้าไปทิ้ง จึงซักผ้ากันเฉลี่ยสัปดาห์ละครั้ง แต่ครั้งอาจหมายถึง 1 ชุด มีน้อยมากที่ซักผ้าทุกวันอย่างน่าว้าว

นอกจากการใช้น้ำในเรื่องสุขาและอาบน้ำแล้ว น้ำที่สำคัญคือ น้ำดื่ม เฉพาะตัวผู้ศึกษาเองเห็นว่า น้ำดื่มเป็นเรื่องที่สำคัญมาก การอยู่ข้างถนน ต่างจากการอยู่บ้านที่สามารถเปิดตู้เย็นรินน้ำดื่ม กระหายได้ตลอดเวลาที่ต้องการ หรือไม่เหมือนกับการอยู่สำนักงานที่สามารถกดน้ำจากเครื่องทำน้ำเย็นดื่ม หากต้องซื้อน้ำเปล่าขวดละ 5 บาท ทั้งวัน วันหนึ่งต้องเสียค่าน้ำเกือบ 20 บาท ซึ่งเป็นเงินไม่น้อย ควรเก็บไว้กินข้าวหรือเป็นค่ารถเดินทางซึ่งจำเป็นกว่า

ดังนั้นจึงต้องเรียนรู้ที่จะหาน้ำดื่มสะอาดเก็บไว้กิน สำหรับคนไร้บ้านทั่วไปจึงต้องพกขวดน้ำเก็บน้ำเปล่าไว้ดื่ม น้ำดื่มนี้อาจได้จากเครื่องทำน้ำเย็น เช่น ที่ศาลหลักเมือง ภายใน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งจะเข้าได้เฉพาะคนที่แต่งตัวไปไม่สกปรกมากเกินไป หรือรอกนำจาก สภาลังคมสงเคราะห์

1.3 การแต่งกายและกระเป๋าสัมภาระ:

การแต่งกาย ถือเป็นสิ่งสำคัญในการเลือนภาพลักษณ์ของคนไร้บ้านแต่ละคน และมีความหลากหลายในหมู่คนไร้บ้าน บางคนต้องการเลือนภาพลักษณ์ของตนให้กลมกลืนกับคนทั่วไป เช่น พี่เทียน ที่จะอาบน้ำทุกวัน ชักผ้าบอย ลักษณะเดียวกับ น้ำว่าเหว่ เพียงแต่ทั้งสองจะละลายกระเป๋าสื่อติดตัวเท่านั้น สำหรับคนไร้บ้านทั่วไป เช่น ลุงจิตร มักจะใส่เสื้อผ้าชุดซ้ำ สีเก่าหม่น ประมาณ 1 สัปดาห์จึงซักครั้งหนึ่ง ส่วน ช้าง ที่นอนใต้ทางด่วน เขาบอกว่า ชอบใส่เสื้อสีดำเพราะทนเปื้อนดี หรือคนหาของเก่าอย่างพี่วิทย์ และพี่เล็ก จะมีเสื้อผ้า “ชุดทำงาน” ที่เก่า ทนเปื้อนใส่เฉพาะช่วงเดินทางของแต่เมื่อหาเสร็จ คัดของขายแล้ว ก็จะล้างมือสะอาด ส่วนประเภทที่ค่อนข้างปล่อยตัว ไม่สนใจอาบน้ำ เปลี่ยนเสื้อผ้า ก็มีเช่น ลุงใหญ่

การดูแลความสะอาดต่างกัน บ่งบอกถึง สถานะว่ายังข้องเกี่ยวกับสังคมใหญ่หรือไม่ คนเที่ยวอย่างพี่เทียนหรือน้ำว่าเหว่ ให้ความหมายแก่ตัวเองว่า ต้องการเที่ยวเพลิดเพลินหาความสำราญใจ ไม่ใช่คนที่ตกอับหมดหวัง จะไม่ชอบถูกมองด้วยสายตารังเกียจจึงแต่งตัวสะอาด การแต่งกายสะอาดหรือไม่ วัดได้จากระดับของการขึ้นรถโดยสาร คนที่เดินทางด้วยการขึ้นรถโดยสาร จะไม่ปล่อยตัวเองให้สกปรกจนไม่สามารถขึ้นรถได้ เพราะไม่ชอบที่เวลาขึ้นรถแล้วถูกมองด้วยสายตารังเกียจ พี่เทียนบอกว่า

“ผมมันไม่ชอบเดิน จะให้ผมเดินแบบผีทั่วไปเลย ผมเดินไม่ไหว ยังไงผมต้องมีเงินติดกระเป๋าทันทีเวลาขึ้นรถ ถ้าเราสกปรกเกินไป ขึ้นรถแล้วคนเขารังเกียจ อย่างนี้ผมไม่เอา”

นอกจากนี้ การแต่งกายให้กลมกลืนกับคนทั่วไป ยังจะมีผลดีในกรณีที่ไปรับแจกของต่างๆ เช่น การไปกินอาหารตามงานออกร้านเลี้ยงอาหาร จะไม่ถูกรังเกียจ ดังนั้นการเป็นคนไร้บ้านจึงไม่จำเป็นต้องสกปรก แต่สำหรับคนที่อยู่นาน อยู่ห่างไกลจากที่อาบน้ำ หรือขึ้นแล้ว ไม่อาบน้ำก็มี เสื้อผ้าจะสกปรกและรักรีดตัว พี่ลูซบอกว่า “เหมอยู่สภาพแบบนี้จะไม่ให้หน้าดำได้ยังไง นอนคลุกฝุ่นคลุกดินมันก็ต้องดำบ้างเป็นธรรมดา” หรือที่ลุงใหญ่บอกว่า “ผมไม่ได้อาบน้ำมา 3 เดือนแล้ว ไม่เห็นเป็นอะไรเลย”

การแต่งกายให้กลมกลืนกับคนทั่วไป ยังจะมีผลดีในกรณีที่ไปรับแจกของต่างๆ เช่น การไปกินอาหารตามงานออกร้านเลี้ยงอาหาร จะไม่ถูกรังเกียจ ดังนั้นการเป็นคนไร้บ้านจึงไม่จำเป็นต้องสกปรก แต่สำหรับคนที่อยู่นาน อยู่ห่างไกลจากที่อาบน้ำ หรือขึ้นแล้ว ไม่อาบน้ำก็มี เสื้อผ้าจะสกปรกและรักรีดตัว พี่ลูซบอกว่า “เหมอยู่สภาพแบบนี้จะไม่ให้หน้าดำได้ยังไง นอนคลุกฝุ่นคลุกดินมันก็ต้องดำบ้างเป็นธรรมดา” หรือที่ลุงใหญ่บอกว่า “ผมไม่ได้อาบน้ำมา 3 เดือนแล้ว ไม่เห็นเป็นอะไรเลย”

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของการใช้ชีวิตบนท้องถนน ก็คือ แม้จะรักษาความสะอาด พยายามซักเสื้อผ้าทุกวัน แต่ตราบโดที่ซักผ้าด้วยน้ำจากแม่น้ำ ก็ไม่สามารถทำให้เสื้อผ้าสะอาดเหมือนผ้าที่ซักด้วยน้ำประปา ดังนั้นเสื้อผ้าของคนไร้บ้านจึงมีสีหมอง ความลับนี้ผู้ศึกษาพบได้จากการเปรียบเทียบว่า แม้ตนเองจะเลือกเสื้อผ้าที่เก่าที่สุดในการลงพื้นที่ แต่เสื้อผ้าของผู้ศึกษาก็ยังสะอาด ไม่หมองเหมือนเสื้อผ้าของคนไร้บ้าน

ภาพลักษณ์ต่อไปที่คล้ายกับการแต่งกายก็คือทรงผม คนไร้บ้านส่วนใหญ่ไม่ใช่คนที่สังคมติดภาพว่าเป็นคนผมเผ้ายาวรุงรังแบบคนวิกลจริต คนทั่วไปที่ไม่วิกลจริต โดยมากจะไม่ไว้ผมยาว เพราะดูแลรักษายาก และอาจถูกมองจากตำรวจว่าเป็น พวกฮิปปี้ พวกมิจจาชีพได้ ไม่มีใครอยากถูกมองว่าเป็นประเภท “เห็นหน้าแล้วก็รู้เลยว่าโจร” ดังนั้นจึงมักตัดผมสั้น ซึ่งสามารถใช้บริการตัดผมฟรีได้ที่สภาสังคมสงเคราะห์ หรือ ตามเทศบาลงานพระราชพิธีที่ท้องสนามหลวง เช่น วันแม่แห่งชาติ 12 สิงหาคมหาราชินี วัน 5 ธันวาคมหาราช หรือไปเป็นทุนที่โรงเรียนสอนตัดผม เช่น โกล์ฟ้างพาดำปิ่นเกล้า

ประเด็นต่อมาก็คือ กระเป๋าสสำหรับคนไร้บ้าน โดยทั่วไป คนไร้บ้านจะไม่ใช้กระเป๋าเสื้อผ้าที่มียี่ห้อและราคาแพง เพราะไม่มีความจำเป็น หากมีใครให้กระเป๋าดีๆ มีราคา โดยมากจะถูกนำไปขายต่อ เพื่อแปรเป็นเงิน ส่วนกระเป๋าสำหรับใช้เองเพียงแค่ออยู่ในสภาพที่ใช้การได้ โดยมากเป็นกระเป๋าสแบบสะพายหลัง เพราะสะดวกในการพกพา และเดินสัญจร ส่วนกระเป๋าสสะพายข้างก็มีเช่นกัน ถ้าเป็นคนขายลูกโป่ง จะสะพายกระเป๋าสที่มีลักษณะเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม คนที่เป็นคนไร้บ้านมานานแท้ อาจจะไม่มียี่ห้อกระเป๋าสก็ได้ มีเพียงเสื้อผ้าติดตัวชุดเดียว และของใช้ที่จำเป็นเช่น แปรงสีฟัน ใส่ถุงพลาสติกหิ้ว การไม่สะพายกระเป๋าสสำหรับบางคนให้เหตุผลว่า “รำคาญ ไม่ชอบสะพายกระเป๋าส เวลาเข้าวัด หรือไปรับแจกของ เขาสงสัยว่า ขโมยของเขาหรือเปล่า ขอذنหน่อย สู้เราไม่สะพายกระเป๋าสเลยดีกว่า ไปตัวเปล่าๆ ”

แต่ถ้าเป็นคนหาของเก่า ที่ไม่มีรถเข็น ก็จะสังเกตง่ายคือ สะพายถุงพลาสติกใบใหญ่ สำหรับเก็บของเก่า แต่บางคนหลังจากเก็บของและคัดของขายแล้ว จะล้างตากถุงพลาสติกให้แห้งแล้วพับเก็บใส่ถุงใบเล็กก็ได้ ไม่แน่นอน

กล่าวในเรื่องที่หลับนอนและการแต่งกายของคนไร้บ้าน ผู้ศึกษาต้องการชี้ให้เห็นว่า คนไร้บ้านมีลักษณะที่ต่างจากที่สังคมมีภาพประทับตายตัว มีความหลากหลายในกลุ่มของพวกเขา เช่น พวกเขาโดยมากไม่ชอบนอนในที่มืด ตรงข้ามกับที่สังคมมักกลัวภัยจากความมืด ผมเผ้าก็ไม่จำเป็นต้องยาวรุงรัง โดยมากมักจะตัดสั้นเพื่อดูแลง่าย แต่ที่ต้องยอมรับคือพวกเขาไม่สามารถสะอาดเหมือนคนที่มีบ้าน คนที่ได้อาบน้ำและซักผ้ากับน้ำประปา พวกเขาจึงมักมีเสื้อผ้าสีหมอง หน้ามัน ผิวดำกร้าน ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างเชิงบุคคล มีทั้งคนที่ก้าวร้าวพูดจากระโชกโฮกฮากแต่คน

ที่พูดจาสุภาพผู้ศึกษาก็พบไม่น้อย ทั้งหมดนี้เป็นเพียงจุดเริ่มของเนื้อหาที่ผู้ศึกษาจะชี้ว่า มีความหลากหลายมากมายในกลุ่มคนไร้บ้าน

2. วิธีการหาเลี้ยงชีพของคนไร้บ้าน

2.1 ฝิ : การอยู่รอดโดยไม่มีอาชีพประจำ

วิถีชีวิตของคนไร้บ้านกลุ่มแรก ซึ่งอาจถือได้ว่า แตกต่างจากคนเมืองทั่วไปอย่างมาก ก็คือ กลุ่มคนที่ไม่มีความรู้หรืออาชีพประจำ ซึ่งควรแก่การศึกษาว่า พวกเขาสามารถอยู่รอดได้อย่างไร ถ้าไม่ประกอบอาชีพการงาน เพราะในสังคมเมืองปัจจุบัน ไม่เพียงแต่ต้องการอาหารเพื่ออยู่รอดเท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องมีเงินเพื่อซื้อของที่จำเป็น วิถีชีวิตของคนกลุ่มนี้น่าจะมีความหมายตรงกับคำว่า “คนเร่ร่อน” มากที่สุด เพราะมีความยึดเหนี่ยวกับที่นอนหรือที่หากินเบาบางที่สุด การที่ไม่มีอาชีพประจำ จึงอาจกล่าวได้ว่า เขาเป็นคนชายขอบในหมู่คนไร้บ้านที่มีอาชีพประจำก็ได้แต่ในเชิงปริมาณคนกลุ่มนี้มีปริมาณไม่น้อย ถือเป็นกลุ่มหลักกลุ่มหนึ่ง⁶

ในระยะแรกของการศึกษา ผู้ศึกษาลงคลุกคลีอยู่สนามหลวง ซึ่งเป็นแหล่ง “ฝิชนุน” คือหญิงขายบริการทางเพศที่จะรอหาผู้ซื้อบริการอยู่ใต้ต้นขนุนเวลากลางคืน อันที่จริงต้นขนุนจะปลุกริมคลองตลอด แต่ที่สนามหลวงมีแต่ต้นมะขาม น้องผู้หญิงคนขายบริการทางเพศพูดติดตลกกับผู้ศึกษาว่า “อย่างเราต้องเรียกว่าฝิมะขามสิ เราไม่ใช่ฝิชนุน ถ้าจะจับฝิชนุนก็จับไปสิ ไม่น่ามาเดือดร้อนฝิมะขามอย่างเรา”

ผู้ศึกษามาได้ยินคำเรียกคนไร้บ้านว่า “ฝิ” ครั้งแรกจากคนให้บริการเช่าเสื้อที่ท้องสนามหลวง เขากล่าวว่า “พวกฝิกระดาด พวกนี้กลัวแสงเห็นเฉพาะเวลากลางคืน กลางวันพอแดดออกมันก็หายไป ถ้าสงเคราะห์หมาเฝ้า ไ้พวกฝิมันก็ไม่กล้ามานอน กลัวถูกจับส่งสงเคราะห์”

คำว่าฝิชนุน หรือ ฝิกระดาด ที่ผู้ศึกษารับรู้จากคนเช่าเสื้อนี้ “ฝิ” มีความหมายไปในทางเสีย คือ ปรากฏตัวเวลากลางคืน ส่วนกลางวันหายตัวไป ซึ่งเป็นการให้ความหมายโดยคนที่อยู่ใกล้ชิดกับคนไร้บ้านมองว่า พวกคนเร่ร่อน ก็คือพวกฝิ ผู้ศึกษาพลอยเข้าใจไปด้วยว่า ฝิเป็นคำเรียกคนไร้บ้านรวมๆ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องนัก

⁶ ผู้ศึกษา ประเมินการประมาณคนไร้บ้านประเภทที่ไม่มีอาชีพประจำมีฝิประมาณ 500 คน โดยประมาณจากคนที่ไปกินข้าวที่สภาสังคมสงเคราะห์ โบสถ์จิกซ์ หรือช่วงที่มีงานเลี้ยงอาหารในงานราชพิธีที่ท้องสนามหลวง แต่เป็นตัวเลขเบื้องต้นเท่านั้น

ผู้ศึกษาถามที่คนหนึ่งว่า “พี่เที่ยวเป็นผ้อย่างนี้นานแล้วยัง” ผู้ถูกถามซึ่งสนิทกับผู้ศึกษาจึงสอนว่า “อย่างพี่นี้ทำมาหากิน ขายลูกโป่งเขาไม่เรียกว่าผี คนไม่ทำมาหากินอย่างนั้นถึงจะเรียกว่า ผี”

ดังนั้น คุณลักษณะหลักที่แยก “ผี” ออกจากคนไร้บ้านทั่วไป ก็คือ การไม่มีอาชีพประจำ หรืออาจใช้คำพูดที่แรงไปกว่านั้นว่า พวกเขาไม่ทำมาหากิน

อย่างไรก็ตาม คำนี้ก็ไม่ได้มีความหมายลบรุนแรงแต่อย่างใด คนไร้บ้านหลายคนก็ยอมรับที่จะเรียกตัวเองว่า “ผี” ดังที่ พี่ศรี มักพูดว่า “เราอยู่วงการผี มานาน เรารู้หมดว่าชีวิตของคนพวกนี้เป็นยังไง”

หรือ เป็ด (อายุ 36 ปี) ซึ่งผู้ศึกษาเคยไปใช้ชีวิตเรียนรู้การเก็บของเก่าด้วย แต่ 1 เดือนต่อมา ผู้ศึกษามาพบเปิดกินข้าวที่สภาสังคมสงเคราะห์ จึงถามเป็ดว่า “ไม่ได้หาของเก่าแล้วหรือ”

เป็ด ตอบว่า “เลิกหาแล้วของเก่า ช่วงนี้มาเป็น ผี ดีกว่าสบายใจ ของเก่าหาไปก็เท่านั้น ได้มากก็กินหมด เบื่อ...กินเหล้าแล้วทะเลาะกัน เป็นผี ดูหนังไปวันๆดีกว่า”

คำกล่าวของเป็ดก็คือ การยอมรับว่า ผีหมายถึงคนไม่ทำมาหากิน ถ้าเป็นคนหาของเก่า จะไม่เรียกว่าผี

ผู้ที่แนะนำให้ผู้ศึกษาเข้าสู่โลกของผีก็คือ พี่ศรี ซึ่งมักใช้คำเรียกว่า “วงการผี” เพราะพี่ศรีใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้านอยู่ถึง 3-4 ปี จึงสั่งสมกลวิธีการใช้ชีวิตรอดไว้ค่อนข้างมาก อีกทั้งบางช่วงก็ไปเร่ขายของตามงานวัด ทำให้รู้จักคนค่อนข้างมาก แต่ช่วงที่รู้จักผู้ศึกษา พี่ศรี มีความเป็นคนขยากระดากมากกว่า ผีที่ไม่มีอาชีพ

กลุ่มคนที่ใช้ชีวิตอย่างไม่มีอาชีพประจำที่เห็นได้ง่ายที่สุด ก็คือ คนขรา ด้วยอายุที่พ้นจากวัยทำงานทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพการงานใดๆได้ ดังเช่น ลุงจิตร อย่างไรก็ตาม คนหนุ่มสาวที่ไม่มีอาชีพประจำก็มีไม่น้อย เช่น คนเที่ยวแสวงหาความเพลิดเพลินอย่างพี่เทียน คนดองงานอย่าง ช่างคนกลุ่มหนึ่งที่จำต้องรับสภาพการเป็นคนไม่สามารถหางานทำได้ก็คือ คนพิการ

(1) การแสวงหาอาหารเพื่อยังชีพ

สำหรับคนที่ไม่มีอาชีพ ไม่มีรายได้ที่จะหาซื้ออาหาร ดังนั้นจึงต้องมีวิธีการแสวงหาปัจจัย 4 ที่จำเป็นที่สุดก็คือ อาหาร

วิธีการแรกก็คือ อาศัยกินข้าววัด ในช่วงแรกของการศึกษา ที่ผู้ศึกษาพบคนไร้บ้านแถบหลังคลองหลอด หรือ ที่เจดีย์ขาว ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ยังชีพด้วยการขอข้าววัด วัดที่ขึ้นชื่อที่สุดย่านสนามหลวงประมาณปี 2544 คือ วัดบวรนิเวศน์ เช่น บางคนที่น่าสนใจคือเมื่อครั้งหนุ่มๆ ติดยาเสพติด

และมาเป็นคนไร้บ้านได้อาศัยช่วยงานพระ และได้อาหารไว้เลี้ยงชีพ ช่วงปี 2544 อาหารมากถึงขนาดที่บ๊องบอกว่า บางวันแบกมาไม่ไหว หลวงพ่อยังให้เงินเป็นค่ารถเรียกสามล้อเครื่องให้ขนข้าวมาเผื่อคนที่นอนอยู่ละแวกใกล้เคียง

สำหรับที่เจตีย์ขาว พี่จัน ซึ่งอยู่ในกลุ่มพี่เทียน ก็เป็นคนหนึ่งที่ขึ้นชื่อในเรื่องการขอข้าววัด ถึงขนาดที่สามารถขึ้นขออาหารจากตำหนักสมเด็จพระสังฆราชได้ เพราะพี่จันเคยทำงานย่านเทเวศน์มาก่อน และรู้จักกับตำรวจที่อารักขาสมเด็จพระสังฆราช จึงมีโอกาสได้อาหารจากตำหนักและนำมาเผื่อแผ่คนอื่น ๆ ถือเป็นคนที่มีบารมีในหมู่คนไร้บ้าน

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ทุกคนจะสามารถขอข้าววัดได้ คนหน้าใหม่ที่เป็นคนตงงานจริงๆ และกล้าขอข้าววัด อาจได้เฉพาะวันแรกๆ แต่ถ้าจะขอบ่อยๆ ต้องมีความสัมพันธ์กับพระและลูกศิษย์วัด ต้องสร้างความไว้วางใจกับพระว่า ไม่ใช่คน “มือไวใจเร็ว ใครเผลอะไรก็หยิบ” ก็จะสามารถเข้าออกนอกในได้ พระให้ช่วยหิ้วของขึ้นไปถึงกุฏิ หรือช่วยพระล้างบาตร ช่วยกวาดศาลา คนกลุ่มนี้จะค่อนข้างมีหลักประกันว่า มีข้าววัดกินทุกวัน เช้า กลางวัน บางคนอาจจะมีกินมือเย็น และบางครั้งอาจรวมถึงได้เงินเล็กน้อยด้วย คนที่สามารถเข้าวัดขออาหารจากพระได้มาก ก็จะเป็นที่พึ่งพาของคนอื่น อีกวิธีการหนึ่งที่จะทำให้ได้อาหารจากพระก็คือ คนที่มีเด็ก พระมักจะสงสารและก็ให้อาหารเสมอ

ฤกษ์ หนุ่มรุ่นน้องซึ่งอยู่กลุ่มเดียวกับ พี่เทียน เผยเทคนิคให้ผู้ศึกษาฟังว่า “จะไปขอข้าววัดอยู่ๆ เข้าไปขอเลย มันถือไป ต้องทำอะไรบ้างสิจะเอาข้าวเขากิน ผมจะไปแต่เช้าเลย ไปหาไม้กวาดกวาดลานวัด กวาดใบไม้อะไร ให้พระเขาเห็น แบบนี้ไม่ต้องขอเลย เวลาพระท่านทำกิจเสร็จ ท่านก็จัดให้เราเอง”

สำหรับคนที่เป็นคนไร้บ้านที่ไม่ประจำที่ ไม่คุ้นเคยกับลูกศิษย์หรือพระเป็นพิเศษ จะใช้วิธีเวียนไปตามวัดต่างๆ ไม่ให้ซ้ำหน้า เพราะถ้าซ้ำหน้า ทางวัดจะรู้สึกเอือมระอาว่า ไม่ทำงาน จึงต้องเวียนไปตามวัดต่างๆ ย่านสนามหลวงมีหลายวัดที่สามารถไปขอข้าววัดได้ เช่น วัดบวรนิเวศน์ วัดมหาธาตุ วัดมหรณพาราม วัดเชตุพน (วัดโพธิ์) จนถึงวัดสุทัศน์ บางคนอาจนั่งรถไปขอข้าววัดก็มี

แต่การยังชีพด้วยการขอข้าววัดนี้ ย่อมมีความไม่แน่นอน บางวันอาจไม่ได้ข้าว วันหนึ่งพี่ศรีปันกับผู้ศึกษาว่า “ดังกี้ไม่ค่อยมีอยู่แล้ว ยังต้องซื้อข้าวกินอีก เมื่อเช้านี้ไป ตกรถ ที่วัดบวรฯ มา” หมายถึง ไปขอข้าวที่วัดบวรนิเวศน์แต่ไม่ได้ข้าว

คำว่า ตกรถ ยังใช้กับการไปกินอาหารตามสถานสงเคราะห์ หรือการไปรับแจกทานด้วย เช่น

“วันนี้เกือบตกรถที่สภา” หมายถึง เกือบไปไม่ทันเวลาที่สภาสังคมสงเคราะห์เลี้ยงอาหารระหว่างเวลา 11.00 น. -12.00 น.

"วันนี้ พวกฆีตกรรณที่ตลาดพลูกันเป็นแถว เขาแจกบัตรตอน 8 โมง" หมายถึง จะไปรับข้าวสารงานเทศกาลที่ตลาดพลู แต่ไม่ได้รับแจก เพราะทางโรงเจแจกบัตรให้ผู้มีสิทธิรับข้าวตอนเช้าแล้ว ใครไปหลังจากนั้น ไม่ได้บัตรก็ไม่มีสิทธิรับข้าวสาร

สำหรับคนที่ไม่มีอาชีพประจำหรือมีอาชีพแต่ไม่แน่นอน วัดจึงเป็นเสมือนที่รองรับไม่ให้ต้องอดอยาก อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า จุดที่มีคนไร้บ้านนอนอยู่จำนวนมาก ที่นั่นจะต้องพอมีช่องทางที่สามารถขอข้าววัดได้ เช่น บริเวณสนามหลวง มีหลายวัดตั้งที่ใดกล่าวไปแล้ว ถ้าเป็นย่านหัวลำโพงหรือใต้ทางด่วนข้างอาคารศรีจุลทรัพย์จะไปที่วัดดวงแข ถ้าเป็นอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ จะไปที่วัดอภัยราม (วัดมะกอก)

การได้กินข้าววัด อย่างน้อยก็รอดไปครึ่งวัน แต่ข้อจำกัดของข้าววัด ก็คือ โดยมากจะมีกินเฉพาะมือเช้าและเที่ยง แต่ถ้าถึงมือเย็น มักจะไม่ค่อยได้อาหาร มีบางวัดเช่น วัดโพธิ์ (วัดเชตุพนวิมลมังคลาราม) วัดมหาธาตุ ที่มีอาหารมือเย็น แต่อาหารอาจบูดเสียได้

อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาหลังการหากินด้วยวิธีการขอข้าววัดได้น้อยลง เนื่องจากมีปัญหว่าคนไร้บ้านมากขึ้นทุกที พระรู้สึกว่าเป็นภาระมากเกินไป บางที่เกิดการแย่งกัน ไม่เป็นระเบียบ และที่ร้ายไปกว่านั้นก็คือ มีของหายภายในกุฏิพระ จาน ชาม รองเท้า ซึ่งเป็นข้อหาจนกระทั่งเดี๋ยวนี้วัดบวรนิเวศน์เริ่มไม่ให้ข้าวแก่คนไร้บ้าน ต้องเป็นคนที่ยังช่วยงานวัดหรือพระเท่านั้นจึงจะได้ข้าว

การหาอาหารวิธีการต่อมาก็คือ กินข้าวที่สภาสังคมสงเคราะห์ สำหรับ "ผี" ที่ไม่ขอข้าววัด อาจจะด้วยความละอาย ไม่อยากเบียดเบียนพระเบียดเบียนเจ้า หรือเหตุผลใดก็ตาม จะมีที่พึ่งหลักอยู่อีกแห่งคือ ที่สภาสังคมสงเคราะห์ โดยโครงการน้ำพระทัยพระราชทานแก่คนตกงานและผู้ตกทุกข์ได้ยากในภาวะวิกฤติ โครงการนี้เริ่มมาตั้งแต่ปี 2541 ซึ่งจะมีการเลี้ยงอาหารทุกวันจันทร์ถึงศุกร์ วันละ 1 มื้อ เริ่มกินอาหารเวลา 11.00 น.

พี่พรม เล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า ตนเองคือคนแรกๆที่มากินอาหารเมื่อปี 2541

"ไปกินข้าวสภฯ ปี 41 ผมนี่แหละรุ่นแรกเลย จำไม่ได้ว่าใครบอก เขาบอกว่ารู้จากหนังสือพิมพ์ว่า ที่ตึกชัยมีเลี้ยง ก็เดินหากันแทบตายว่าตรงไหนตึกชัย เจอแล้วก็ไม่กล้าเข้าไป ตอนนั้นไม่ได้กินบนตึกแบบนี้ ตึกยังไม่เสร็จ เขาจะดักกับข้าวเป็นถ้วยไว้ และก็มีจานข้าวนั่งไปวงเหมือนกินตามร้านอาหาร ทำอย่างนั้นไม่กี่วัน ไม่ไหวเพราะคนมันเยอะ แต่ตอนแรกไม่มีใครกล้าเข้าไป ...อ้าย...ไม่มีใครกล้าเข้าไปหรอก คนที่ไปกินก็เป็นคนตกงานจริง หางานไม่ได้ก็มากิน แต่งตัวดี ผู้หญิงก็ใส่กระโปรง ไม่ใช่ว่าทุกวันนี้นักตกงานจริงๆ ไม่มากินแล้ว"

ผู้ศึกษาได้รับการแนะนำให้มากินข้าวที่สภฯจาก พี่เปียบ ซึ่งเป็นคนไร้บ้านประเภทรักอิสระนั่งและนอนประจำที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ตั้งแต่เดือนเมษายนปี 2544 ซึ่งขณะนั้นยังไม่รู้จัก

สังคมของคนไร้บ้าน เมื่อเป็นคนหน้าใหม่เดินขึ้นไปบนตึก จะเห็นคนยืนเป็นแถวประมาณ 10 แถว แถวหนึ่งเฉลี่ย 20-30 คน จะไปต่อแถวเลยไม่ได้ ต้องไปรับบัตรอาหารจากเจ้าหน้าที่ การรับบัตรเปลี่ยนไปตามความสะดวก ช่วงที่ผู้ศึกษาไปครั้งแรกจะต้องยื่นบัตรประชาชนให้เจ้าหน้าที่จดชื่อ แต่ปัจจุบันสามารถรับบัตรได้เลย เจ้าหน้าที่เพียงแค่นับจำนวนผู้มารับอาหารในแต่ละวันเท่านั้น

ลุงจิตร เป็นตัวอย่างหนึ่งของคนที่ยังชีพด้วยการกินข้าวที่สภาสังคมสงเคราะห์เป็นหลัก วันหนึ่งกินข้าวเพียง 1 มื้อ คือมื้อกลางวันที่มีเลี้ยงอาหาร ส่วนมื้อเย็นอด และอาจอดวันเสาร์อาทิตย์ ถ้าไม่มีเงินเก็บไว้ซื้อข้าวกิน ปกติลุงจิตรนอนสนามหลวง จะตื่นแต่เช้ามืดก่อน 6 โมงเช้า แล้วก็เดินไปที่สภาสังคมสงเคราะห์ มักจะไปแต่เช้าเพราะอากาศไม่ร้อน ระหว่างเดินจะคอยเปิดถึงขยะ เพื่อว่าจะได้เจอกระป๋องน้ำอัดลม ไร้ขายพอได้มีเงินติดตัว ใช้เวลาเดินประมาณ 1 ชั่วโมง ก็ถึงสภาฯ และอาศัยเข้าห้องน้ำแปรงฟันที่สภาฯ

ตั้งแต่เช้าเวลา 8.00 น. คนไร้บ้านจะเริ่มมารวมตัวกัน ผู้ศึกษาสังเกตว่า มักจะเป็นคนที่นอนสนามหลวง กับที่ได้ทางด่วนเป็นส่วนใหญ่ กับคนหาของเก่าประเภทแบกถุงปุ๋ยในละแวกใกล้เคียง คนที่มาถึงจะนั่งเป็นกลุ่มๆ ตั้งแต่เชิงบันไดของตึก ภายในรั้วริมประตูทั้งประตูด้านหน้าถนนราชวิถี และด้านข้างถนนพระราม 5 บางคนอาจมีหนังสือพิมพ์เก่ามาเวียนกันอ่านต่อๆ สำหรับคนที่ไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับใคร จะขึ้นไปรับบัตรอาหารตั้งแต่ตึกเปิดประตูเวลาประมาณ 10.00 น. และนั่งรอคิวอย่างเป็นระเบียบบนตึก ผู้ศึกษามักมักนออยู่ที่ยอดช่องว่างระหว่างตึก จะมีกลุ่มที่นอนใต้ทางด่วนมักพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์ถึงผลการแข่งขันฟุตบอล ทั้งฟุตบอลต่างประเทศที่อาศัยดูจากร้านค้าใกล้ๆ ทางด่วนและบอลไทยลีก ดูโดยป็นกำแพงสนามเทพหัสดินซึ่งอยู่ใกล้ๆ กับใต้ทางด่วน

การพูดคุยทั่วไปเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสาร เช่นว่า ที่ไหนมีงานแจกข้าว งานเลี้ยงอาหารงานมหรสพดูหนังกลางแปลงตามงานวัด หรือ แนะนำช่องทางทำงาน เช่น บางช่วงมีงานรับจ้างถ่ายหนังเป็นตัวประกอบ . บางช่วงรับจ้างเอาบัตรประชาชนไปซื้อโทรศัพท์มือถือที่ขายราคาถูก รวมถึงแนะนำว่าจะไปขอ "ค่ารถ" จากโบสถ์คริสต์ที่ดินแดง บางคนอาจเก็บของเก่ามาได้ หรือมีคนให้ของมา เช่น นาฬิกา รองเท้า เสื้อผ้า กระเป๋า ฯลฯ ก็จะนำออกมาเสนอขายให้กับคนขายของมือสองที่จะซื้อและนำไปขาย ที่สภาฯมีความสำคัญในฐานะแหล่งข้อมูลข่าวสารเรื่องการเลี้ยงอาหาร นวัตกรรมเป็นตัวอย่างหนึ่งของคนที่ไม่มีเงินติดกระเป๋าพอซื้อข้าวกินอย่างประหยัด แต่จะมาสภาฯ นอกจากเพื่อมาเลือกซื้อของแล้วก็เพื่อฟังข่าวสาร

“สภาฯ พูดถึง เราไม่จำเป็นต้องไปก็ได้ เพราะยังไ้ที่วัดบวรฯ เราได้ข้าวอยู่แล้ว ไม่มีอด เรามีคนเก่าเขารู้หน้า แต่มาสภามันดีอย่าง เขามีเลี้ยงอะไรที่ไ้ไ้รู้จากที่นี่ ถ้าไม่มาสภาฯ ก็ไ้รู้”

สำหรับคนที่มาประจำจะมีพฤติกรรมเหมือนเป็นอัตโนมัติ คือเมื่อเดินขึ้นตึกแล้วจะต้องหยุดยกมือไหว้ทำความเคารพ รูปปั้นของ พระสมเด็จพระศรีนครินทรบรมราชชนนี และพระบรมลาทิสลักษณ์ของ นวมหาราช กษัตริย์ที่ได้รับการเชิดชูให้มีมหาราชตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหง จนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน

เมื่อเดินขึ้นตึก จะได้ยินเสียงเจ้าหน้าที่ของสภาฯ ประกาศตามเครื่องกระจายเสียง ยินดีต้อนรับผู้ที่มารับประทานอาหารจากโครงการพระราชทานอาหารกลางวันแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก เพราะอาหารกลางวันเป็นมื้อสำคัญสำหรับสุขภาพร่างกาย เพื่อให้มีพลังกำลังในการหางานทำ ขอขอบคุณกองบัญชาการทหารสูงสุดที่จัดกำลังพลมาให้บริการทำอาหารและตักอาหาร ซึ่งจะจัดมาสัปดาห์ละ 1 กองทัพหมุนเวียนกัน คือ กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ และขอบคุณโรงเรียนสอนตัดผมอาจารย์ทรัพย์ ที่มาให้บริการตัดผมฟรี สำหรับผู้ที่ตัดผมต้องมาก่อนเวลาแจกอาหารคือ 11.00 น. คือต้องมาตั้งแต่ 10.00 น. จะหยุดตัดเมื่อเริ่มตักอาหาร และท้ายที่สุดผู้ประกาศจะประกาศให้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ให้รู้จักสามัคคี ให้ห่างไกลยาเสพติด บางวันในสัปดาห์อาจมีแพทย์และพยาบาลมาตรวจและจ่ายยาเบื้องต้น กับให้ลงชื่องานที่ตนเองอยากทำ หรืออาชีพที่ต้องการฝึก แต่ไม่มีใครจะมีผู้ไปลงชื่อมากนัก

อาหารที่จัดเลี้ยงเป็นอาหารมีคุณภาพดี ตักข้าวใส่จานราดด้วยกับข้าว 2 อย่าง เป็นอาหารร้อนดีกว่าที่ขอจากวัด พร้อมด้วยขนมหวาน 1 อย่าง จะมีโต๊ะเก้าอี้ของบริษัทน้ำอัดลมจัดไว้บริการประมาณ 200 ตัว แต่คนมาเกิน จะนั่งลงกินกับพื้นแน่นไปหมด บางวันแทบหาที่จะนั่งกินไม่พอ สำหรับคนที่กินอาหารก่อนรอบแรก และจะมาต่อรอบสอง ผู้ประกาศจะให้รอจนทุกคนได้กินอาหารรอบแรกจึงตักอาหารรอบสอง อาหารมีปริมาณมากพอสำหรับทุกคน และหลายคนที่ไปต่อคิวรับรอบสอง ก็เพื่อจะเทใส่ถุงเก็บไว้กินมื้อเย็น

แต่ละวันจะมีคนมากินอาหารที่นี่ประมาณ 300-500 คน ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยเช่น ถ้าในช่วงหน้าฝนคนมากินข้าวจะมากกว่าช่วงออกงาน ถ้าในช่วงที่มีการแจกข้าวสาร ก็ขึ้นกับว่าวันเดียวกันมีงานแจกข้าวสารที่ไหนหรือไม่ ถ้าไม่มีงานแจกที่อื่นคนก็จะมารวมตัวกันที่นี่ แต่ถ้ามีการแจกที่ดีกว่าคนก็จะไปที่อื่น สำหรับผู้ที่มากินอาหาร แทบจะไม่ใช้คนตักงานและประสงค์จะหางานทำ ส่วนใหญ่เป็นคนไม่มีบ้านที่มากินอาหารเพื่ออยู่รอดไปในแต่ละวัน แต่คนที่มีบ้านและมากินอาหารก็มีไม่น้อย เช่นคนจากชุมชนในละแวกใกล้เคียง จะสังเกตจากเสื้อผ้าและผิวพรรณจะสะอาดกว่า อาจุงเด็กเล็กมาด้วย กับผู้ใหญ่ที่นั่งรถมากินอาหาร

พี่สุช อธิบายให้ผู้ศึกษาฟังว่า "คนที่มากินข้าวสภา ไม่ใช่ผีหมคนนะ คนมีบ้านก็มี พวกราชการ บำนาญ อยู่บ้านไม่รู้ทำอะไร เบื่อๆ เขาก็นั่งรถมากินข้าว มาเจอเพื่อนมานั่งคุยอะไร" กลุ่มที่พี่สุชกล่าวถึง จะเห็นได้ชัดว่าแตกต่างดีกว่าคนไร้บ้านทั่วไป สวมเสื้อเชิ้ต กางเกงสุภาพ และใส่รองเท้าหนัง

หลังจากเริ่มแจกอาหารเวลา 11.00 น. แต่ละคนจะกินอาหารโดยเร็ว กินเสร็จแล้วนำเศษอาหารไปกวาดลงในถัง และวางจานช้อนไว้ไม่ต้องล้างจะมีคนทำหน้าที่ล้าง ซึ่งก็คือคนไร้บ้านที่รับจ้างทำงาน แล้วจะไปมุ่งกันที่ถังใส่น้ำดื่ม คนทั้งหมดจะกินอาหารเสร็จประมาณ 11.30 น. – 11.45 น. จะมีเจ้าหน้าที่มาพับเก้าอี้วางบนโต๊ะ ใครที่ยังกินไม่เสร็จต้องรีบกิน เมื่อกินอาหารเสร็จทุกคนจะใจจดจ่อรอฟังผู้ประกาศ ถ้าประกาศว่า การเลี้ยงอาหารวันนี้เสร็จพิธีการ ขอเชิญทุกคนกลับไปพักผ่อนที่บ้าน หรือไปปฏิบัติหน้าที่การทำงาน แปลว่าวันนี้ไม่มีแจกข้าวแต่ละคนจะแยกย้ายกันไป

แต่ถ้าผู้ประกาศประกาศว่า วันนี้ทางสภาสังคมสงเคราะห์ร่วมกับพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย จะทำการแจก “ถุงยังชีพ” ให้กับทุกท่าน แต่ละคนก็จะไปตั้งแถวรอรับแจกข้าวสาร

การแจกถุงยังชีพเป็นพิธีการสำคัญ ทั้งในมุมมองของผู้แจก เพราะประธานสภาสังคมสงเคราะห์ คือศาสตราจารย์ประภาศน์ อวยชัย เป็นผู้นำแจกด้วยตนเอง ส่วนผู้รับก็ดีใจมากที่จะได้ข้าวซึ่งสามารถนำไปขายเป็นเงินติดตัว บางคนอาจซุกเข็มพู่ไว้ใช้ก็มี เรื่องที่คงไม่น่ายินดีนักสำหรับผู้ให้ก็คือ การประกาศขอให้ผู้รับอาหารได้นำอาหารไปปรุงเป็นอาหารที่บ้าน โดยเฉพาะวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ซึ่งสภาฯ ไม่มีเลี้ยงอาหาร แต่เพียงแค่ก้าวพ้นจากประตูก็จะมีผู้รับซื้อชุดยังชีพนี้ราคาชุดละ 20 บาท

เราจะแยกคนชุมชนกับคนไร้บ้านได้ก็ตอนแจกข้าวสาร เพราะคนชุมชนจะเอาข้าวสารที่ได้รับแจกกลับไปปรุงอาหารที่บ้าน ส่วนคนไร้บ้านส่วนใหญ่ไม่มีเตาไม่มีครัว จะขายถุงยังชีพ ซึ่งประกอบด้วย ข้าวสาร 2 กิโลกรัม แชมพูเป็นซองประมาณ 10 ซอง และบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป 2 ห่อ ในราคา 20 บาท เป็นเงินติดตัวสำหรับ “ต่อแฉ่ง ต่อขา ไปไหนมาไหน” หมายถึงเป็นค่ารถ ต้องกล่าวว่าเงิน 20 บาท มีความหมายมากสำหรับคนไร้บ้าน โดยเฉพาะคนแก่ที่ไม่มีอาชีพ หากไม่มีเงิน 20 บาทนี้ ก็หมายความว่า ต้องอดอาหารในวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งสภาฯ ปิด

ครั้งแรกๆ ที่ผู้ศึกษาได้รับแจกข้าวสาร และกำลังตัดสินใจว่า ควรจะขายข้าวสารเหมือนคนอื่นหรือไม่ เพราะเห็นว่า ราคา 20 บาทที่ขายได้น้อยเกินไป อยากจะถือไปให้คนอื่นที่มีเตาหุงข้าวแทน พี่เล็ก จึงถามเชิงแนะนำว่า “ทำไมไม่ขายไปละชุดละ 20 บาท โน่นไงตรงโน้นเขาซื้อ เอาไว้แล้วจะไปหุงที่ไหน ลือมีเตาหรือ ขายเอาเงินไว้ดีกว่า อายหรือ เดี่ยวอ้าวเอาไปขายให้ก็ได้”

เป็นที่รู้กันว่า ใน 5 วันจันทร์ – ศุกร์ จะมีการแจกข้าวสาร 1 วัน วันใดวันหนึ่ง ดังนั้นถ้าในสัปดาห์นั้นมีการแจกข้าวสารแล้ว วันต่อไปคนก็จะมากินข้าวน้อย เพราะที่พวกเขาต้องการคือเงิน ส่วนอาหารบางคนอาจขอตามวัดได้ ผู้ศึกษามีข้อสังเกตต่อไปว่า ถ้า วันจันทร์ – พุธ ยังไม่มีการแจกข้าว วันศุกร์ก็จะมีคนมามากเกิน 500 คน เพราะต่างมั่นใจว่าวันศุกร์ต้องมีการแจกข้าวสารแน่ๆ แต่คนที่เพิ่มนี้เป็นคนมีบ้านก็มาก โดยเฉพาะจะมีเด็กเล็กมากันหลายคน อย่างไรก็ตาม ระยะเวลา

บางลำปาดห์ 5 วันจันทร์ถึงศุกร์ อาจไม่แจกละก็ได้ ถ้าเป็นเช่นนี้ ในวันศุกร์ที่คนคาดหวังว่ามีแจก จะผิดหวังกันมาก

คนที่มากินข้าวสกาประจำก็จะถูกเรียกว่า “ผีสกา” ในช่วงปีแรก ผู้ศึกษาไม่ค่อยมากินข้าวที่สกาฯ ต่อมาช่วงที่ผู้ศึกษาทำตัวกลมกลืนเป็นผีหน้าใหม่ และมากินข้าวที่สกาฯบ่อย และพบ พี่เดิม ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักอีกคนหนึ่งแก่ผู้ศึกษา เพราะเที่ยวเป็นคนไร่บ้านมาประมาณ 7-8 ปี พี่เดิมเคยรู้จักผู้ศึกษาในฐานะนักศึกษาที่คัดค้านการปิดสนามหลวง จึงถามผู้ศึกษาว่า “เดี๋ยวนี้เข้าวงการผีแล้วหรือ เห็นมากินข้าวที่นี่ทุกวัน”

สถานที่เลี้ยงอาหารที่น่าสนใจต่อมาก็คือ ที่โบสถ์ซีกซ์ ย่านพานุรต์ ที่นี่จะเลี้ยงอาหารมือเข้า 1 มือ แต่เลี้ยงทุกวันไม่มีวันหยุดเสาร์อาทิตย์ ตั้งแต่เช้าเวลาประมาณ 7 โมง ที่บันไดทางติโอดด์สยาม จะมีคนไร่บ้านนั่งกันเป็นกลุ่มๆ บางคนนั่งอยู่คนเดียว บางคนอาจข้ามฟากไปนั่งรอหน้าร้านขายผ้าที่ยังไม่เปิดร้าน รวมเกือบ 100 คน กระทั่ง 8 โมงเช้าทุกคนจึงเริ่มทยอยเข้าไปในซอย ทางขึ้นโบสถ์ คนที่มากินอาหารที่นี่ประจำจะพกผ้าเช็ดหน้าผืนใหญ่ติดตัว หยิบออกมาโปกหัวเพื่อแปลงตัวเองให้คล้ายคนซีกซ์จึงจะขึ้นไปทานอาหารได้ สำหรับคนที่ไม่มีผ้าติดตัว ก็ต้องคอยผ้าคล้ายผ้าพันคอลูกเสือสีส้มเหลืองซึ่งเจ้าหน้าที่แจกให้โปกหัว เมื่อกินอาหารเสร็จก็คืนให้กับทางเจ้าหน้าที่

เมื่อถอดรองเท้า และวางกระเป๋าเดินตัวเปล่าขึ้นไปถึงชั้นสามของอาคาร ก็จะมีคนที่นี่มากินอาหารซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวซีกซ์ จะโปกผ้าแต่งตัวสะอาดไม่ใช่คนไร่บ้าน เป็นคนมีงานประจำ จะกินข้าวที่นี่ก่อนไปทำงาน แต่สำหรับคนไทยที่ขึ้นไปกินมีแต่คนไร่บ้านแท้ๆ ครั้งแรกทีไปทดลองกินผู้ศึกษาซึ่งเป็นคนหน้าใหม่ไม่รู้ธรรมเนียม พอเห็นถาดอาหารว่างก็เดินรื้อมือไปขอถาดเพื่อตักข้าว ก็ถูกตำหนิกลับมาว่า “ไปล้างมือก่อน” เรียกว่า การมากินข้าวที่นี่ต้องมีพิธีต้องพอสมควร ต้องล้างมือเช็ดมือให้สะอาดจึงจะมารับถาดอาหารและให้แต่ละคนตักอาหารเอง ซึ่งจะต้องตักให้พอดี ไม่ให้เหลือ บางคนตักมาก บางคนตักน้อย บางคนเลือกตักอาหารบางชนิดเท่านั้น ที่นั่นก็สะอาดปูด้วยพรมผืนยาว นั่งเป็นแถว และก็เป็นอีกครั้งหนึ่งที่ผู้ศึกษาทำผิดเพราะไปนั่งผิดแถว เพราะไปนั่งแถวของผู้หญิง ซึ่งเจ้าหน้าที่ก็เดินมาบอกด้วยภาษาสุภาพว่า “ขอโทษครับ คุณสองคนต้องลุกย้ายที่นั่งครับ ตรงนี้เป็นแถวสำหรับผู้หญิงครับ”

ความน่าสนใจของที่นี่ คือ รสชาติของอาหารซึ่งไม่ถูกปากมาก มีข้าวสวย แบ่งโรตีสีจืดๆ แท้งๆ ไม่มีน้ำตาลและนม แกง ถั่ว และน้ำมันจืดๆ คนไร่บ้านที่มากินอาหารที่นี่คือประเภทที่เร่ร่อนมานานและชิน จนกระทั่งกินอาหารลักษณะนี้ได้ อาจถือว่า ปรับตัวได้มากกว่าคนที่มากินข้าวสกาฯ

⁷ ชื่อที่ถูกของสถานที่แห่งนี้คือ คุรุควาราศรีคุรุสังฆสภา

บางคนกินมากถึงขนาดตักข้าวพูนๆ แล้วยังเก็บแบ่งโรตีสีจัดไว้กินอีกหลายแผ่น ผู้ศึกษาไปกินข้าวที่นี้ ครั้งแรกกินแทบไม่หมดจาน แต่ต้องอดทนกิน เพราะถ้ากินไม่หมดจะต้องถูกตำหนิ ที่เป็นข้อเด่นสำหรับโบสถ์ซิกซ์คือ มีขันน้ำเล็กๆ ให้คนละ 1 ใบ เมื่อเรานั่งกินอาหารจะมีแม่บ้านเดินถือกาน้ำมา 2 ใบ ถามว่า จะกินชา หรือน้ำเปล่า แล้วรินให้ตามที่เรายกอก ชาจะเป็นลักษณะชาใส่นมไม่ร้อนไม่เย็น ไม่หวาน

โบสถ์ซิกซ์เพิ่งเปลี่ยนวิธีการแจกอาหาร ไม่ให้ขึ้นไปกินอาหารที่โบสถ์ เมื่อต้นเดือนธันวาคม 2545 โดยบรรจุข้าวซึ่งผัดกับเครื่องเทศ คล้ายๆกับข้าวหมกไก่ แต่ไม่มีสีเหลืองขมิ้นและไม่มีเนื้อไก่ให้คนละ 2 ถู่งแทน ว่ากันว่าเพราะช่วงเช้าระหว่างที่รอโบสถ์เปิด มีคนไร้บ้านนั่งรอเกาะกะหนักร้านค้าทำให้เกิดความรำคาญ จึงใช้วิธีแจกใส่ถู่งแทน และร่นเวลาแจกให้เร็วขึ้นประมาณ 7 นาฬิกา คนที่จะมากินที่นี้ จะอยู่ย่านสะพานพุทธ และไม่เก่งเรื่องการไปขอข้าววัดจะกินข้าวที่โบสถ์ซิกซ์แทน บางคนอาจกินที่นี้ก่อนแล้วจึงเดินไปกินที่สภากา

อีกแห่งหนึ่งที่จะไปใช้บริการกินอาหารเฉพาะเช้าวันพุธ คือที่สะพานข้ามวัดเทพศิรินทร์ จะมีสมาคมชาวไทยเชื้อสายจีนนำอาหารมาเลี้ยง ใส่กล่องโฟม มีน้ำเต้าหู้ และยาแก้ปวด 1 แผง คนที่มากินข้าวที่สะพานวัดเทพศิรินทร์ส่วนใหญ่จะอยู่ในย่านหัวลำโพง วงเวียน 22

ทั้งที่โบสถ์ซิกซ์และที่วัดเทพศิรินทร์ ผู้ที่มากินข้าวจะเป็นคนไร้บ้านแน่นอน เพราะเป็นการเลี้ยงอาหารมือเช้า มีแต่คนไร้บ้านเท่านั้นที่จะเดินมากินอาหารแต่เช้า ส่วนคนมีบ้านไม่มีใครมากินอาหารแต่เช้า กล่าวสำหรับ “ผี” โดยมากถ้าไม่ใช่คนซ้ำของ ก็จะได้กินข้าววันละ 1 มื้อ คือที่สภากา เท่านั้น บางคนอาจขออาหารที่สภากาอบสองแล้วเทใส่ถู่งเก็บไว้กินตอนเย็นก็มี นอกเหนือจากวิธีการหาอาหารเลี้ยงชีพแบบไม่ต้องใช้เงิน โดยการขอข้าววัด ไปกินข้าวที่สภากา โบสถ์ซิกซ์ สำหรับบางคนโดยเฉพาะคนแก่อาจจะได้อาหารจากที่มีคนสงสารแล้วให้ บางครั้งอาจได้เงิน 20 บาท ต้องถือว่า มีคนจำนวนมากที่อยู่รอดได้ด้วยจากการสงสาร

แต่สำหรับคนที่มีเงินบ้าง และต้องซื้ออาหารกิน จะเลี้ยงไม่ซื้ออาหารตามร้านค้าทั่วไปราคา 20 บาทหรือแพงกว่านั้น คนไร้บ้านจะแสวงหาอาหารราคาถูกคือ ซื้อต่อจากคนที่ไปรับมาจากวัดอีกทีหนึ่ง เช่นที่สภากา จะมีคนนำของจากวัดมาขายชุดละ 10 บาท มีข้าวเปล่าพร้อมแกงถุงและขนมหวาน ซึ่งสามารถต่อรองหรือแถมกันได้ ถ้าที่สนามหลวง ก็มีคนเดินมาขายเช่นกัน ถ้าไม่ซื้อของจากวัดเฉพาะที่สนามหลวง มีร้านข้าวแกงราคา 10 บาท ที่อนุสาวรีย์พระแม่ธรณีบีบมวยผม

อาหารมือพิเศษ

นอกเหนือจากไปกินอาหารตามสถานสงเคราะห์ข้างต้นซึ่งถือว่า เพียงแค่ประทังชีวิต คนไร้บ้านยังมีแหล่งอาหารมือพิเศษที่ไม่ใช่กินเพื่อประทังชีวิต แต่เป็นการได้กินอาหารอย่างมีความสุข ฟังพอใจ ผู้ศึกษาเรียกว่า อาหารมือพิเศษ แต่ถ้าเป็นคนไร้บ้านจะเรียกว่า “มีงานออกร้าน”

พีศรี คือผู้แนะนำให้ผู้ศึกษารู้จักการไปกินอาหารตามงานออกร้าน งานแรกที่พาผู้ศึกษาไปก็คือ งานกฐินพระราชทานที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ซึ่งเป็นวัดหลวงที่มีชื่อเสียง และมีการทอดกฐินพระราชทาน มีผู้มาร่วมงานจำนวนมาก และมีการจัดอาหารเลี้ยงแก่ผู้มาทำบุญ โดยออกร้านให้เลือกทานอาหารกันเอง งานลักษณะนี้คือ งานโปรดปรานของ “ผี” เพราะจะมีอาหารพิเศษที่แปลกต่างจากที่กินประจำ เช่น หมูปัก-ข้าวเหนียว ก๋วยเตี๋ยวหมูตุ๋น บะหมี่หมูแดง ราดหน้า กะเพราปลา ข้าวหน้าเป็ด ข้าวขาหมู ข้าวหมูแดง ข้าวมันไก่ ของหวานยังมี ลอดช่องน้ำกะทิ เจาก้วย ไอศกรีม น้ำอัดลม น้ำเก๊กฮวย น้ำโสมเลี้ยง ซาดำเย็น ฯลฯ งานออกร้านบางงานมี อาหารอีสานส้มตำน้ำดก หมูสะเต๊ะ ยังมีคนต่อคิวยาว

งานออกร้านลักษณะนี้ ถ้าใครรู้ข่าว จะมากระจายบอกข่าวกันที่สภฯ ไม่ปิดบัง และ “ผี” จะไปกันมาก เช่นที่วัดปากน้ำ ผู้ศึกษาไปถึงประมาณ 10.00 น. มีคนไร้บ้านจำนวนมากแล้ว และมักจะได้ทานอาหารก่อนผู้มาทำบุญเสียอีก เพราะผู้มาทำบุญจะทานอาหารหลังพระฉันอาหารเพลเวลา 11.00 น. แต่คนไร้บ้านจะกินอาหารก่อน การกินลักษณะนี้ ทุกคนต่างรู้ดีกว่า นานๆ จะได้กินอาหารดี ก็จะกินกันอย่างเต็มที่ จนกินไม่ไหว งานวัดที่เลี้ยงอาหารดีอาหารมากจะถูกพูดว่า “งานนี้แจ้งจริง ขนาดผียังยอมแพ้ กินไม่ไหว” โดยเฉพาะอาหารแห้ง อย่างหมูย่าง จะถูกเวียนหลายรอบเพื่อเก็บไว้กินตอนเย็น ส่วนอาหารอย่างอื่นไม่นิยมเวียน เว้นแต่ข้าวหมูแดง จะเอาหมูกับข้าวเท่านั้นไม่ราดน้ำ สามารถเก็บไว้กินตอนเย็นได้ การกินอิ่มแล้วเก็บไว้กินมักพูดกันว่า “พวกราศีตุน”

การออกร้านลักษณะนี้ ไม่ได้มีเฉพาะงานกฐินพระราชทานเท่านั้น แต่มีตลอดปี ลักษณะที่ใกล้เคียงกับงานออกร้านตามวัดก็คือ งานฉลองวันเกิดเจ้าอาวาส ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าอาวาสวัดชื่อดัง จะมีลูกศิษย์ที่ศรัทธามาทำบุญและมีการออกร้านเลี้ยง ซึ่ง “ผี” จะคอยดูข่าวสารว่าวัดใดมีเลี้ยง เช่น วัดมหาธาตุ วัดสระเกศ วัดไตรมิตร ฯลฯ ส่วนที่วัดเทพศิรินทร์จะไปงานทำบุญครบรอบวันเกิดของท่านเจ้าคุณนรรัตน์ อดีตเจ้าอาวาสที่มรณภาพไปแล้ว ฯลฯ หรืออีกงานก็คือ งานฉลองพัสดัยศ ในแต่ละปีจะมีเจ้าอาวาสวัดต่างๆ ได้เลื่อนสมณศักดิ์ เป็นที่รู้กันว่า งานฉลองพัสดัยศ จะมีการออกร้านเลี้ยงอาหาร

อาหารมือพิเศษอีกแบบหนึ่งที่ไม่ใช่งานออกร้านก็คือ กินโต๊ะจีนวันเกิดของผู้มีชื่อเสียง โดยมากจะเป็นนักการเมือง งานที่ขึ้นชื่อที่สุดในหมู่มนุษย์คนไร้บ้านก็คือ งานวันเกิดของคุณชัชวาลย์ คงอุดม (ซัช เตาปูน) สมาชิกวุฒิสภา กรุงเทพมหานคร ผู้ศึกษาได้รับการแนะนำจากพีศรีอีกเช่นกัน แต่งานนี้

พี่ศรีกำชับว่า “งานนี้ให้แต่งตัวดีหน่อยนะ ใส่เสื้อเชิ้ต หารองเท้าที่ไม่ใช่รองเท้าแตะ และกระเป๋าก็หาฝากคนอื่นไว้ไม่ต้องสะพายไป เดี่ยวเขาจะว่าเป็นพวกเร่ร่อน”

ผู้ศึกษาไปถึงงานเลี้ยงประมาณ 18.00 น. ซึ่งถือว่าช้า กว่าฝีจำนวนมากที่ไปก่อนแล้ว แต่คนที่ไปเป็นฝีจริงๆ จะไม่ค่อยหวาดกลัวสายตา แม้จะใส่เสื้อผ้าเก่าก็เข้าไปกินได้ กระเป๋าก็ไปแขวนหลบตามต้นไม้ คุณซซ เตอาปุน ถือว่า เป็นคนที่ได้รับการยกย่องคนหนึ่ง “งานอย่างนี้ถึงจะเรียกว่าดี ใครๆ ก็เข้ามากินได้ ไม่ต้องกันไม่ต้องหวง ไม่เหมือนบางงานต้องแต่งตัวดีใส่ซาฟารีเท่านั้น ถึงจะเข้าได้”

งานวันเกิดของคุณซซวาลย์นี้จัดไว้รองรับคนจำนวนมากอยู่แล้ว จัดกลางสนามฟุตบอลของโรงเรียน โดยแบ่งพื้นที่กลางสนามสำหรับแขกผู้ใหญ่ที่เป็นนักการเมือง นักธุรกิจ คนมีชื่อเสียง ซึ่งเสิร์ฟอาหารจากโรงแรม สำหรับคนทั่วไป เมื่อเดินเข้าไปในงาน จากการแต่งตัวและไม่มีดอกไม้ของขวัญติดมือ ทีมงานเห็นแต่ไม่ได้แสดงท่าทีขับไล่ มีแต่จะให้เข้าไปนั่งเร็วๆ “เข้าไปนั่งเลย ทางโน้นมีโต๊ะว่าง อย่างยืนเกะกะขวางทาง เข้าไปนั่งเลย” ผู้ที่นั่งรอบนอกจะได้กินอาหารโต๊ะจีนนครปฐม มีกระเพาะปลา ไก่ต้ม แกงจืด เปาะเปี๊ยะทอด ฯลฯ ข้อพิเศษสำหรับงานเลี้ยงวันเกิดนี้ก็คือ มีเหล้าให้โต๊ะละ 1 ขวด ไม่เหมือนงานออกร้านตามวัดที่ไม่มีเหล้า พวกคอกเหล้าจากสนามหลวง จะมาโผล่ที่งานนี้มาก

บางคนยังแนะนำผู้ศึกษาอีกว่า “งานอย่างนี้ไม่ใช่ได้กินอย่างเดียว ผลอู๋ ได้เงินด้วย อยู่ที่วากลารีเปล่า คนระดับอย่างนี้ต้องใจถึงๆ น้อยๆ ปีที่แล้วผมยังเคยเลย พอเสียซซเขาเดินผ่าน เราไปยกมือไหว้เขาเลย ‘ขอโทษครับ ผมตกรถไม่มีค่ารถกลับบ้านครับ’ เขาไม่ถามอะไรมากหรอก คนระดับนี้ เขาสั่งลูกน้องเลยว่า ‘ช่วยดูแลน้องเขาหน่อย’ ผมได้มาเลย 300 แต่งานอย่างนี้ เมาหมดสภาพไม่ได้นะ”

งานเลี้ยงวันเกิดนักการเมือง ผู้ศึกษาได้ยินบางคนเล่าว่า ลงทุนนั่งรถไฟไปถึงสระแก้ว แล้วเก็บอาหารจากโต๊ะมาขาย ประเภท ไก่ต้มทั้งตัว แต่ตัวเองไม่เคยไปไกลถึงขนาดนั้น

อีกงานหนึ่งที่เป็นงานชุมนุม “ผี” ก็คือ งานวันคนพิการแห่งชาติ ซึ่งจัดขึ้นทุกวันเสาร์แรกของเดือนพฤศจิกายน ที่สวนอัมพร โดยมากจะมีการเลี้ยงอาหารเที่ยง การได้กินอาหารจะต้องไปลงทะเบียน แล้วทางผู้จัดจะให้คู่มือ 1 ชุด สำหรับไปแลกอาหารและเครื่องดื่ม คนไร้บ้านที่ไม่พิการจะมีหลากหลายวิธี เช่น ไปเกาะคนตาบอด แล้วบอกว่าตัวเองเป็นญาติขอบัตรด้วย 1 ชุดงานนี้นอกจากอาหารจะเลี้ยงดีแล้วยังมีลูกเสือ เนตรนารีคอยบริการน้ำให้ถึงที่อีกด้วย

การได้กินอาหารมื้อพิเศษ ตามงานออกร้านนี้ถือได้ว่า เป็นช่วงที่สุขสำราญที่สุดของ “ผี” ท่ามกลางชีวิตประจำวันที่ขาดแคลนก็ว่าได้ ทำให้พวกเขาได้พึงพอใจแม้ไม่มีบ้าน แต่ก็มีโอกาสกินอาหารดีๆ การเดินสายกินตามงานออกร้าน มีแต่คนที่อยู่ในวงการผีเท่านั้นจึงจะรู้ ขณะที่คนไร้บ้านบางประเภทไม่สนใจการออกร้านกินเลี้ยงลักษณะนี้

(2) การหาเงินสำหรับคนที่ไม่มีอาชีพประจำ

การอยู่รอดในสังคมเมือง ไม่อาจอยู่รอดเพียงอาหารประทังชีวิต แต่ต้องมีเงินติดตัวบ้าง สำหรับคนไร้บ้านพวกเขาจำเป็นต้องใช้เงินสำหรับการเดินทางไปไกลๆ ที่ไม่สามารถเดินด้วยเท้าได้ บางครั้งจะไปกินตามงานออกร้าน หรือไปรับแจกข้าวก็ต้องมีค่ารถ อีกประการสำหรับผู้ชายก็คือ มีเงินไว้ซื้อยาเส้นซองละ 3 บาทสูบแทนบุหรี่ ผีโดยทั่วไปจะไม่ติดสุรา เพราะไม่มีเงิน คนที่ติดสุรา จะต้องออกทำงานหาเงินกินเหล้า แต่ผีจะค่อนข้างพึงพอใจกับชีวิตไม่ต้องการบริโภคมาก เว้นแต่ได้กินฟรี การหาเงินของผีมีความหลากหลายทั้งเชิงปริมาณมากน้อยต่างกัน และเชิงความถี่ของงาน

วิธีการหาเงินง่ายที่สุดดังที่ได้กล่าวแล้วก็คือ ชายข่าวสารที่ได้รับแจกจากสภาฯ ในราคาชุดละ 20 บาท ซึ่งทั่วไปจะมีการแจกสัปดาห์ละ 1 ครั้ง หรือมีรายได้สัปดาห์ละ 20 บาท ซึ่งถือว่าน้อยมากแต่ดีกว่าไม่มีเลย

วิธีการหาเงินที่พบทั่วไปอีกแบบก็คือ การเก็บกระป๋องน้ำอัดลม ซึ่งเป็นคนละลักษณะกับคนเก็บของเก่าที่จะเก็บขวดพลาสติกขึ้นด้วย แต่ “ผี” จะเก็บเฉพาะกระป๋องเพราะขายได้ราคาและประหยัดเนื้อที่ 1 กิโลกรัม เท่ากับ 60 ใบ ราคา กิโลกรัมละ 30-35 บาท แล้วแต่ร้าน ถ้านับจำนวนขายราคากระป๋องละ 50 สตางค์ โดยมากเป็นคนแก่ที่เดินมาจากสนามหลวง เปิดดังขยะระหว่างทาง เจอกระป๋องก็เก็บ ประมาณ 2-3 วัน ได้ 1 กิโลกรัม พอเป็นค่ารถ ค่ายาเส้น หรืออาหารมื้อเย็น เช่น กรณีของลุงจิตร จึงไม่น่าสงสัยว่าทำไมคนกลุ่มนี้จึงไม่ขึ้นรถ เพราะการเดินยังพอได้เก็บของเก่าไว้ขายได้บ้าง ความฝันของบรรดานักเดินเหล่านี้ก็คือ “หวังฟลุค” คือมีโชคเก็บของตกประเภทโทรศัพท์มือถือที่สามารถนำไปขายเป็นเงินได้ถึงหลักพัน

งานของบรรดาคนที่ไม่มีงานประจำ หรือ “ผี” ที่พบมากกลุ่มหนึ่งก็คือ แจกใบปลิว เป็นใบปลิวโฆษณาสินค้าของซูเปอร์สโตร์ ถือว่าเป็นงานที่มีความมั่นคงมากที่สุดในแง่ที่ว่า มีงานค่อนข้างแน่นอนและต่อเนื่อง แต่ถือว่าเป็น “ผี” เพราะเดือนหนึ่งจะมีงานเพียง 8-10 วันต่อเดือน คือจะแจกครั้งละ 4 วันติดกัน แล้วหยุดประมาณ 10 วัน จึงมีแจกอีก 4 วัน นานๆ จึงจะมีแจกครั้งละ 5 วัน ในวันที่ไม่มีแจกใบปลิวก็อยู่ได้ด้วยวิธีการกินข้าวสภาฯ ค่าจ้างของงานแจกใบปลิววันละ 200 บาท เป็นการจ้างที่เป็นธรรมและแน่นอนที่สุดไม่ต้องกลัวโกงค่าแรง เพราะหัวหน้างานจะให้เงินก่อน 100 บาท ตอนเช้าเป็นค่าข้าว เมื่อแจกเสร็จแต่ละวันก็จ่ายทันทีอีก 100 บาท

อาชีพแจกใบปลิวเริ่มมาประมาณ 3 ปี ระยะเวลาจะมีผู้ที่รับเหมาใบปลิวมาเดินหาคนตกงานที่ท้องสนามหลวง จนมีการแนะนำต่อๆ กัน กระทั่งปัจจุบันคนกลุ่มใหญ่ที่มีงานแจกใบปลิวมักจะ

นอนที่ได้ทางด่วน ช้างเป็นตัวอย่างหนึ่งของผีที่มีงานแจกใบปลิว โดยได้งานหลังจากที่คนแจกใบปลิวเดิมขาดงาน

“ตอนแรกผมก็นอนได้ทางด่วนเฉย ๆ ไม่ได้ทำอะไร เขาก็เดินมากินข้าวสากๆ บ่ายก็กลับ พอตี ๖ ทุ่มเขาขาดคน เขาเห็นเรานอนอยู่ได้ทางด่วน เขาก็ถามว่าจะไปแจกใบปลิวมั๊ย ได้วันละ 200 ผมยังบอกเขาว่า ‘แจกยังงี้ ผมไม่เคยแจก’ เขาบอกไม่เป็นไรเดี๋ยวก็นั่นเอง ตั้งแต่นั้นมาผมก็ได้แจกใบปลิวประมาณ 7-8 เดือน”

กลุ่มแจกใบปลิวนี้ ผู้ศึกษามีข้อสังเกตว่า เขาจะไม่ให้ความหมายแก่ตัวเองว่า เป็นคนตกงาน แต่จะบอกว่ามีงานทำ คือ งานแจกใบปลิว เพียงแต่มีรายได้น้อยไม่สามารถไปเช่าห้องอยู่ได้ การที่เขาคิดว่าเขาเป็นคนที่ทำงานสัมพันธ์กับความมีวินัย เพราะแจกใบปลิวต้องมีความรับผิดชอบ ในวันที่มีแจกต้องตื่นตั้งแต่ก่อน 6 โมงเช้า นั่งรถไปที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ แล้วจะมีรถรับไปแจกตามจุดต่างๆ รถแต่ละคันจะประกอบด้วย 5 คน ดังนั้นคนที่อยู่ในรถหรือทีมเดียวกันต้องตื่นแต่เช้าและไปครบทั้ง 5 คน เงินที่ได้จากการแจกใบปลิวก็ต้องจัดสรรสำหรับให้อยู่รอดได้ถึง 10 วัน พวกเขาไม่ใช่คนที่หาเงินได้และกินเหล้าหมด กล่าวได้ว่าค่อนข้างมีแบบแผนมากกว่า “ผี” ทั่วไป

พี่แดง คนแจกใบปลิว นอนได้ทางด่วนใกล้สภาฯ บอกผู้ศึกษาว่า

“คนแจกใบปลิวเขาประหยัดจะตาย แจกครั้งนึง 4 วัน แล้วหยุดไป 10 วัน ถ้าไม่รู้จักเก็บก็ไม่มีกินสิ วันที่ไปแจกก็ต้องซื้อข้าวกิน ไม่ได้กินข้าวสาก บางคนประหยัด ไม่ซื้อกับข้าวเลย คนอีสาน เขามีแค่แจ่วถ้วยเดียว ซื้อแต่ข้าวเหนียวกินตั้งแต่เช้าถึงเย็น”

วิธีการหารายได้อีกแบบหนึ่งที่พบก็คือ การขายของมือสอง หรือเรียกว่า “พวกจับของ”^{*} น้ำว่าเหวเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด กลุ่มนี้ค่อนข้างกำกึ่งว่าจะเรียกว่า “ผี” หรือคนไม่มีอาชีพประจำหรือไม่ น้ำว่าเหวจะไม่ยอมรับว่าตัวเองเป็น ผี โดยบอกว่าตัวเองไม่ได้เรียกราดสกปรก เหมือนผีทั่วไป ขณะที่พี่พรยอมรับว่าตัวเองเป็น ผี

ข้อจำกัดหรือข้อแตกต่างระหว่างการขายของมือสองของคนไม่มีบ้าน กับคนมีบ้านที่มีแผงค้าหาบเร่แผงลอย หรือแม้แต่คนวางของขายกับพื้นด้วยกันก็คือ ทุน คนมีบ้านอาจรับเสื้อผ้าใหม่ หรือเสื้อผ้าเก่าแต่มีราคา หรือซื้อนาฬิกามาขายต้องใช้ทุนครั้งละไม่ต่ำกว่า 2,000 บาท แต่คนไม่มีบ้านจะมีทุนต่ำแค่ 100 หรือ 200 บาท จึงเลือกซื้อของเก่าที่มีคนทิ้งโดยมากรับซื้อจากคนหาของเก่า หรือไม่

* คำว่า “จับของ” น่าจะมีความหมายจากการคัด การเลือก จากสิ่งของที่มีจำนวนมากปะปนกันทั้งของดีและไม่ดี แล้วหยิบของบางชิ้นที่คิดว่าสามารถขายได้ราคา หรือควรค่าแก่ราคา โดยเฉพาะความสามารถซื้อของดีราคาถูก ในกลุ่มวัยรุ่นทั่วไปที่นิยมกางเกงยีนส์เก่าราคาแพง ก็ใช้คำว่า “จับ” เช่นเดียวกัน เช่นพูดว่า “ยีนส์ตัวนี้ไปจับจากที่ไหนมา”

ก็เดินหาเอง ของที่ขายได้แก่ เสื้อผ้า รองเท้า กระเป๋า นาฬิกา วิทยุ หนังสือเก่า ไม่ว่าหนังสือการ์ตูน นิตยสาร รวมถึงหนังสือโป๊ ฯลฯ

หลังจากตื่นนอนตอนเช้า น้ำว่าเหว่ จะเดินเกราะหาคนหาของเก่า อยู่แถวบางลำภู จนถึงได้สะพานปิ่นเกล้า เมื่อคนเก็บของเก่าผ่านมา จะเข้าไปทักทายขอจับของ คนหาของเก่ามักจะแยกของประเภทเสื้อผ้า รองเท้า ออกจากของเก่าประเภทอะลูมิเนียมหรือพลาสติก ส่วนใหญ่จะจับกันราคาถูก ชั้นละ 5 บาท 10 บาท 3 ชั้น 20 ถ้าเป็นเสื้อผ้าเก่า ก็จะถูกนำไปซักตากให้ดูสะอาดอย่างที่น้ำว่าเหว่ชอบพูดว่า " ให้เจอบริสลักหน่อยเดี๋ยวก็สด ไปวางคลองหลอดหน่อย เดียวก็เจอเนื้อคู่เอง พวก ลีวายส์ ไม่ต้องห่วงวางแป๊ปเดียว เดียวก็ได้"

นอกจากซักผ้าให้สะอาดแล้ว น้ำว่าเหว่มีวิธีการทำให้เสื้อผ้าดูเหมือนใหม่ด้วยการรีดแบบที่เรียนมาจากในบ้านใหญ่ก็คือ เมื่อซักผ้าและตากแห้งแล้ว จะพับให้เข้าทรงแล้วนั่งทับ จะเกิดรอยจีบตามขาทางเกงหรือแขนเสื้อ ดูไม่ออกว่าเป็นเสื้อผ้าซื้อมาจากคนเก็บของเก่า ถ้าในบ้านใหญ่ ก่อนจะพับโทษประมาณ 1 เดือน จะขอเสื้อผ้ามานอนทับให้เป็นจีบสำหรับใส่เมื่อพับโทษ

การจับของต้องใช้ประสบการณ์ ต้องรู้ว่าของประเภทไหน เป็นที่นิยมของตลาด ถ้าเป็นกางเกงยีนส์ยี่ห้ออะไร รองเท้ายี่ห้ออะไร อย่างไรก็ตาม การจับของลักษณะนี้ไม่ได้ของมีราคา มักจะซื้อ 5 บาท 10 บาท ไปขายต่อได้ 40-50 บาท ถือว่ามาก ถ้าของชิ้นไหนขายได้กำไรมากกว่า 100 บาท ถือว่าได้มาก คนหาของเก่าขายของให้ทั้งที่รู้ว่าของจะถูกนำไปขายต่อในราคาแพงกว่า

พี่พรม อธิบายว่า

"คนที่เขาขายของให้เราเขาก็รู้ว่า ของมันมีราคามากกว่าที่เราซื้อ แต่ที่เขาขายให้เราเพราะอะไร...เพราะเขาเหนื่อยแล้ว เขาเดินหาของเก่ามาทั้งคืน จะให้เขาเอาเสื้อผ้าไปนั่งขายอีก เขาไม่เอาหรอก เหนื่อย เขาอยากพักผ่อนแล้ว เขาขายให้เรา 30 -40 บาท รวมกับที่เขาขายพลาสติกขายอะลูมิเนียมได้ 100 กว่าบาท เขาก็อยู่ได้แล้ว"

เทคนิคในจับของได้ถูก สำหรับการจับของในแวดวงเดียวกันต้องบอกว่า จะเอาไว้ใช้เอง ไม่ได้เอาไปขายต่อ เช่น เมื่อเห็นเสื้อผ้าสวยต้องบอกว่า ซื้อไว้ใช้เอง ราคา 40 บาท อาจเหลือ 20 บาท

ครั้งหนึ่ง น้ำว่าเหว่ จับเอาวิทยุเทปแบบมีหูฟัง จากคนหาของเก่า ซึ่งเขากำลังให้อยู่ก็จะบอกว่า "ปล่อยให้ผมเถอะ 100 เนิงพอมั้ย เอา 150 ก็ได้ ผมจะเอาไว้ฟังเวลาอยู่ยามเช้าเวรกลางคืน" แล้วก็ล่อมจนได้ของ โดยเสนอเหลือเพิ่มให้ 1 เป็ก 10 บาท ครั้นเวลาเอาไปขาย ก็บอกว่า " วิทยุของหลานชายให้มา ผมไม่ได้ฟัง ไม่ชอบ ก็เลยเอามาวาง ขายไปได้ครึ่งของใหม่" ราคาเปิดที่ 400 ในที่สุดก็สามารถปล่อยได้ราคา 350 บาท กำไร 200 บาทถือว่ามาก

การหารายได้ด้วยการจับของนี้พบมากกลุ่มหนึ่ง เราจะเห็นคนขายของกลางคืนตามคลองหลอด หรือ สามแยกใกล้วงเวียน 22 กรกฎาคม รูปแบบคล้ายๆ กัน

นอกเหนือจากนี้ ก็เป็นงานที่พบหลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นอาชีพรับจ้างสารพัด เช่น คนที่มีฝีมือทางช่างก่อสร้าง และยังมีเครือข่ายลูกพี่ที่เป็นผู้รับเหมา ก็จะมีโอกาสได้ทำงานบ้าง งานลักษณะนี้มักเป็นงานชั่วคราว ประเภทซ่อมแซมต่อเติมไม่ใช่งานที่ทำนานเป็นเดือน รองลงมาก็คือ เป็นพนักงานรักษาความปลอดภัยหรือ ropic. แต่ดังที่น้ำว่าเหวบอกว่า มักจะทำได้ไม่นาน จะว่าคนทำไม่ตั้งใจหรือรู้สึกว่าการจ่ายค่าแรงไม่เป็นธรรมก็ตาม

สำหรับงานรับจ้างที่อยู่คู่วงการคนเที่ยวมานานก็คืองานล้างจาน ทั้งล้างจานตามตลาด ล้างจานในช่วงมีเทศกาล ล้างจานตามวัดที่มีออกเลี้ยง หรือรับจ้างยกเหล็กแบกรั้วในช่วงที่มีงานที่ต้องสนามหลวง เป็นจับกังรับจ้างขนของ ฯลฯ อาชีพเหล่านี้จะทำไม่นาน เป็นงานสั้นๆ วันหรือสองวัน สูงสุดไม่เกิน 1 สัปดาห์ เพราะเขาเคยชินกับชีวิตอิสระ ประการสำคัญต้องจ่ายค่าแรงรายวันทันที เพราะพวกเขาไม่มีเงินติดตัว ไม่สามารถไปทำงานเป็นเงินเดือนและรอเงินก้อนตอนสิ้นเดือน

ถ้าไม่ใช่ทำงานรับจ้าง การหารายได้หนึ่งอีกวิธีหนึ่งของผีที่พบมากก็คือ การไปรับของแจก แต่ของแจกที่ว่านี้ จะเน้นวัตถุมงคล ตามวัดที่มีชื่อเสียง ที่มีการปลุกเสกวัตถุมงคล แล้วแจกพระ คนไร้บ้านจำนวนมากก็จะไปรับแจกแล้วนำมาขายต่อ อาจขายกันที่วัดนั้นเลย คนซื้อจะเป็นคนที่พอมีฐานะแต่ไม่ยอมต่อคิวแถวรอนก็จะซื้อต่อเพื่อความสะดวก เช่น ที่วัดสุทัศน์ จะมีแจกวัตถุมงคลบ่อย กลุ่มนี้เรียกกันว่า "พวกล่าของ" ทำนองเดียวกับ ล่าข้าว หรือรับแจกข้าวสาร

งานรับจ้างอีกแบบหนึ่งที่พบซึ่งหมิ่นเหม่ต่อความผิดทางกฎหมายก็คือ การรับจ้างข่มขู่ ต้องยอมรับว่า การเป็นคนไร้บ้าน เป็นชีวิตที่มีทางเลือกจำกัดมาก ดังนั้นหากมีช่องทางใดที่สามารถหาเงินได้ พวกเขาจึงต้องรับไว้อย่างเต็มใจหรือไม่เต็มใจก็ตาม ผู้ศึกษาได้ยินเรื่องการรับจ้างข่มขู่ ตั้งแต่ช่วงแรกของการลงภาคสนาม ในปีที่มีการเลือกตั้งทั่วไปและมีการชุมนุมหน้าอาคารศรีจุฬทรัพย์ ซึ่งเป็นสำนักงานของคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) คนไร้บ้านที่อยู่ใต้ทางด่วนก็ถูกว่าจ้างให้มารวมชุมนุมประท้วงด้วยค่าจ้างวันละ 200 บาท พร้อมข้าวกล่อง สำหรับปี 2545 มีการประท้วงยึดเยื่อที่หน้ากระทรวงพาณิชย์เกี่ยวกับการละเมิดลิขสิทธิ์ คนไร้บ้านก็เป็นกลุ่มที่ถูกว่าจ้างให้นั่งประท้วงอีกเช่นกัน

การหารายได้แบบใหม่ที่มาพบระยะหลังก็คือ รับจ้างเอาบัตรประชาชนไปซื้อโทรศัพท์มือถือ โดยจะมีคนชักนำพาไปซื้อโทรศัพท์มือถือที่ขายราคาถูก โดยยืมบัตรประชาชนของคนไร้บ้านซื้อให้ค่าจ้าง 200-300 บาท แล้วคนชักนำเป็นผู้เอาโทรศัพท์ไป แต่ต่อมาก็เริ่มมีปัญหว่า ผู้ใช้โทรศัพท์ไม่ชำระเงินค่าโทร ทางบริษัทจะมีใบเสร็จทวงค่าโทรศัพท์ตามที่อยู่ของผู้ซื้อ

งานรับจ้างที่พบมากในระยะหลังก็คือ ถ่ายหนัง คือไปเป็นตัวประกอบภาพยนตร์ ระยะแรกทางบริษัทถ่ายหนังจะมาหาคนตงงานเองที่ท้องสนามหลวง ประมาณ 6 โมงเช้า โดยเงื่อนไขสำคัญคือต้องใส่รองเท้าผ้าใบ งานชิ้นแรกๆที่มีชื่อเสียงก็คือถ่ายละคร เรื่องเกี่ยวกับการชกมวย ที่จำเป็นต้องใช้ตัวประกอบเป็นคนเชียร์มวย ได้ค่าจ้างวันละ 200 บาท พร้อมข้าวกล่อง บริษัทจะมีรถพาไปถ่ายต่างจังหวัดประมาณ 2-3 วัน แล้วพามาส่ง หลังจากนั้นก็มีงานเข้ามาเป็นระยะ บางคนกำลังได้รับการฝึกให้ได้แสดงจากที่เห็นตัวมากขึ้น แต่ยังไม่เคยได้ยินว่ามีคนไ้บ้านคนใดที่ได้แสดงจากพูด

งานที่พัฒนามาจากงานถ่ายหนังก็คือ ไปอัดรายการเกมโชว์ โดยเฉพาะเกมโชว์ที่เปิดตัวใหม่ และยังหาคนไปเล่นเกมไม่ได้ก็จะติดต่อกับคนไ้บ้าน ว่ากันว่า รายการเกมโชว์รายการหนึ่งที่ให้ตอบ 3 คำถาม ซึ่งรางวัล 100,000 บาท มีคนไ้บ้านตอบถูกกำลังรอรับเงินแสน หรือไปเป็นคนดูในเกมโชว์ หรือไปอัดรายการตลก

น้องคนหนึ่งเล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า

“วันนี้ไปอัดรายการมา นึกแล้วก็ฆ่าตัวเอง เขาจ้างให้ไปหัวเราะ รายการ... เขาให้เราไปนั่งพอถึงเวลาเขาบอกให้หัวเราะ เราก็อหัวเราะ หัวเราะไปหัวเราะมา เราหัวเราะคนที่มันหัวเราะว่า มันหัวเราะได้ยังไง ไม่มีอะไรซ้ำ เราก็อพลอยหัวเราะไปด้วย พอเสร็จ เขาก็ให้เราออกมา นั่งคอยข้างนอก สองสามชั่วโมง ก็เรียกเข้าไปหัวเราะใหม่ หัวเราะซัก 5 นาทีก็ไ้ปล่อยออกมา งานอย่างนี้ก็มีด้วย”

และที่เป็นที่กล่าวขวัญกันมากก็คือ การจะได้ไปถ่ายหนังเป็นตัวประกอบภาพยนตร์ที่มีดารามีชื่อจากฮอลลีวู้ด ที่จังหวัดเชียงใหม่ งานนี้ค่อนข้างพิถีพิถัน คนที่จะไปถ่ายต้องถ่ายรูปของตัวเองและสำเนาบัตรประชาชนให้พิจารณาก่อน ไปถ่ายที่จังหวัดเชียงใหม่ ใช้เวลาถ่าย 10 วัน อาหารที่พักพร้อมและค่าจ้างวันละ 500 บาท เป็นอย่างน้อย

สำหรับการติดต่อระยะหลัง ที่มีคนไปถ่ายหนังกันมาก จะติดต่อกับคนไ้บ้านบางคนที่มีโทรศัพท์มือถือให้หาคน แต่ก็เป็นที่ซุบซิบกันว่า คนที่รับงานมาก่อนมีการกินค่าหัวคนละ 20 บาทบ้าง 50 บาทบ้าง

อีกอาชีพหนึ่งที่น่าสนใจ คือ ทำร่มหรือซ่อมร่ม ซึ่งพบคนมีอาชีพนี้หลายคน เป็นอาชีพที่รายได้ดี โดยจะไปซ่อมร่มให้แม่ค้าตามตลาด โดยเฉพาะช่วงหน้าฝนแค่เย็นร่มที่ขาด วันหนึ่งรายได้มากกว่า 300 บาท หรือซ่อมร่มเปลี่ยนลวดที่ชำรุด เราจะเห็นคนกลุ่มนี้สะพายกระบี่ที่มีลวดของร่มโผล่ออกมา บางคนอาจถือลวดเป็นกำ ก็จะได้รู้ว่า คือคนทำร่ม คนทำร่มมีรายได้มากเป็นที่พึ่งพาสำหรับคนที่ไม่มีเงิน ได้อาศัยกินเหล้าเสมอ นอกจากนี้ ด้วยวิถีชีวิตที่ท่องไปตามตลาด ทำให้กลายเป็นคนเที่ยวประเภทหนึ่ง

งานรายได้พิเศษสำหรับ “ผี” อีกงานก็คือ การขายเรียงเบอร์ ผู้ที่แนะนำให้ผู้ศึกษาู้จักงานนี้ก็คือ พี่เล็ก คนหาของเก่า ที่จะหารายได้เสริมเดือนละ 2 ครั้ง แต่ข้อจำกัดสำหรับคนไร้บ้านทั่วไปก็คือ “ทุน” สำหรับคนที่ไม่มีเงินติดตัวเลยไม่สามารถรับเรียงเบอร์มาขายได้ แต่กรณีของพี่เล็ก เป็นคนหาของเก่าได้วันละ 60 -70 บาท แต่ถ้าไกล้ววันขายเรียงเบอร์จะเก็บหอมให้ได้ประมาณ 80 -100 บาท เป็นทุนซื้อเรียงเบอร์

แหล่งรับเรียงเบอร์ที่นิยมมี 2 โรงพิมพ์อยู่ใกล้ๆ สวนรมณีนาถ (เรือนจำกลางกรุงเทพฯเก่า) ถึงวันหอยออกประมาณบ่าย 2 โมง จะมีคนขวักไขว้อยู่หน้าโรงพิมพ์ ทุกคนมีบ้านและคนไม่มีบ้าน ทั้งเด็กเล็กจนถึงผู้ใหญ่ โรงพิมพ์จะเปิดตู้ให้คนซื้อเรียงเบอร์จ่ายเงินล่วงหน้าว่าต้องการซื้อเรียงเบอร์ราคาเท่าไร เมื่อได้บัตรแล้ว ถึงเวลาที่เรียงเบอร์ออกจากโรงพิมพ์จะประกาศตามราคาให้คนที่มียบัตรรับเรียงเบอร์ตามคิว โดยทั่วไปราคาเรียกกันเป็น “ร้อย” ถ้า “ร้อยละร้อย” หมายถึง 100 ใบ ราคา 100 บาท ต้นทุนแผ่นละ 1 บาท ขายแผ่นละ 3 บาท ถ้าขายหมดก็จะได้กำไร 200 บาท สำหรับคนที่มียทุนมากอาจซื้อถึง ร้อยละร้อยห้าสิบ คือ 100 ใบ ราคา 150 บาท

การจะได้เรียงเบอร์ช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับทุน ถ้าซื้อราคาแพง จะออกเร็ว ถ้าซื้อราคาถูกต้องคอยถึงเย็น ซึ่งหมายถึงขายยาก เพราะคนจะซื้อจากคนที่เดินขายไปก่อนแล้ว สำหรับคนไร้บ้านทั่วไปจะซื้อที่ราคาร้อยละร้อย จะได้ประมาณ 5 โมงเย็น แต่ก็จะมีกรชิงไหวชิงพริบ เช่น บางคนซื้อราคาร้อยละร้อยสิบ เพื่อตัดหน้าคนซื้อร้อยละร้อย 5 หรือ 10 นาที โดยทั่วไปคนที่มียทุนมากจะได้เปรียบ ดังนั้นรายคนขายลูกโป่ง ที่ขายเรียงเบอร์เป็นรายได้เสริม

“ผมจะรับร้อยละร้อยห้าสิบเลย ชุดแรกขายก่อน ไปแถวเยาวราชยังงี้ก็ขายหมด ชุดแรกได้กำไรแล้ว 150 แล้วตีกลับมารับอีกรอบ คราวนี้เอาร้อยละห้าสิบไปขาย ขายไม่หมดก็ไม่เป็นไร เพราะทุนมันถูก ขายได้ 50 ใบ ก็ได้แล้ว 150 บาท หักทุน 50 บาท ได้กำไรร้อยนึง รวม 2 รอบผม กำไร 250 บาท เป็นทุนให้ผมไปซื้อไปง่ต่อ”

แต่ถ้าคนไม่มีทุน จะซื้อเรียงเบอร์ราคา ร้อยละห้าสิบ แม้ต้นทุนจะต่ำแต่โอกาสที่จะขายหมดยาก ถ้าขายได้ 50 แผ่น ก็จะเหลือกำไร 100 บาท เท่านั้น

เราจะเห็นบรรยากาศของการเร่งรีบรอรับเรียงเบอร์ เมื่อประกาศถึงคิวตัวเอง แล้วจะแหวกคนที่มุงอยู่ เข้าไปรับเรียงเบอร์ แล้วก็เดินกึ่งวิ่งไปตามเส้นทางขายของตัวเอง เส้นทางขายก็ไม่แน่นอน แต่ละคนต่างมีเส้นทางประจำ แต่ก็อาจถูกตัดหน้าได้ โดยเฉพาะเด็กที่มีความคล่องตัวกว่าผู้ใหญ่ ส่วนอีกโรงพิมพ์ที่ไม่มีการจัดระบบยิ่งดูอลหม่านเสียงเรียกคนถือเรียงเบอร์จากแท่นพิมพ์มาให้ตัวเองดังโหวกเหวก

(3) ฝึ กับการล่าข้าว

สำหรับคนที่ไม่มียาชีพประจำ ช่วงเวลาที่สามารถหากินได้สะดวกที่สุดคือ ช่วงเดือนสิงหาคม ถึงกลางเดือนกันยายน และจะมีอีกครั้งช่วงกลางเดือนตุลาคม ที่สมาคมหรือมูลนิธิของคนไทยเชื้อสายจีน จะมีงานเทศกาลโปรยทาน ช่วงนี้เรียกว่า “ช่วงล่าข้าว” (หลังจากนั้นจะมีการแจกบ้าง ประปรายแต่ไม่ทุกวัน) ถ้าเป็นคนยากจนทั่วไป จะรับแจกข้าวตามมูลนิธิหรือสมาคมที่อยู่ใกล้บ้าน หรือ ที่แจกของหลายๆ แต่สำหรับคนไร้บ้านที่ไม่มีอาชีพหรือฝึ จะเดินสายไปรับแจกเป็นอาชีพ การที่จะรู้ว่าวันใดมีงานแจกที่ไหน ต้องมีโพยแจกข้าว ฝึ เล็ก เป็นตัวอย่างของคน que เข้าสู่วงการฝึ จากการเดินสายรับแจกข้าวโดยการแนะนำของ เจ๊ใหญ่ ที่อยู่ในแวดวงนี้มากกว่า 10 ปี

โพยแจกข้าวนี้ จะพิมพ์หรือเขียน ด้วยกระดาษขนาดเอ 4 เขียนว่าวันที่เท่าไร มีแจกที่ไหน พร้อมบอกสายรถเมล์ที่ผ่านเสร็จ ถ่ายเอกสารขายแผ่นละ 5 บาท คุณภาพขึ้นกับความแม่นยำว่า ถ้าในโพยบอกว่ามีแจก ถ้าไปรอรับแล้วต้องแจกจริง และขึ้นกับปริมาณว่า ต้องครบทุกงานไม่ตกหล่น คนเริ่มเขียนโพยเป็นคนในชุมชนแออัดย่านคลองเตย ระยะเวลาจะเขียนด้วยลายมือ ต่อมาพัฒนาเป็นตัวพิมพ์จากคอมพิวเตอร์ (ดูตัวอย่างในภาคผนวก)

ฝึ จะนำชุดที่ได้รับแจกขายเป็นเงิน ประมาณชุดละ 30-60 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณ และยี่ห้อของข้าว ตลอดจนประกอบในชุด เช่น มาม่า น้ำปลา ปลากระป๋อง ฯลฯ คนรับซื้อส่วนใหญ่เป็นแม่ค้าตามชุมชน จะรับไปขายต่อก็ได้กำไร

ประสบการณ์ของฝึจะถูกใช้อย่างมากในช่วงล่าข้าว เพราะในวันหนึ่งอาจมีการแจกซ้อนกัน 2-3 แห่งหรือ 5 แห่งถ้าเป็นวันอาทิตย์ คนมีประสบการณ์จะจำได้ว่าสมาคมใดแจกมากหรือแจกน้อย และประการสำคัญต้องคาดการณ์เวลาอย่างแม่นยำว่าแจกเช้าหรือเย็น บางคนอาจวิ่งถึงสองแห่งใน 1 วัน แต่ถ้าคาดการณ์เวลาผิดก็ต้อง “ตกรถ” คนที่ล่าของที่สุดสำหรับการหากินกับการแจกข้าวก็คือคนที่สามารถเวียนเทียนรับเงิน 1 รอบ⁹

เจ๊ใหญ่ ยังเคยเล่าให้ผู้ศึกษาฟังถึงความโชกโชนและเทคนิคในการเวียนเทียน

“ถ้าเราจะเวียนนะ เราต้องไปแต่เช้าเลย เราต้องรับก่อน อย่างหนูผมชาวแบบนี้ใครเห็นก็จำได้ เราต้องใส่หมวกใส่เสื้อเชิ้ตทับ พอรับเสร็จ เราก็ถอดหมวก ใส่เสื้อยืดเป็นคนละคน อย่างนี้เขาก็กจำไม่ได้ ...บางงานหนูไม่ได้คุยนะ เวียนได้ 5 รอบหนูยังเคยเลย”

⁹ สำหรับฝ่ายผู้แจกข้าว ลำพังการมีของแจกอย่างเดียวไม่พอ จำเป็นต้องมีระบบการจัดการที่ดีด้วย เพื่อป้องกันการเวียนเทียน มิเช่นนั้นแล้วของจะแจกไม่พอและไม่ครบทุกคน สำหรับสมาคมที่มีประสบการณ์จะมีการจัดการที่ดี เช่น จัดประตูทางเข้าออกทิศทางเดียวและปิดประตูเมื่อเริ่มแจก เช่น งานแจกของเสียปอ ประตูนํ้า หรือ ทำสัญลักษณ์ เป็นต้น

ดังที่กล่าวแล้วว่า สำหรับคนไร้บ้านซึ่งไม่มีครัวไม่มีเตา ความต้องการที่แท้ก็คือเงิน ดังนั้นคนที่ เป็นขวัญใจคนไร้บ้านที่สุดคือ เสี่ยปอ ประตูน้า ที่แจกเงินสด ว่ากันว่าเสี่ย ปอ เคยเห็นคนเอาข้าวที่ ได้รับแจกไปขาย โดยเฉพาะผู้ชาย จึงไม่แจกข้าวแก่ผู้ชาย จะแจกเงินสด 100 บาทแทน สำหรับ ผู้หญิง จะได้รับข้าวสารเป็นชุดพร้อมเงินอาจจะ 50 บาท หรือ 100 บาท ปีหนึ่งเสี่ยปอแจกเงินเกือบ 20 ครั้ง เฉพาะช่วงฤดูกาลเทศกาลก็ไปแจกหลายแห่ง นอกจากที่ประตูน้า 3-4 ครั้งแล้ว ยังตาม ไปแจกที่โรงพยาบาลเทียนฟ้า วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ปากน้ำสมุทรปราการ วัด กลยาณมิตรและจบงานสุดท้ายที่ศาลเจ้าพ่อเสือ

นอกจากนี้ตลอดปียังแจกเงินในงานวันเกิดตัวเอง วันเกิดภรรยา วันเกิดลูก คนไร้บ้านจะจำ กันว่า ตลอดปี วันไหนเสี่ยปอจะแจกเงินก็จะไปรับกันแต่เช้า เฉพาะงานแจกเงินของเสี่ยปอ จะมีคน ไปรับกันไม่น้อยกว่า 4,000-5,000 คน¹⁰ นั่งกันเต็มทางเท้าสองฟากถนนผู้หญิงฝั่งหนึ่ง ผู้ชายฝั่ง หนึ่ง เด็กนั่งกับผู้หญิง บางคนไม่ไปรับงานเล็กจะมารับเฉพาะงานเสี่ยปอ โดยเฉพาะคนที่เป็น ครอบครัวมีลูก รวมกันอาจได้ถึง 400-500 บาท

งานที่ขึ้นชื่อในเรื่องง่ายต่อการเวียนเทียนและยังได้เงินมากก็คือ งานแจกที่สนามกอล์ฟแห่ง หนึ่งย่านบางนา แต่ลงจากรถโดยสารแล้วจะต้องเดิน 2-3 กิโลเมตร งานนี้ขึ้นชื่อเพราะ สามารถเวียน ได้ ว่ากันว่า แจกโดยน้องชายเสี่ยปอ

งานแจกเงินอีกงานหนึ่งก็คือ วันตรุษจีน คนที่มีประสบการณ์จะรับเงินจากเสี่ยปอ ตอนเช้า ก่อน 100 บาท หลังจากนั้นจะไปบริษัทเบียร์ช้าง จะได้แจกอีกคนละ 100 บาท แต่สามารถเวียนได้ แม้เจ้าของงาน จะมีสีปายที่นิ้วเพื่อเป็นสัญลักษณ์สำหรับคนที่รับแล้วก็ตาม แต่สามารถล้างออกได้ ด้วยน้ำมะนาว หรือน้ำยาล้างเล็บ ทำให้เวียนได้ถึง 200-300 บาท

แต่การเดินสายล่าข้าวนี้ ไม่ใช่จะมีแต่ความสนุกสนานหรือความสะดวกสบายเท่านั้น พี่ศรี บ่นกับผู้ศึกษาว่า

“วันนี้ไปรับแจกข้าวมานะ จะขายแม่ค้า เขาให้แค่สามสิบ อะไร...ค่ารถเราไปกลับก็ สิบบาทแล้ว ยังต้องนั่งตากแดดทั้งวัน เขาไม่มีเลี้ยงก็ต้องซื้อกิน ถ้าขายสามสิบแล้วเราจะได้ อะไร ต้องลงทุนเดินมาไกลๆ ถึงจะขายได้ชุดละสี่สิบ ชีวิตอย่างนี้ไม่ใช่สบายหรอกนะ มันไม่ คุ่มหรอก”

¹⁰ แต่ไม่ใช่คนไร้บ้านทั้งหมด เป็นคนมีบ้านมากกว่า เคยมีคนไร้บ้านผู้หนึ่งแนะนำผู้ศึกษาว่า ถ้าจะประมาณการ คนไร้บ้านแล้วอย่าดูผู้หญิง เพราะผู้หญิง 80 เปอร์เซ็นต์ที่มารับแจกข้าวจะเป็นคนมีบ้าน ให้ผู้ชายที่มีกระเป๋า หรือ ใส่เสื้อผ้าเก่า จะไม่ใช่คนมีบ้าน ซึ่งถ้าคาดการณ์จากเหตุผลนี้จะมีคนไร้บ้าน ไม่น้อยกว่า 1,000 คน ที่มารับเงินเสี่ยปอ

งานรับแจกข้าวที่พิเศษสำหรับคนรับแจกอีกงานก็คือ งานที่มีการแย่งตัว หมายถึง คณะผู้จัดจะโปรย “ตัว” อาจเป็นเหรียญพลาสติก เป็นลูกพลาสติกยัดฉลาก ให้คนมาคอยรับต้องแย่งกันเอง งานแย่งตัวที่ขึ้นชื่อ คือ ที่วัดไผ่โรงวัว จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะมีรางวัลอันดับ 1 คือ รถมอเตอร์ไซด์ รางวัลอื่นๆเช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า หรือวัตถุมงคลที่สามารถขายได้ แต่ปัจจุบันการแย่งตัวเริ่มมีน้อยลง เพราะอันตรายจากอุบัติเหตุแย่งตัว ทำให้การแจกโปรยทานทำแบบเป็นระเบียบมากขึ้น ดังเช่นวัดช่องลม มหาชัย ที่เป็นวัดขึ้นชื่อชื่อก็กึ่งหยุดให้แย่งตัว แต่จะแจกให้ครบทุกคนก่อน หลังจากนั้นจึงโปรยเหรียญให้แย่งกันแล้วแต่จะได้มากหรือน้อย 1 เหรียญต่อข้าว 1 ชูต ประกอบด้วย ข้าวสาร 5 กิโลกรัม ปลากระป๋อง 4 กระป๋อง ซึ่งถือเป็นงานที่แจกถึงงานหนึ่ง แต่เมื่อเปรียบเทียบกับต้องเสียค่ารถไฟ จากวงเวียนใหญ่-มหาชัย 10 บาท รวมไปถึง 20 บาท และข้ามเรืออีกสองบาท เสร็จแล้วต้องเดินอีกประมาณ 2 กิโลเมตร เพื่อจะได้ข้าว 1 ชูต ขายได้ 60 บาท ยิ่งข้าวราคาตกเหลือ 50 บาท ไม่ถือว่ามียะเยือกมากมายแต่อย่างใด ดังนั้นจึงต้องรอแย่งตัวให้ได้มากกว่า 1 ชูต อย่างไรก็ตาม ยิ่งงานที่แจกดี คนมารับก็จะมาก และไม่ใช่คนไร้บ้านเท่านั้น คนในชุมชนก็มาก จะสังเกตที่มาแบบมีลูกเต้ามากมาย เพราะถือว่าคุ้มได้หลายชูต

จากวิถีชีวิตที่ไม่มีอาชีพประจำ และยังชีพด้วยการกินข้าววัด กินข้าวสถานสงเคราะห์ และรับแจกข้าวตามงานต่างๆ นี่เองจึงเป็นที่มาของคำว่า “ผี” เพราะข้าวนั้นเป็นการทำบุญทำทานให้ผีที่ไม่มีญาติ ดังนั้นคนที่ไปรับแจกข้าวก็คือ “ผี” ที่ไปรับส่วนบุญ

เราจะเข้าใจความหมายของคำว่าผีได้ชัดขึ้นจากคำว่า “ผีบ้าน” และ “ผีเจ๊ก” ผีบ้านหมายถึงคนตามชุมชนแออัดที่ไม่ใช่คนเร่ร่อน แต่มากินข้าวฟรีที่สภากาชาด หรือไปรับแจกข้าว จะเรียกว่า “ผีบ้าน” หรือ “ผีมีศาล” เช่น พี่ท้าว สามีของพี่ศรี บ่นกับนักศึกษาว่า “โอ้พวกผีบ้าน นี่ บ้านก็มีและยังมารับแจกข้าวแย่งพวกเรานะอีก”

ส่วน “ผีเจ๊ก” เป็นคำเรียกกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนที่ชอบตระเวนรับแจกข้าวและหากินข้าว เรียกว่า “ผีเจ๊ก” อาจจะมีบ้านหรือไม่มีบ้านก็ได้ จะจับกลุ่มแถวเยาวราช วงเวียน 22 กรกฎาคม มักจะแต่งตัวดีและไม่เข้ากลุ่มกับผีทั่วไป

(4) ดูหนังและเที่ยวงานวัด : ความเพลิดเพลินของผี

นอกเหนือจากการมีอาหารเพื่อยังชีพหรือมีเงินใช้แล้ว มนุษย์ยังต้องการพักผ่อนหรือแสวงหาความเพลิดเพลิน วิธีการหาความเพลิดเพลินที่แพร่หลายที่สุดในหมู่คนไร้บ้านก็คือ การดูหนังกลางแปลง

เวทีหนึ่งกลางแปลงที่ใหญ่ที่สุด และพบคนไร้บ้านมากที่สุดก็คือ สนามหลวง ในงานฉลอง 12 สิงหาคมราชินี และงาน 5 ธันวาคมหาราช ถ้าเป็นคนมีบ้านมาเที่ยวทั่วไป ดูหนังเสร็จก็จะกลับบ้าน แต่ถ้าเป็นคนไม่มีบ้าน จะนอนดูหนังและหลับไปหน้าจอหนังนั่นเอง บางคนอาจลุกจากหน้าจอ เพราะไม่ต้องการนอนรวมคนมาก แต่ลักษณะก็คือไม่มีบ้านให้กลับไปนอน

หนึ่งกลางแปลงไม่ได้มีเฉพาะสนามหลวงเท่านั้น แต่จะมีช่วงเทศกาลงานวัดโดยเฉพาะหลังจากออกพรรษา หรือตามสมาคม ศาลเจ้าของคนไทยเชื้อสายจีน หรือ หนังฉายแก่บน เรียกว่ามีหนังฉายทั้งปีสำหรับคนที่ชอบเสาะแสวงหาดูหนัง วิธีสังเกตแยกคนไร้บ้านจากคนมีบ้านก็คือ คนไร้บ้านจะปูด้วยกระดาษพลาสติกปูนั่ง ส่วนคนมีบ้านมักพกเสื่อมาปูนั่ง ถ้าเป็นคนหาของเก่าก็สังเกตเห็นถุงเก็บของเก่า หรือรถหาของเก่า

สำหรับชีวิตที่ไม่มีเครื่องช่วยผ่อนคลาย หนึ่งกลางแปลงช่วยสร้างความเพลิดเพลินได้มาก เพราะหลังจากพระอาทิตย์ตก เมื่อไม่มีวิทยุและโทรทัศน์ ก็เหลือแต่ความมืด ดังนั้นก่อนจะถึงเวลานอนถ้ามีหนังดูก็จะช่วยให้เกิดความเพลิดเพลินได้มาก พี่เทียน เป็นตัวอย่างหนึ่งของคนหนุ่มที่ชอบเดินไปดูหนัง พี่เล็ก คนหาของเก่าก็เช่นเดียวกัน พี่ตั๋ย ภรรยาของ พี่วิทย์ กับลูกๆ ก็ไม่พลาดดูหนังตามวัดละแวกสนามหลวง ยังไม่นับคนที่อาศัยดูหนังด้วยเก็บของเก่าด้วย หรือขายกระดาษพลาสติกปูนั่งด้วย แต่การดูหนังกลางแปลงจะไม่มีโอกาสเลือกหนัง และทางผู้ฉาย ก็มักจะฉายหนังยอดนิยมซ้ำๆ กัน จนแทบจะจำกันได้

การเที่ยวดูหนังในกรุงเทพฯ ละแวกใกล้ๆ กับที่ตัวเองนอนประจำถือเป็นเรื่องธรรมดา แต่คนไม่มีอาชีพและชอบการเที่ยวจริง จะนิยมไปออกเที่ยวตามงานวัดเมื่อจบฤดูล่าข้าว เรียกว่าเป็นช่วงเที่ยวโดยแท้ โดยเฉพาะช่วงหลังจากวันออกพรรษาดันเดือนพฤศจิกายน จะตระเวนไปดูมหรสพตามงานวัด เช่น วัดปากน้ำ สมุทรปราการ งานองค์พระปฐมเจดีย์ นครปฐม แต่การเที่ยวงานวัดของ “ผี” จะเน้นวัดที่มีการเลี้ยงอาหารด้วย โดยจะตระเวนอยู่ตามวัดย่านปริมณฑล ตั้งแต่ รังสิต ปทุมธานี นครปฐม สุพรรณบุรี แม่กลอง มหาชัย สมุทรปราการ ฯลฯ

ถ้าช่วงเดือนธันวาคม บางคนอาจจะเข้ากรุงเทพฯ มางาน 5 ธันวาคมหาราช ที่ท้องสนามหลวง เกือบจนถึงวันที่ 28 ธันวาคม วันตากสินมหาราชที่มีเลี้ยงอาหารที่วงเวียนใหญ่ จึงเข้าสู่ช่วงงานปิดทองฝังลูกนิมิต ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าจะมีมหรสพและการเลี้ยงอาหารวัดละ 9 วัน 9 คืน ต่อเนื่องไปจนถึงเดือนเมษายนที่วัดไร่ขิง งานใหญ่ที่เป็นเสมือนสัญญาณว่า งานกำลังจะหมด เพราะเป็นงานรองสุดท้าย โดยงานสุดท้ายจริงๆ คืองานวัดศรีสำราญ อ้อมน้อย ซึ่งจะจบในช่วงเดือนพฤษภาคม

วัดที่ยอดนิยมในหมู่คนไร้บ้านก็คือ วัดที่มีอาหารเลี้ยง 3 มื้อ โดยจะเปิดโรงทานให้คนไปกินอาหารได้ตลอด เช่น วัดไร่ขิง วัดโกรกกราก มหาชัย วัดช่องลม มหาชัย วัดเจดีย์หอย ปทุมธานี โดยเฉพาะคนที่ชำนาญจะรู้ว่า งานวัดไหนมีเลี้ยงอาหาร และจะนอนได้ตรงไหนที่ยุงไม่เยอะ และเข้าห้อง

น้ำที่ไหน คราวที่ผู้ศึกษาตามไปที่วัดไร่โรงวัว ผู้ศึกษาพยายามเดินหาคนไร่บ้านที่รู้จักแต่ไม่พบ จากประสบการณ์คาดเดาได้ว่า พวกเขาน่าจะอยู่ใกล้ๆที่มีเวทีลิเก หรือจอหนัง แต่ตอนนั้นเป็นเวลาเย็น ลิเกยังไม่แสดง ครั้นเมื่อพบคนไร่บ้านแล้วพวกเขาพาไปที่นอน ถือว่านอกเหนือความคาดหมายอย่างมาก เพราะเป็นศาลาลงอยู่หลังเมรุเผาศพ ซึ่งเป็นที่ๆคนทั่วไปคาดไม่ถึงว่าจะมีคนอยู่ แต่คนเที่ยวจะชำนาญในการหาที่นอน โดยการนอนลักษณะนี้จะสามารถกางมุ้งได้ และยังมีเพงคี่ให้อาบน้ำได้

แต่อุปสรรคในการเที่ยวงานของ “ผี” ที่ไม่มีงานประจำก็คือ เงิน อาหารอาจหากินได้ แต่ค่ารถในการเดินทางจำเป็นต้องมี การหาเงินในช่วงการเที่ยวงานวัดสามารถทำได้หลายวิธี อย่างเปิดเผยก็คือ รับจ้าง “เดินเปอร์เซ็นต์” โดยเดินให้กับเจ้าของกระดาศ กระดาศแผ่นละ 10 บาท คนเดินขายจะได้ ร้อยละ 30-40 แล้วแต่จะตกลงกับเจ้าของกระดาศ หรือ อาจเก็บกระดาศที่มีคนลูกแล้ว มาล้างขายแข่งกับกระดาศใหม่โดยลดราคาเหลือ 5 บาท

แต่คนเที่ยวงานวัดที่ไม่ชอบขายกระดาศ จะหาเงินด้วยการรับจ้างล้างจาน สำหรับคนที่ไม่ชอบทำงาน อาจจะได้รับจ้างแค่วันสุดท้ายเพื่อเป็นค่ารถเท่านั้น พี่เดิม ผู้ให้ข้อมูลหลักไขคำตอบให้ผู้ศึกษาเห็นว่า

“ถ้าไม่ขายกระดาศแล้วจะเอาค่ารถที่ไหนหนอ ก็รับจ้างล้างจานไป บอกเขาว่าตกรถ ไม่มีเงินขอล้างจานเป็นค่ารถหน่อย ทำอย่างนี้เขาจะสงสาร บางทีล้างจานเสร็จ เขายังดักข้าวเผื่อให้ด้วย และยังเรียใครคนในครัวให้เราอีก แต่อย่าบอกว่าล้างจานธรรมดา ถ้าไม่มีจริงๆก็เดินชน แต่อย่าขอมาก แล้วเราไม่ได้ขอประจำ หรือมีเพื่อนก็อาศัยไปกับเขาวันหน้าเราค่อยให้เขาบ้าง มันได้หลายวิธี”

น้าสอง ซึ่งเป็นคนเที่ยวมาร่วม 20 ปี บอกผู้ศึกษาว่า

“ไม่ต้องห่วงหรือค่ารถเดี๋ยวก็หาได้ ไม่มีจริงๆ ก็ขอเขาบอกว่าตกรถ ...วันก่อนผมขึ้นรถไฟมาจากนครปฐม ไปกัน 3 คน ผมกับอีกคนมีค่ารถ แต่อีกคนหนึ่งไม่มี พอเขามาเก็บก็ขอเขาว่า ไม่มีค่ารถ เขาก็ไม่ว่า พอจะลงรถ คนที่นั่งข้างๆเขาให้เอง 50 บาท เขาบอกสงสารว่าไม่มีค่ารถ ไม่มีเงินกินข้าว อย่างนี้ก็มิ ไม่ได้ขอ อยู่ๆ ก็มีคนให้เอง ขึ้นอยู่กับเราพูด”

เทศกาลช่วงหน้าเที่ยวหมดลงในเดือนพฤษภาคม และจะไม่มีการเที่ยวที่ไหน ต้องรอถึงวันเข้าพรรษา จึงจะมีช่วงล่าข้าวในเดือนสิงหาคม ระหว่างนี้เรียกว่าช่วงหมดงาน หรือไม่มีงาน เราจึงเห็นคนไร่บ้านที่สนามหลวงจำนวนมาก และเป็นช่วงฤดูฝนพอดี ถือเป็นช่วงที่ลำบากที่สุดของคนไร่บ้านทุกกลุ่ม เพราะหลังนอนไม่สะดวก ต้องตื่นต้องลุกขึ้นกลางดึกหาที่หลบฝน และถ้าไปนอน

ตามที่มีขายคากันฝนก็มักจะเจอยุง บางคนอาจเลี้ยงช่วงเวลานี้โดยการไปรับจ้างทำงานในไร่ เช่น ไปเก็บเงาะที่จันทบุรี ไปหักข้าวโพดที่นครราชสีมา ฯลฯ รอช่วงเปิดงานมาถึง ค่อยออกมาเที่ยวใหม่

สำนึกเรื่อง “เวลา” ของคนไร่บ้าน ที่ไม่มีอาชีพประจำ และเที่ยวงานวัด จึงไม่ใช่เวลาเหมือนกับคนทำงานที่มีเงินเดือนประจำ ที่แบ่งเป็นสัปดาห์ มีวันหยุดประจำสัปดาห์ มีสิ้นเดือน ซึ่งหมายถึงมีเงินเดือน มีปีใหม่ที่มีรอรันโบนัส และวันหยุดเฉลิมฉลอง หากแต่เวลาของคนเที่ยวจะเริ่มนับจากการเปิดฤดูเที่ยว ช่วงล่าข้าวเดือนสิงหาคมเป็นเหมือนช่วงก่อนเปิดฤดูกาล กระทั่งงานวัดปากน้ำเป็นเสมือนสัญญาณว่าฤดูเที่ยวกำลังจะมา และงานองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นสัญญาณเปิดฤดูเที่ยวหลังวันออกพรรษา จนข้ามพ.ศ.ใหม่ เป็นช่วงงานปิดทองฝังลูกนิมิต จนจบงานที่วัดไร่ขิง และวัดศรีสำราญ ในเดือนพฤษภาคม เป็นช่วงหมดงาน และเข้าหน้าฝนระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม ถือเป็นการปิดฤดูกาลเที่ยว รอวัฏจักรของปีใหม่มารถึง คือ ล่าข้าว – ออกงาน – หมดงาน แล้วเวียนมา – ล่าข้าว – ออกงาน – หมดงาน

(5) เดินชนดั่งค์ : ชายขอบที่สุดของ “ผี”

ถ้าผีเป็นคำเรียกรวมๆ ของคนไร่บ้านที่ไม่มีอาชีพประจำ พวกอยู่รอดได้ด้วยกรินข้าววัด และรับแจกข้าว ซึ่งถือว่าเป็นพวกชายขอบในหมู่คนไร่บ้านแล้ว ยังมีคนไร่บ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกรังเกียจมากกว่าผีอีก แม้แต่ผีด้วยกันยังไม่ยอมรับ ถือเป็นคนชายขอบที่สุดของคนไร่บ้าน ถ้าไม่นับรวมคนวิกลจริตก็คือ พวกเดินชนดั่งค์ อาจเรียกย่อๆ ว่า “เดินชน” หรือ “ชนดั่งค์” ก็ได้

เดินชนดั่งค์ หมายถึง การหาเงินด้วยเข้าไปหาผู้คนตามป้ายรถเมล์ ตามคนนั่งเสื่อ นั่งทานอาหาร แล้วสร้างเรื่องขอเงิน โดยมากจะบอกว่า ตกรถ ขอค่ารถกลับบ้าน ถ้ากรณีมีลูก แม่จะอุ้มลูกขอเงินซื้อข้าวให้ลูก เพราะลูกสามีทิ้ง ซึ่งการขอลักษณะนี้จะได้เงินมากกว่าการนั่งขอหรือเดินขอแบบขอทานที่ไม่สร้างเรื่อง ผู้ให้อาจให้ครั้งละ 20 บาท 50 บาท หรือ หักร้อย คนกลุ่มนี้จะมีรายได้วันละหลายร้อยบาทและเงินทั้งหมดจะลงขวดเหล้า ตัวอย่างกลุ่มนี้ก็คือ กลุ่มที่นั่งกินเหล้าหัวคลองตลอดใกล้โรงแรมรัตนโกสินทร์

อันที่จริงการเดินชนดั่งค์อาจถือเป็นอาชีพหนึ่งก็ได้ แต่ในสังคมคนไร่บ้านหรือคนทั่วไป ไม่อาจยอมรับอาชีพลักษณะนี้ได้ พวกเขาจึงเป็นคนชายขอบของคนไร่บ้านที่เห็นว่า เป็นพวกไม่ดี คนเดินชนที่ถูกรังเกียจมากที่สุด ก็คือ คนขี้เมา คนหาของเก่าที่สนามหลวงคนหนึ่งบอกผู้ศึกษาว่า

“พวกนี้ไม่ทำมาหากินอะไร เอาแต่เดินชนดั่งค์ เราเก็บของเก่ายังหาเงินได้ไม่เท่ามัน และก็มากินเหล้ากันหมด ชีวิตมันเองมันยังไม่สนใจเลย นั่งไปสนใจมันทำไม ไม่ต้องไปคุยกับพวกมันหรอก”

นอกเหนือจากเหตุผลว่า คนกลุ่มนี้หาเงินได้มากโดยการหลอกลวงคนอื่นแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งที่คนไร้บ้านทั่วไปรังเกียจก็คือ การเดินขอเงินสร้างความรำคาญให้คนอื่น ทำให้คนทั่วไปมองคนไร้บ้านไม่ดีทั้งหมด โดยเฉพาะประเภทนั่งกินเหล้าแล้วเหล้าหมด จะออกมาเดินชนไม่ถึงชั่วโมงก็ได้เงินกลับไปกินเหล้าต่อ

เมื่อผู้ศึกษา ถาม พี่พรม ว่า พวกเดินชนดังค์ จัดอยู่ในกลุ่มผีหรือไม่ พี่พรม ตอบว่า

“ ไม่ใช่เนาะ อย่างผมนี้เรียกว่าผีได้ ผมไม่ได้ทำงานประจำ แต่ผมไม่ใช่อย่างพวกชนดังค์ พวกชนดังค์นี่ต้องแยกอีกจำพวกหนึ่งไปเลย พวกนี้ทำให้คนอื่นมองคนที่นอนสนามหลวงเสียไปด้วย ทำให้คนที่เขาจำเป็นต้องมานอนเพราะมีปัญหา เพราะกลุ่มใจพลอยถูกคนอื่นมองเสียไปด้วย พวกเดินชนที่คนเขาให้ ไม่ใช่อะไรหรอก เขาให้เพราะความรำคาญ เขานั่งกินข้าวอยู่ แต่งตัวสกปรกไปขอเขา เขาก็ให้จะได้ไปพันๆ ”

พี่ศรี เป็นอีกคนหนึ่งที่แสดงความรังเกียจว่า

“ ถึงพี่จะทำทุกอย่าง พยายามรับ เอาของที่รับแจกมาขายพี่ก็ทำเพื่อความอยู่รอด แต่พี่ไม่ให้ลูกไปเดินชนเด็ดขาด ตาหงอกนะ เขาเดินชน เขาบอกพี่ ‘เฮ้ยอ...มึงเก็บกระดาดขายวันหนึ่งจะได้ก๊าบาท เอาลูกให้กูไปเดินชนดีกว่า’ เขาบอกให้เราไปกับเขา ไม่ต้องพูดอะไรแค่จูงน้องวันเฉยๆ แล้วเขาจะพูดเอง เขาบอกยังมีเด็กยิงชนได้เยอะ เขาจะให้วันละ 300 พี่ยังไม่เอาเลย”

การแสดงความรังเกียจที่รุนแรงกว่านี้ก็มี มีครั้งหนึ่งช่วงที่ผู้ศึกษาไปอยู่กับคนเก็บของเก่าได้ทางด่วน ซึ่งจะนั่งกินเหล้ากันในช่วงกลางวันหลังจากขายของที่เก็บมาได้ในตอนเช้า แล้วมีคนที่ยกเก็บของเก่าถึงชนดังค์มานั่งกินด้วย เขาเป็นคนที่ไม่ดีไม่สมบูรณ์นัก มองจากภายนอกจะสังเกตเห็นว่า กระโหลกศีรษะช่วงขมับจะยุบเข้าไป จึงถูกเรียกว่า “ไอ้บุบ” พี่รุจน์ ซึ่งเป็นลูกพี่ของกลุ่มพอเห็นคนชื่อบุบมานั่งด้วย จึงไล่ให้ลุก ไม่ยอมให้นั่งกินเหล้าด้วย แต่บุบก็ไม่ขยับตัวยังนั่งซุ่มๆ พี่รุจน์ออกปากไล่อยู่หลายครั้ง แต่บุบก็ยังไม่ลุกไปอีก ในที่สุดพี่รุจน์ก็ลงไม้ลงมือ ลุกขึ้นเตะอย่างแรงจนบุบต้องลุกหนี พี่รุจน์พูดกับผู้ศึกษาว่า

“ไม่อยากทำมันหรอก พูดกับมันดีๆ แล้วมันไม่ยอมไป ที่ต้องไล่มันไม่ใช่อะไรหรอก ไอ้บุบมันเดินชน แล้วมันไม่ไปชนไกลๆ บางทีคนเขานั่งกินข้าวแถวนี้มันก็ชนเค้า ทีนี้ถ้าคนเขาจำมันได้ ว่ามันเดินชนแล้วมานั่งกับเรา คนได้นึกว่าเราใช้มันไปเดินชนให้เรากินเหล้า เราเสียไปด้วย เลยบอกมัน ถ้ามันชน ไม่ต้องมานั่งกินเหล้าเลย”

ด้วยการถูกรังเกียจเช่นนี้ พวกเดินชนตั้งค้ำจึงเป็นกลุ่มที่เกือบทุกคนลงความเห็นว่าเป็นสมควรถูกจับเข้าสงเคราะห์มากที่สุด “ สงเคราะห์น่าจะกวาดไ้พวกนี้ไป ไม่น่าให้มันออกมา นี่เอามันไปไม่เท่าไรก็ปล่อยมันออกมา ทำเสียหมด”

อย่างไรก็ตาม การเดินชนก็ยังมีระดับต่างกัน บางคนเดินชนเป็นครั้งคราว เวลาไปเที่ยวงานวัดแล้วไม่มีค่างรถ ก็จะไปเดินชนขอค่างรถ เพื่อจะเที่ยวต่อ บางคนบอกว่าตัวเองเดินชนแต่ดูดีกว่าพวกขี้เมา พี้สด คนชอบเที่ยวและกินเหล้า ยอมรับว่าตัวเองก็ชนตั้งค้ำ

“ ผมก็ชนเหมือนกัน แต่ไม่เหมือนไ้พวกนั้นนะ ผมไม่เอาหรอกกลืนเหล้าเหม็นๆ แต่งตัวสกปรกไปขอเขา เหล้าก็กินเหมือนกัน เพราะไม่กินเหล้ามันอายุไม่กล้าขอ แต่จะแต่งตัวให้ดูเป็นคนทำงาน ใส่เสื้อเชิ้ต รองเท้าผ้าใบ เข้าไปเลยตามร้านค้า ไปหาเค้าแก่ ยกมือไหว้ ‘หวัดดีครับ เค้าแก่ ช่วยผมหน่อยเถอะครับ ผมถูกหลอกลงเรือ เพิ่งหนีมาได้ ไม่มีเงินติดตัวเลย กระเป๋าเสื้อผ้าอะไรก็ไม่มี ผมขอค่างรถกลับบ้านหน่อยครับ บ้านผมอยู่ลพบุรี’ แล้วควักบัตรประชาชนให้เขาดู อย่างนี้ใครจะไม่ให้ ห้าสิบบ ร้อยนึง เขาต้องให้แล้ว ให้ผมเดินแป๊ปเดียวผมได้ละสามสิบบร้อย”

กลุ่มที่อยู่ระดับรองลงมา คือ พวกนั่งขอ หมายถึงขอทานธรรมดา แต่ต้องมีสิ่งที่จูงใจให้คนอยากให้ เช่น คนชรา ลุงคนหนึ่งแกลบบอกว่าตัวเองเคยเป็นตัวประกอบภาพยนตร์ เมื่อชราแล้วตกอับมาเป็นคนไร้บ้านและติดสุรา แกลบพูดว่า “ ลุงนอนอยู่ตรงม้าหินนั่น ไ้ยามมันมาไล่ ลุงถามมัน ‘มึงเป็นยามมึงได้เงินเดือนกี่บาทวะ มึงรู้มั๊ย ขอทานอย่างกูหาเงินได้มากกว่ามึงนะโว้ย’

แม่ลูกอ่อนก็เป็นแบบที่สามารถขอความสงสารได้มาก ผึ้ง (อายุ 28 ปี) เป็นผู้หญิงมีลูกติด 3 คน และถูกญาติพี่น้องรังเกียจ เพราะเคยประกอบอาชีพเป็นหญิงขายบริการ เมื่อมีลูกมากทำงานไม่ได้จึงเป็นคนไร้บ้าน พูดกับผู้ศึกษาฟังว่า “ พี้...อย่างหนูพี้จะให้หนูทำงานอะไร อยู่กับญาติก็ไม่ได้ น้าหนูมันบ่นมันด่าทั้งวัน จะไปทำงานลูกหนูก็อย่างนี้ หนูก็ไม่อยากอุ้มลูกมานั่งหรอก เดียวสงเคราะห์มาจับ โดนไปหลายคนแล้วนั่งขอ แถวทำซ้าง เพราะมีคนโทรแจ้ง”

คนที่จะนั่งขอทานได้อีกกลุ่มก็คือ คนพิการ กรณีवास (อายุ 22 ปี) เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ वासมาจากครอบครัวแตกแยก อาศัยอยู่กับพ่อแต่ไม่มีความสุขนัก เข้ากับแม่เลี้ยงไม่ได้จึงออกจากบ้าน และถูกหลอกไปลงเรือ กระทั่งประสบอุบัติเหตุถูกเชือกอวนกระชากแขนขาด โดยไม่ได้รับการช่วยเหลือใดๆ ทางเรือส่งตัวवासขณะยังสลบให้เรือของกองทัพเรือจังหวัดสงขลานำตัวมารักษาที่โรงพยาบาล ระยะแรกवासขอให้ผู้ศึกษาช่วยพาไปสำนักงานคณะกรรมการฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ เพื่อขอฝึกอาชีพคนพิการ และขอรับกายอุปกรณ์สำหรับคนพิการ แต่ถึงเวลานั้นจริงๆ ก็มักจะป่วยเปื่อยโดยบอกว่า “ แขนเทียมมันหนักครับ ผมใส่ไม่ไหว และเขาบอกว่าต้องฝึกนานด้วยกว่าจะ

ถนัด” ต่อมาจึงทราบว่า บาสยังชีพด้วยการนั่งขอตามตลาดนัด หรือบางครั้งก็ไปตามงานวัดที่มีคน
 มากๆ

น้ำอีกคนหนึ่ง พบผู้ศึกษาที่สภาก แล้วถามวิธีการที่จะไปงานวัดแล้วพูดอย่างไม่ปิดบังว่า

“ เขาว่าม้งานวัดที่วัดจันทร์ประดิษฐาราม เราจะไปหน่อย น้ำไม่สบายเป็นวันโรค
 ทำงานหนักไม่ไหว ก็เลยต้องนั่งขอ ตัวคนเดียวไม่ห่วงหอรอก แต่มีลูกอ่อน ฝากเขาเลี้ยงไว้ที่
 บ้านเด็กพญาไทใกล้ๆนี้แหละ หาเงินมาก็มาส่งให้ลูก เพื่อว่าวันหน้าจะได้เรียน”

และลักษณะเดียวกับพวกเดินชนดั่งค์ คนนั่งขอทานก็ถูกรังเกียจ วันหนึ่งขณะผู้ศึกษานั่งอยู่
 ที่สวนหย่อมใกล้วัดบวรนิเวศน์ คุยกับ ลุงหวิน คนหาของเก่าที่ติดสุรา เมื่อมีคนหาของเก่าอีกคนเดิน
 ผ่านมา ลุงหวิน ทำท่าเบะปาก บอกว่า อย่าสนใจ แล้วพูดกับผู้ศึกษาว่า “ไอ้นี้ทำเสีย หาของไม่จริง
 หาบังหน้า มันนั่งขอ ทำเสียหมด”

อย่างไรก็ตามผู้ศึกษา ก็ยังมีข้อสังเกตว่า ระดับของความรังเกียจ ไม่ได้เหมือนกันหมด
 สำหรับคนที่มีความสัมพันธ์รู้จักคุ้นเคยกับคนเดินชนดั่งค์ ก็จะมีควมรังเกียจน้อยกว่า คนที่ไม่เคย
 ช้องเกี่ยวเลย โดยเฉพาะคนที่หาเงินมาได้และเผื่อคนอื่นก็จะถูกรังเกียจน้อยกว่า พี่พรม เป็น
 ตัวอย่างของคนที่ไม่ข้องเกี่ยวเลยและมีความรู้สึกลบมาก ส่วนพี่ศรี แม้จะไม่ให้ลูกไปรวมขบวนการ
 แต่ก็ไม่รังเกียจที่จะรับน้ำใจจากคนกลุ่มนี้ “ตาหงอก เขาชนมากก็จริง แต่เขาให้ขนมน้องวันเรื่อย
 เขาชอบแหย่น้องวัน แต่ไม่มีอะไรหอรอก เขาเล่น เดี่ยวก็ให้ 5 บาท 10 บาท”

จากวิธีการหาเลี้ยงชีพของคนไร้บ้านประเภท “ผี” ที่แม้ไม่มีงานประจำ แต่ก็สามารถอยู่รอด
 ได้โดยไม่ได้เป็นมิชฉาชีพ ล้วงกระเป๋า จกชิงวิ่งราว แต่พวกเขาสามารถอยู่รอดได้ด้วยสิ่งที่ผู้ศึกษา
 เรียกว่า **สวัสดิการสังคมนอกภาครัฐ** คือพวกเขาไม่ได้อยู่รอดด้วยทรัพยากร งบประมาณจากรัฐ
 หากแต่ด้วยภาคส่วนที่อยู่นอกภาครัฐ เช่น สถาบันสงฆ์ สมาคม มูลนิธิ เซิงสงเคราะห์ และหารายได้
 จากทรัพยากรที่เหลือใช้จากคนทั่วไปนำมาใช้ประโยชน์ใหม่ ในส่วนต่อไปผู้ศึกษาจะกล่าวถึงวิธีการ
 หาเลี้ยงชีพในแบบอื่นๆ โดยการอิงหรือเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตของคนที่ไม่มิชฉาชีพประจำ

2.2 คนเร่ขายของตามงานวัด

คนที่ประกอบอาชีพด้วยการเร่ขายของตามงานวัด เป็นคนไร้บ้านกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่ง มีวิถี
 ชีวิตใกล้เคียงกับผีหรือคนไม่มีงานประจำ สำหรับบางคนอาจจะจัดได้ยากว่า เขาเป็นผีหรือคน
 เร่ขายของตามงานวัด ดังกรณีครอบครัวของ พี่ศรี แม้จะมีรายได้จากการเร่ขายของตามงานวัด แต่

ที่ศรี ก็ยอมรับที่จะถูกเรียกว่า ผี หรือ บอกว่า ตัวเองอยู่ในวงการผี แต่บางคนจะเรียกตัวเองว่า “คนออกงาน” ไม่ใช่ “ผี”

ความแตกต่างระหว่างคนเร่ขายของตามงานวัด กับ ผี อยู่ที่วัตถุประสงค์ของการไปงานวัด คนเที่ยว จะไปงานวัดเพื่อเที่ยวชมมหรสพ ดูหนังกลางแปลง อาจรับจ้างเดินเปอร์เซ็นต์เมื่ออยากหา ค่ำรถ หาเงินติดตัว งานไหนขายไม่ได้ก็ไม่เดือดร้อน ขอให้มิโรงทานเลี้ยงอาหารก็อยู่รอดได้ แต่ สำหรับคนเร่ขายของจะไปงานวัด เพื่อขายของหารายได้เป็นหลัก จะแสวงหางานที่สามารถขายได้ ก่าไรดี ไม่ใช่แค่อยู่รอดเพียงวันๆ พวกเขาจึงเป็น “คนออกงาน” ซึ่งหมายถึง ออกขายของตามงาน วัด ไม่ใช่ผี ไม่ใช่คนเที่ยว ไม่ใช่คนไม่ทำมาหากิน โดยมีของที่นิยมขายอยู่ 2 ประเภทหลักๆ คือ ขาย กระดาษพลาสติกปูน้กับขายลูกโป่ง ส่วนอื่นๆ มีประปรายแต่ไม่มาก

(1) ขายกระดาษพลาสติกปูน้ำ

กระดาษพลาสติกปูน้ำ เป็นสิ่งที่นิยมขายกันเป็นอันดับหนึ่ง เพราะให้ผลกำไรดี กระดาษ พลาสติกที่วางนี้คือ พลาสติกของใส่ขนมขบเคี้ยวห่อต่างๆทั้งมีชื่อเสียงและที่ไม่มีชื่อเสียง ของใส่ แยมพู่ ของบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ซึ่งโรงงานที่ผลิตพิมพ์ผิด เช่น สีส้มพลาด รอยเหลื่อมของแต่ละสีไม่พอ ดี จะถูกนำมาขายทิ้ง ในสภาพเป็นแผ่นที่ยังไม่ตัด และมีผู้ไปรับมาขายให้กับคนไร้บ้านเพื่อนำไปเดิน ขายตามงานวัดที่มีดนตรีลูกทุ่ง มีลิเก สำหรับให้คนดูปูน้ำ

อาชีพขายกระดาษ เป็นอาชีพที่อยู่คู่กับวงการคนเที่ยวมาเป็น 10 ปี กระดาษรุ่นแรกที่ขาย กัน คือกระดาษหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ราคา 50 สตางค์ มาเป็น 1 บาท และ 2 บาท โดยจะขายตามงาน วัดย่านมหาชัยซึ่งมีงานวัดมาก ต่อมาจึงเริ่มนำกระดาษพลาสติกที่โรงงานทิ้งมาขาย ซึ่งจะนิยมอยู่ ย่านมหาชัย โดยที่หลายคนให้ข้อมูลตรงกันว่า “ลุงรอง” คือตำนานคนขายกระดาษพลาสติกคนแรก

น้ำสอง คนเที่ยวรุ่นเก่ามากกว่า 10 กว่าปี เล่าให้ฟังว่า

“สมัยก่อนพลาสติกพวกนี้ไม่มีราคาหรอก เขาเอามาทิ้งกองอยู่ที่วัดม่วง บางแคว พูด ง่าย ๆ มันเป็นขยะ โรงงานเขาเอามาทิ้ง ไม่มีใครสนใจหรอก เป็นแผ่นหน้าแคบๆ ไม่รู้จะเอา ไปทำอะไร แต่พอที่หนองแขม มีคนเอามาเย็บต่อจากหน้าแคบให้มันนั่งได้ คนมันเลยรับมา ขายกันเต็ม ผมเสียตายช่วงนั้นผมไม่สนใจค้าขายไม่จ้นป่านนี้สบายไปแล้ว”

อาชีพขายกระดาษพลาสติกเริ่มแพร่หลายประมาณปี 2540 และใน 2-3 ปีหลังถือเป็นอาชีพ ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว คนขายเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และมี “เอเยนต์” ที่ไปเสาะหากระดาษ จากโรงงานมาขายเพิ่มมากขึ้น ใกล้ที่สุดคือหนองแขม เอกลักษณ์ของที่นี่ก็คือเป็น “กระดาษเย็บ” หมายถึง นำกระดาษหน้าแคบประมาณ 30-40 เซนติเมตร เย็บต่อให้ได้หน้ากว้าง 120-150

เซนติเมตร ราคาขายทั่วไปกิโลกรัมละ 30 บาท ถือเป็นกระดาศคุณภาพดี คือหนา แต่จะได้จำนวนแผ่นไม่มากต่อหนึ่งกิโลกรัมคือ 6-9 แผ่น ถ้าซื้อ 10 กิโลกรัม ทุน 300 บาท ขายได้กำไร 600-900 บาท กำไร 300-600 บาท ต่อ 1 กิโลกรัม แต่ยังไม่หักค่ารถ แหล่งนี้ค่อนข้างเป็นที่ รู้จักเพราะอยู่ไม่ไกลเกินไป แต่ถ้าเป็นคนเชี่ยวชาญจะพยายามหากระดาศที่ราคาถูกกว่านี้ หรือบางกว่านี้เพื่อจะได้กำไรต่อกิโลกรัมมากขึ้น

นอกจากแหล่งที่หนองแขมแล้วยังมีที่นครปฐม ซึ่งผู้ขายตั้งตัวมาจากการเป็นคนเชี่ยวชาญธรรมดา แต่เมื่อเข้าถึงโรงงานแล้วรับมาขายต่อทำรายได้เพิ่มขึ้นมาก แล้วยังขายคนที่ไม่มีทุนให้เดินเปอร์เซ็นต์ทำรายได้ดีมาก ข้ามมาทางฝั่งพระประแดงก็มี แต่เป็น “กระดาศต่อ” คือ ผู้ขายจะขายในสภาพที่เป็นม้วนยาวๆมาจากโรงงานหน้าแคบประมาณ 30-40 เซนติเมตร คนที่จะรับกระดาศแบบนี้มาขาย จะต้องเสียเงินซื้อเทปพลาสติกใสและเสียเวลาต่อเอง แต่ขายราคาถูกกว่าคือ 16 บาท ต่อ 1 กิโลกรัม และกระดาศมีเนื้อบางกว่า ทำให้ได้จำนวนแผ่นมาก เรียกว่า “ได้เนื้อ” และได้กำไรมากกว่า

ตัวอย่างเช่น กระดาศ 1 ม้วน หนัก 24 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 16 บาท เป็นทุนกระดาศ 384 บาท บวกค่าเทปพลาสติก 120 บาท รวมทุน 504 บาท (ยังไม่รวมค่ารถ) สามารถตัดและต่อได้ 193 แผ่น ถ้าขายแผ่นละ 10 บาท จะกำไรอย่างน้อย 1,500 บาท ต่อทุน 504 บาท

สำหรับแหล่งอื่น เช่นที่บางพลี แต่ซื้อได้คราวละไม่มาก กระดาศไม่หนาไม่บางเกินไป กิโลกรัมละ 30 บาท แต่ได้เนื้อกว่าที่หนองแขม บางรายอาจไปหาซื้อกระดาศจากแหล่งโรงงานเพื่อให้ได้ต้นทุนถูกถึงกิโลกรัมละ 5 บาท 10 บาทก็มี เช่น ไปที่ชลบุรี หรือลพบุรี กิโลกรัมละ 12 บาท

แหล่งขายกระดาศนี้ ถ้าไม่สนิทจริงจะไม่บอกแหล่งซื้อกระดาศเพราะเท่ากับเพิ่มคู่แข่งมาแย่งขายกระดาศ ดังกรณีพี่ศรีที่แม้จะสนิทสนมกับผู้ศึกษาก็ยังต้องย้ำ ก่อนจะพาผู้ศึกษาไปที่โรงกระดาศหนองแขมว่า

“เราพาบุญเลิศไปก็ได้ ถ้าอยากรู้ว่าเขาไปซื้อกระดาศที่ไหน แต่ต้องรับปากกับเรานะว่าจะไม่บอกใคร ไม่อย่างนั้นคนอื่นมาแย่งเราขาย วันหลังเราก็ขายไม่ได้ ที่เราพาไปเพราะอยากให้บุญเลิศรู้ จะได้เขียนส่งอาจารย์ถูกว่า การไปหากระดาศมันก็ไม่ใช่ง่ายๆ ต้องแบกต้องเดินไกลนะ”

แหล่งขายกระดาศที่เพิ่มขึ้นตามมุมเมืองนี้ก็เพราะมีคนต้องการเดินขายกระดาศเพิ่มมากขึ้น เพราะผลกำไรที่มากเป็นแรงจูงใจสำคัญ คนที่เคยเที่ยวไม่ได้ขายกระดาศ เริ่มหากระดาศมาขาย ดังที่กล่าวแล้วว่า ต้นทุนของกระดาศทั่วไป ราคา กิโลกรัมละ 30 บาท ถ้าซื้อ 10 กิโลกรัมได้กระดาศเฉลี่ย 100 แผ่น เท่ากับกำไร 700 บาท ต่อทุน 300 บาท แต่การจะขายกระดาศให้หมด 10 กิโลกรัมไม่ใช่เรื่องง่าย บางงานอาจขายได้หมดเพียงคืนเดียว บางงานอาจจะขายได้คืนละ 7-8 แผ่น พอเป็น

ค่าข้าวค่างรถสำหรับไปงานต่อๆ ไป ซึ่งการขายลักษณะนี้ถ้าไม่มีการจัดการเก็บทุนไว้ เมื่อถึงคราวที่กระดาษหมดและหมดทุนก็จะลำบาก ต้องกลายเป็นคนเดินเปอร์เซ็นต์แทน

คนเดินเปอร์เซ็นต์ส่วนใหญ่ คือ คนที่ไม่มีทุนสำหรับซื้อกระดาษเป็นกิโลกรัม จึงต้องจำเดินเปอร์เซ็นต์ โดยไม่ต้องออกทุนจะได้ร้อยละ 30 หรือ 40 เช่น ขาย 10 แผ่น เป็นเงิน 100 บาท คนขายจะได้ 30 บาท หรือ 40 บาท ขึ้นอยู่กับตกลง โดยทั่วไปจะให้ไปขายคราวละ 20 แผ่น ต่อ 1 ม้วน (ม้วนกระดาษที่พันกับแกนไม้) ขายหมดก็ต้องนำเงินที่ได้มาให้เจ้าของกระดาษแล้วแบ่งรายได้ไป จึงจะมาเอากระดาษเพิ่ม ถ้าขายไม่หมดก็จะแบ่งเงินให้เสร็จภายในคืนเดียว คนที่ให้เดินเปอร์เซ็นต์ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่สามารถเข้าถึงแหล่งกระดาษราคาถูกได้ จึงมาให้คนเดินเปอร์เซ็นต์ แต่ถ้าคนซื้อกระดาษกิโลกรัมละ 30 บาท ส่วนใหญ่จะไม่แบ่งให้ใครเดินเปอร์เซ็นต์เพราะได้กำไรน้อยกว่า

สำหรับคนที่เคยเดินเองแต่ทุนหมด จึงต้องอดทนเดินเปอร์เซ็นต์เพื่อเก็บเงิน ให้ได้ 200 บาท แล้วไปซื้อเป็นกิโลกรัมเดินเองก็จะได้กำไรมากกว่า แต่บางคนขายได้ก็จะนำเงินไปใช้อย่างอื่น ไม่ชอบลงทุนเพราะการมีกระดาษต้องรับผิดชอบ ต้องแบกหาม แต่เดินเปอร์เซ็นต์ไม่ต้องรับผิดชอบ ไปเจอกันที่งานตกลงกันแล้วก็เดินเลย ขายได้เท่าไรก็เท่านั้น เหลือก็คืนเจ้าของกระดาษ

แต่ก็ไม่ใช่ว่าเดินเปอร์เซ็นต์กันได้ทุกคน ต้องเป็นคนที่เคยเห็นหน้าและไว้ใจได้ เพราะบ่อยครั้งที่คนเดินเปอร์เซ็นต์หนีไปเมื่อขายได้สัก 200 บาท “หายไปทั้งคน ทั้งเงิน ทั้งกระดาษ” ซึ่งก็ต้องมีปฏิบัติการหาตัวและ “สั่งสอน” เพื่อไม่ให้คนอื่นเอาอย่าง

ลักษณะที่พัฒนามาจากการเดินขายเปอร์เซ็นต์ก็คือ การต่อกระดาษขาย โดยคนที่สามารถเข้าถึงแหล่งกระดาษราคาถูก จะซื้อกระดาษที่หน้าแคบมาต่อให้ได้หน้ากว้าง แล้วนับแผ่นขาย 10 แผ่น 40 บาท คนซื้อต่อจะได้กำไรจากการเดินขาย 10 แผ่น 60 บาท สะดวกทั้งคนซื้อและสบายใจทั้งคนขาย สำหรับคนซื้อจะได้ราคาถูกและสะดวกกว่าไปซื้อตามแหล่งกระดาษที่ขายเป็นกิโลกรัม สำหรับคนขายก็สบายใจว่าการให้คนเดินเปอร์เซ็นต์เพราะเขาจะถูกเบียดหายไปด้วยเงินพร้อมกระดาษก็ได้

รายได้ของการขายกระดาษจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ตั้งแต่ต้นทุนของกระดาษ โดยทั่วไปถ้าซื้อจากแหล่งข้างต้นราคากิโลกรัมละ 30 บาท เว้นแต่กระดาษที่ต้องต่อเอง เพราะหน้าแคบต้องให้เทพต่อราคาจะลดลงเหลือ 16 บาท หรือ ถ้ามีเฉพาะหน้ากระดาษเงาๆ ไม่มีลายก็จะถูกเหลือราคากิโลกรัมละ 20 บาท แต่สำหรับคนที่เปย์เอนต์กระดาษใหญ่จะรู้แหล่งรับซื้อจากโรงงานเพียงกิโลกรัมละ 5 บาท

นอกจากนั้นก็ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ว่า ต้องเลือกกระดาษที่พอดี คือไม่หนาและบางเกินไป ถ้าหนาเกินไปขายง่ายจริงแต่ได้ปริมาณน้อย ถ้าบางเกินไป ได้ปริมาณมากแต่ขายยาก โดยทั่วไป

เฉลี่ย 1 กิโลกรัมควรได้ 10 แผ่น ประการต่อมาก็คือ ลายของกระดาษว่าสวยหรือไม่ สีอะไร ควรเลือกสีสดดูขนาด

และที่จำเป็นต้องใช้ประสบการณ์มากที่สุดคือต้องรู้งาน เพราะคนออกงานใหม่ ยังไม่รู้ว่าช่วงไหนจะมีงานที่วัดไหน และที่มีงานพร้อมกันโดยเฉพาะช่วงวันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ จะเลือกไปที่ไหน ถ้าเป็นงานใหญ่ เช่นงานสนามหลวงมีคนเป็นหมื่นก็อาจขายได้ แต่ถ้าเป็นงานวัดทั่วไป ต่างคนต่างรู้ คนขายก็จะเต็มไปหมด มากกว่าคนซื้อ คนที่มีประสบการณ์จะเลือกไปงานที่คนอื่นไม่รู้ ไปคนเดียว ขายคนเดียว ขายหมดแน่นอน นอกจากนี้ต้องรู้จักประเมินว่า งานที่ขึ้นป้ายว่ามีนักร้อง หรือลิเกชื่อดังนั้น "ปิดวิก" หรือไม่ ถ้าปิดวิกเก็บเงินค่าดู ก็มักจะมีเก้าอี้ซึ่งทำให้ขายกระดาษไม่ได้

พิน้อย คนเคยต้องโทษและออกมาเป็นคนขายกระดาษ ซึ่งผู้ศึกษาได้ช่วยให้ยืมทุนไปซื้อกระดาษพูดกับผู้ศึกษาว่า

“ผมมีงานไป แต่ผมไม่มีทุน ถ้ามีทุนผมจะไปซื้อกระดาษจากใต้ทางด่วน ไปขายแถวบางพลี แล้วผมจะตักเงินมาคืนที่สนามหลวงให้คืนนี้เลย ผมไม่อยู่สนามหลวง งานนี้ไม่ใหญ่แต่คนขายเยอะ ผมจะฉีกงานไปที่อื่น”

ในวันรุ่งขึ้น ผู้ศึกษาพบพิน้อยด้วยสีหน้าเบิกบาน

“เมื่อคืนนี้ผมกวาดคนเดียวเลย ขายไม่ถึง 2 ชั่วโมงมีกระดาษไป 50 กว่าแผ่นหมด ผมเอาทุนมาคืน แล้วก็ซื้อกระดาษตุนไว้ ตอนนี้อยู่...คนที่เพิ่งออกงานยังไม่รู้จักฉีกงานก็ต้องตามคนอื่น ไปไหนเฮไปรวมๆ กัน ขายได้ไม่กี่บาท แค่ออกไปวันๆ ต้องผ่านไปซักปีปีหน้าถึงจะเลือกงานถูก รู้จักฉีกงาน”

นอกจากการจะปิดแหล่งกระดาษแล้ว คนออกงานจะไม่ “บอกงาน” กันด้วย จะบอกเฉพาะงานที่รู้กันอยู่แล้ว แต่ถ้าเป็นงานฉีกจะไม่บอกตำแหน่งแห่งที่ที่ชัดเจน เช่น พิน้อยบอกผู้ศึกษาว่า ไปขายที่บางพลี แต่จะไม่บอกว่า บางพลี วัดไหน นั่งรถสายอะไร พี่ศรีก็เช่นกัน มักกังวลว่าผู้ศึกษาจะไปบอกคนอื่นก็มักจะไม่บอกงานที่ชัดเจน บางครั้งแกล้งหลอกว่า ไปงานนี้ เพื่อให้คนไปรวมกันที่อื่นตัวเองจะไปอีกงานหนึ่งเพื่อขายคนเดียว อย่างไรก็ตาม สำหรับคนที่สนิทพึ่งพากันจริงๆ ก็อาจชวนกันไปขายเป็นเพื่อนก็มี

จากแรงจูงใจของผลกำไรจากการขายกระดาษ ทำให้มีคนขายเพิ่มมากขึ้น กระทั่งใกล้ถึงจุดอิ่มตัว เกิดการตัดราคากัน จากแผ่นละ 10 บาท ก็ตัดขายเหลือ 5 บาท โดยเฉพาะพวกผี ซึ่งไม่มีทุนซื้อกระดาษ จะใช้วิธีเก็บกระดาษที่คนทิ้งแล้ว ไปล้างเช็ดแล้วมาขายในราคา 5 บาท หรือคนที่สามารถซื้อต้นทุนกระดาษถูกก็สามารถตัดราคาเหลือ 5 บาท ได้ ทำให้การแข่งขันในหมู่นายกระดาษมีความเครียดสูง

(2) ขายลูกโป่ง

นอกเหนือจากการขายกระดาษ สิ่งที่นิยมขายรองลงมาก็คือ ขายลูกโป่ง ซึ่งไม่ใช่ลูกโป่งสวรรค์สับแก๊ส แต่เป็นลูกโป่งยาวๆ เรียกว่า ไล่ไก่แต่นำมาบิดและผูกกันเป็นตัวหนอน อาจจะตกแต่งให้สวยงามขึ้นตามแต่จะพลิกแพลง และการเขียนหน้าว่า จะวาดตาและปากตัวหนอนได้สวยงามแค่ไหน รวมถึงการเลือกสีของลูกโป่งควรเลือกสีให้ดูตัดกัน จะเรียกความสนใจจากเด็กได้ดี โดยทั่วไปถ้างานใหญ่ขายตัวละ 20 บาท งานเล็กลดลงเหลือ 15 บาท และถูกที่สุดคือ 10 บาท ซึ่งแทบไม่เหลือกำไร

นอกจากโป่งตัวหนอนแล้ว อาจทำเป็นกระเช้าดอกไม้ แต่ต้องใช้ลูกโป่งหลายใบ ขายราคาแพงขึ้นเป็น 50 บาท และจะใส่ถุงพลาสติกให้ดูมีราคาขึ้น แต่ไม่นิยมออกงานวัด

การขายลูกโป่ง หากเปรียบเทียบต้นทุนกับราคาขายแล้วถือว่าได้กำไรไม่น้อย แต่ต้องเหนื่อยสูบลูกโป่งและทำตัวหนอน ไม่เหมือนกับกระดาษที่ขายได้เลย ต้นทุนของลูกโป่งถ้าซื้อที่โรงงานผลิตย่านเตาปูนราคาก็โลกรั่มละ 180 บาท ถ้าซื้อที่เยาวราชราคาก็โลกรั่มละ 200 บาท และถ้าจะเสียบตัวลูกโป่งกับหลักโป่งอีกมัดละ 100 ก้าน ราคา 75 บาท 1 ก้านสามารถหักได้ 2 ท่อน และยังต้องมีที่สูบลมมีทั้งแบบเหยียบเท้า ราคา 120 บาท ถ้าแบบสูบลมมีราคาถูกกว่า รวมทั้งอุปกรณ์อื่นๆ คือ กรรไกรและปากกาเคมีสำหรับวาดหน้า ต้นทุนของลูกโป่ง 1 กิโลกรัม ประมาณ 400 บาท สามารถทำตัวหนอนได้ 105-110 ตัว ถ้าเฉลี่ยขายตัวละ 15 บาทจะได้ 1,575 บาท กำไรประมาณ 1,100-1,200 บาท ยังไม่รวมค่ารถ ถ้าไรอาจน้อยกว่านี้ เพราะคนขายลูกโป่งบางคน ทำโป่งแล้วไม่เดินขาย ให้คนอื่นเดินเปอร์เซ็นต์ร้อยละ 30 ลักษณะเดียวกับกระดาษ แต่ถ้างานไม่ใหญ่ก็จะเดินเอง เพราะขายได้น้อย รายได้ทั่วไปมักจะขายได้ 100-200 บาท ต่อวัน งานดีอาจได้คืนละ 500-600 บาท เฉพาะงานใหญ่จริงๆ ถึงได้หลักพัน เช่น งานนับถอยหลังวันขึ้นปีใหม่ ที่ศูนย์การค้าเวสต์เกตเทรดเซ็นเตอร์มีคนขายลูกโป่งได้ถึง 2,000 บาท ภายในคืนเดียว และที่สำคัญคือต้องบริหารให้มีทุนไปซื้อลูกโป่งรอบใหม่

แต่ข้อดีของลูกโป่งคือ แม้จะมีงานปิดวิกก็สามารถขายได้ เช่น งานวัดปากน้ำ ซึ่งเป็นงานใหญ่ คนมากเร็นหมื่นในแต่ละคืนแต่ขายกระดาษไม่ได้ เพราะคนตรืซื้อดงปิดวิกแล้วเก็บเงินมีเก้าอ้ แต่ลูกโป่งสามารถขายได้ คืนละ 400-500 บาท เป็นอย่างน้อย อีกทั้งช่องทางที่จะไปขายก็หลากหลายกว่า ไม่จำเป็นต้องไปขายงานวัด หน้าจอหนังกลางแปลง หน้าเวทีลูกทุ่ง หรือวิกลิเก เท่านั้น แต่สามารถขายตามตลาดนัดทั่วไปที่มีเด็ก หรือไปขายตามหน้าโรงเรียน ตามสี่แยกก็ยังมิ เท่ากับว่า สามารถขายได้ตลอดปี ดังนั้นรายได้แม้จะน้อย แต่ว่าสม่ำเสมอว่าการขายกระดาษ

อีกเหตุผลหนึ่งสำหรับผู้ที่เลือกขายลูกโป่งแทนขายกระดาษ ก็เพราะน้ำหนักของสัมภาระขายลูกโป่งแม้จะมีกระเป๋าใหญ่ใส่อุปกรณ์มากแต่น้ำหนักไม่เกิน 2-3 กิโลกรัม สามารถสะพายได้

ตรงกันข้ามถ้าขายกระดาษจะต้องแบกมัดกระดาษหนักมากกว่า 10 กิโลกรัม บางคนแบกถึง 30 กิโลกรัม เวลาขึ้นรถโดยสารจะค่อนข้างลำบาก

นอกจากสินค้าที่นิยมขายคือกระดาษและลูกโป่งแล้ว ของอื่นๆที่ขายได้ก็มี ตัวเป่า หมายถึงตัวตุ๊กตาที่ใส่แขนพู่ข้างใน ใช้ด้ามพลาสติกปลายเป็นวงกลมจุ่มลงไปเป่าเป็นลูกโป่ง ขายหน้ากากตัวละครในการ์ตูนญี่ปุ่น ขายตัวชัก ทำจากฟองน้ำพันเป็นรูปสิงห์หรือหนูกระตูดด้วยเชือกกับก้านพลาสติก แต่คนที่ขายของลักษณะนี้ มักเป็นคนที่มีย่านเช่ามากกว่า คนไม่มีบ้าน

วิถีชีวิตของคนเร่ขายของตามงานวัด เป็นวิถีที่ใกล้เคียงกับคนไร้บ้านที่ไม่มีอาชีพประจำ หรือ “ผี” มาก คืออยู่ไม่ติดที่ เทียวขายของไปตามงานวัด ถ้าไปขายของตามวัดที่มีเลี้ยงอาหาร ก็พลอยได้กินอาหารฟรีเหมือนคนเทียว ยามหมดหน้างานก็มานอนสนามหลวง ไปกินข้าวสาก ถ้าไม่กินข้าววัดก็จะซื้ออาหารต่อจากคนที่เอาข้าวมาจากวัดชดเชย 10 บาท ซึ่งมีระดับกว่าไปขอข้าววัดเพราะยังได้ชื่อว่าซื้อกิน เมื่อถึงฤดูแจกข้าว ถ้าไม่มีทุนก็ไปล่าข้าวสาร รอรับเงินเสียปอ หรือหางานออกร้านกินฟรีงานเลี้ยงวันเกิดของคนมีชื่อเสียง

จากชีวิตที่คล้ายคนเทียว ผูกกับงานวัดเขาจึงมีสำนึกเรื่องเวลาใกล้เคียงกับคนเทียวก็คือ มีช่วงหน้างานหลังวันออกพรรษา จนถึงช่วงปิดงานในเดือนพฤษภาคม เมื่อถึงช่วงหน้าฝนก็จะไม่ค่อยมีงาน รอจนถึงช่วงล่าข้าวในเดือนสิงหาคม ก็ออกไปรับแจกข้าวด้วย บางคนอาจเอากระดาษปูนั่งไปขายตามงานรับแจกข้าว คนซื้อมักจะเป็นคนจากชุมชนที่ไม่มีกระดาษประจำตัว กระทั่งมีงานวัดที่วัดปากน้ำสมุทรปราการ และท้องคพระปฐมเจดีย์ นครปฐมเป็นช่วงเปิดฤดูกาลล่าเทียว

อย่างไรก็ตาม สำหรับคนที่ขายกระดาษเป็นอาชีพ สำนึกเรื่องเวลาของเขาจะไม่เหมือนคนเทียวเสียทีเดียว ถ้าเป็นคนเทียวจะจำว่าเวลาไหนมีงานวัดที่ไหนเลี้ยงดี แต่คนขายกระดาษจะจำว่างานไหนสามารถขายได้ดี และอาจจะไม่ใช่งานวัดเสียทีเดียว เช่น งานวันไหล ที่หาดบางแสน จังหวัดชลบุรี ซึ่งจะจัดทุกปีในช่วงหลังวันสงกรานต์ 1 สัปดาห์ ถ้าเป็นเดือนสิงหาคม มีเวทีคอนเสิร์ตครบรอบวันเกิดของรายการลูกทุ่งเอฟเอ็ม ซึ่งจัดขึ้นทุกปี ที่กรมทหารราบ 11 บางเขน คนขายกระดาษทุกคนจะจำได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นงานวัด และจะขายตามงานวันสำคัญ เช่น วันปิยมหาราช 23 ตุลาคม จะไปขายให้กับคนที่รอเดินถวายพวงมาลาที่พระบรมรูปทรงม้า หรือ แม้กระทั่งงานที่มีการชุมนุมทางการเมือง ที่แม้ไม่มีการเลี้ยงอาหาร คนขายกระดาษก็ชอบ ขอให้มีคนชุมนุมกันมากๆ และไม่มีเก้าอี้ก็สามารถขายกระดาษได้

ข้อแตกต่างประการสำคัญระหว่าง “ผี” ที่ไม่มีงานประจำ กับคนเร่ขายของตามงานวัด โดยเฉพาะคนขายกระดาษที่มีทุนมากก็คือรายได้ โดยเฉพาะในรอบปี 2545 ที่มีงานใหญ่ที่ท้องสนาม

หลวงบ่อยครั้งหลายคนสามารถเก็บเงินและตั้งตัวได้ นับตั้งแต่เดือนเมษายน มีการจัดงานงานฉลองครบรอบ 220 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ ต่อด้วยงานเทศกาลมหาสงกรานต์ มีรายได้คืนหนึ่งมากกว่า 1,000 บาท ตลอดเดือนเมษายน ครอบครัวพี่ศรีสามารถเก็บเงินฝากธนาคารได้ถึง 10,000 บาท ต่อมาช่วงงาน 5 ธันวาคมหาราช ก็ขายได้ 3,000 บาท ขายทั้งคนดูหนัง และคนที่มานั่งรอจุดเทียนถวายพระพร

อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า ชีวิตของคนเร่ขายของตามงานวัดไม่ใช่ชีวิตที่สุขสบายเสียทีเดียว แม้จะมีรายได้มาก แต่ดังที่กล่าวแล้วว่าต้องเผชิญกับความไม่แน่นอน และมีการแข่งขันสูง บางงานอาจขายไม่ได้ ทุนหมด ต้องมาเป็นคนเดินเปอร์เซนต์ และต้องขายของค้ำมือ ยิ่งปัจจุบันมีคนขายไปแข่งขันกันมาก บางงานคนขายมากกว่าคนซื้อก็มี โดยเฉพาะการฉายหน้าจอหนังกลางแปลงซึ่งจะมีคนดู 100 – 200 คน แต่คนขายจะรายรอบลานหน้าจอ เมื่อมีคนเดินเข้ามา คนขายก็จะกลุ่มรวมคนซื้อ เรียกว่า คนขายมากกว่าคนซื้อเสียอีก นอกจากนี้ระยะหลังเวทีลูกทุ่ง หรือลิเกชื่อดังก็มักมีเก้าอี้ทำให้กระดาษายขายไม่ได้

2.3 คนเก็บของเก่า

อาจกล่าวได้ว่า รูปแบบการใช้ชีวิตด้วยการเก็บหรือหาของเก่า เป็นรูปแบบการหาเลี้ยงชีพที่คนทั่วไปสามารถพบเห็นได้บ่อยที่สุด ทุกเวลา ทุกสถานที่ สามารถเห็นคนแบกถุงปุ๋ย หรือถุงพลาสติกใบใหญ่ เนื้อตัวและเสื้อผ้าสกปรก ส่วนใหญ่มักจะสวมหมวกเพื่อปิดบังสายตาตัวเอง เดินรีไปเปิดถังขยะริมถนน ตามหน้าบ้านเรือน แล้วใช้ตะขอเหล็กหรือมือคุ้ยหาของเก่าที่สามารถขายเป็นรายได้ ระยะหลังการเก็บขยะใส่ถุงดำ คนหาของเก่าต้องมีประสบการณ์ใช้มือคลำถุงดำว่า เป็นถุงขยะเศษอาหาร หรือเป็นถุงขยะแห้งที่สามารถมีของเก่าให้เลือกเก็บได้ เพราะถ้าไม่ระวังเปิดถุงดำที่มีของเน่า จะมีกลิ่นเหม็น ขวนอาเจียนได้

มีคนไร้บ้านจำนวนไม่น้อยที่หาเลี้ยงชีพด้วยการเก็บของเก่า ผู้ศึกษาของแบ่งคนเก็บของเก่าเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ซึ่งมีวิถีชีวิตต่างระดับกัน แต่ก็มีลักษณะร่วมเฉพาะที่ต่างจากคนที่ไม่มีงานประจำ หรือคนเร่ขายของตามงานวัด

(1) คนเก็บของเก่าที่ไม่มีรถเข็น

คนเก็บหรือหาของเก่าที่ไม่มีรถเข็น ต้องใช้วิธีแบกถุงปุ๋ย หรือถุงพลาสติกใบใหญ่ มีคำเรียกเฉพาะว่า ซานตาครอส แต่ไม่แพร่หลายนัก คนเริ่มเก็บของเก่า ส่วนมากจะเริ่มด้วยการเป็นซานตาครอส เพราะไม่ต้องใช้ทุน ใช้ทักษะพิเศษ ขอให้คุณสมบัติสำคัญคือ “ต้องไม่อาย” คนไร้บ้าน

หลายคนในทุกวันนี้เป็นคนเร่ขายของตามงานวัด ต่างเคยเป็นคนเก็บของเก่าแบบชานตาครอสมาก่อน ดังเช่น ครอบครัวพีศรี ที่เริ่มหาของเก่าหลังจากไม่สามารถหางานที่สำนักจัดหางานได้ ระยะแรกจะอาย ต่อมาด้วยความจำเป็นจึงจำต้องกล้าเก็บ และเปลี่ยนมาขายกระดาษ หรือ ข้าง ก็เริ่มเก็บของเก่าที่หัวลำโพงเช่นเดียวกัน

ลุงคนหนึ่งแนะนำผู้ศึกษาซึ่งเป็น “คนดกงานหน้าใหม่” ว่า “หาถุงสักใบหนึ่งสิ เก็บกระป๋องไป ก็มีเงินใช้เอง อยู่อย่างนี้ไม่เดินเก็บแล้วจะเอาที่ไหนกิน”

เราแยกชานตาครอสออกจากของที่เก็บกระป๋องเป็นค่ารถ ทั้งๆ ที่ต่างไม่มีรถเช่นเหมือนกันก็จริงที่ ชานตาครอสจะตั้งใจเก็บของมากกว่า ของเก่าที่เลือกเก็บ มี 3 อย่าง คือ กระป๋องอะลูมิเนียมขวดชุน (บางคนเรียกขวดโพลาริส) และขวดใส (ไม่เก็บกระป๋องกาแฟ เพราะเป็นขวดสังกะสีไม่ใช่อะลูมิเนียม) ถ้าเป็นคนที่ไม่มียานประจำจะเลือกเก็บเฉพาะอะลูมิเนียมเท่านั้น เหตุผลที่ “ผี” ไม่เก็บขวดน้ำด้วย เพราะต้องเก็บมากจึงจะได้ 1 กิโลกรัมและราคาเพียงกิโลกรัมละ 9-10 บาท แม้แต่ขวดใสชานตาครอสบางคนยังไม่เอาเพราะราคากิโลกรัมละ 4 –5 บาท เท่านั้น แต่อะลูมิเนียมราคากิโลกรัมละ 30 บาทเป็นอย่างน้อย บางร้านที่หัวลำโพงอาจให้สูงที่สุดถึง 37 บาท นอกจากนี้ อะลูมิเนียมสามารถทุบให้มีพื้นที่เล็กใส่กระป๋องหรือถุงหัวธรรมดาได้ ถ้าไม่ครบ 1 กิโลกรัม ก็อาจขายต่อให้คนหาของเก่าใบละ 50 สตางค์ก็ได้ (60 ใบ เท่ากับ 1 กิโลกรัม ราคา 30 บาท) โดยคนรับซื้อนำไปขายต่อให้ได้ว่าคามากกว่ากิโลกรัมละ 30 บาท เป็นกำไร แต่ขวดน้ำกินพื้นที่มาก ถ้าไม่มีถุงใหญ่ก็จะเก็บไม่ได้และหนักเช่นต้องเก็บและแบกขวดใสถึง 8 กิโลกรัมกว่าจะได้เงิน 32 บาท ขณะที่เก็บกระป๋อง 1 กิโลกรัม ได้เงิน 30 กว่าบาทเท่ากัน

เนื่องจากชานตาครอสมีรายได้น้อยมาก คือ 60-70 บาทต่อวัน เพียงแค่อยุ่รอดไปวันๆ จึงจำเป็นต้องอยู่รอดด้วยการพึ่งพาอาหารที่สามารถกินฟรีได้ นั่นคือ ที่สภาสังคมสงเคราะห์ ดงกระดีของพี่เล็ก คนหาของเก่าย่านประตูน้ำ - อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ จะนอนประจำที่สนามบาสเกตบอลใต้ทางด่วนใกล้สภาฯ เวลาหาของคือช่วงเย็นตั้งแต่ 6 โมงเย็น หาจนถึง 3-4 ทุ่ม แล้วนอน ตอนเช้าแยกของแล้วเอาไปขาย จึงกินข้าวที่สภาเวลา 11.00 น. ส่วนมือเย็นบางครั้งก็เก็บข้าวจากสภาไว้กิน หรือ ซื้อข้าวต่อจากคนที่รับของวัดมาขาย และไม่ค่อยไปขอข้าวจากวัด

ช่วงที่ผู้ศึกษา นอนอยู่ใต้ทางด่วนและเคยขอให้พี่เล็กช่วยพาไปขอข้าววัดใกล้อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ซึ่งเป็นวัดที่ขึ้นชื่อว่าให้ข้าวแก่คนไม่มีบ้าน พี่เล็ก รับปากว่าจะพาไปก็ได้ แต่ถึงเวลาไม่ได้พาไป เพราะความเปลี่ยจากการหาของทำให้ตื่นสายเวลา 7-8 โมง ซึ่งเลยเวลาที่จะขอข้าววัดได้ คนหาของเก่าจึงไม่นิยมไปขอข้าววัด เพราะมีรายได้สามารถซื้อกินดีกว่า กรณีของพี่เล็ก แม้จะไม่นิยมขอข้าววัด แต่ถ้ามีงานออกร้านก็นิยมไปกิน โดยเฉพาะการกินข้าวที่สภาฯ ประจำ ทำให้ได้รับรู้ข่าวสารงานออกร้านที่สภาฯ เสมอ มักไม่ค่อย “ตกรถ”

วิถีของคนไม่มีรถเข็น ทำให้เขาสามารถเดินทางไปเก็บของเก่าตามงานใหญ่ๆ ได้ เช่น ถ้ามีงานเฉลิมฉลองหรือมีดนตรีชื่อดังที่สนามหลวง จะมีคนเก็บของเก่าจากที่ต่างๆ มาเก็บมาก หรือคนจากสนามหลวงไปเก็บตามงานเวทีลูกทุ่งใหญ่ๆ หรือตามสนามฟุตบอลนัดสำคัญ ในงานเก็บที่เก็บได้มากๆ นี่อาจมีรายได้ถึง 200 บาท แต่ ก็ต้องย้ำด้วยว่า มีการแข่งขันสูงมาก

คนเก็บของเก่าที่ไม่มีรถเข็นแตกต่างไป นอกจากเรื่องการทำมาหากิน ก็คือ ไม่นิยมไปเที่ยวออกงานวัด อาจจะไปดูหนังกลางแปลงในละแวกใกล้เคียง แต่ไม่ใช่ลักษณะคนที่เที่ยวอยู่ตามวัดย่านปริมณฑล พวกเขาจะอยู่ประจำที่มากกว่า มีเส้นทางและเวลาการเดินเก็บของประจำ รู้ว่าเดินเข้าตรอกซอกซอยไหน และจะเลือกขายของที่ร้านไหน บางคน เดินประตูน้ำ – สีลม บางคนเดินประตูน้ำ – อนุสาวรีย์ชัย การไปล่าข้าวสารเช่นกัน ชานตาครอสหลายคนก็ไม่นิยมไปล่าข้าวสาร จะไปเฉพาะงานสำคัญเช่น ไปรับเงินเสียปอเท่านั้น

เมื่อเปรียบเทียบรายได้แล้ว ชานตาครอส มีรายได้้น้อยมาก น้อยกว่าคนออกงานมาก น้อยกว่าคนหาของเก่าที่มีรถเข็น ต้องถือว่าเป็นคนที่ขยันดิ้นรนและอดทนมาก จึงบอกตัวเองว่าหาของเก่าดีกว่าไปขอข้าววัด ดังนั้นคนหาของเก่าจึงไม่ใช่คนที่น่ากลัวน่าหวาดระแวงน่าดูถูกแต่อย่างใด

การไม่มีรถเข็นอาจด้วยข้อจำกัดว่า ไม่มีทุน ดังนั้นแต่ละคนจึงต้องพยายามเก็บเงินออกรถเข็นให้ได้ พี่เล็ก พูดถึงความฝันเล็กๆ ว่า “ถ้ามีรถเข็นเมื่อไหร่สบายเลย วันหนึ่ง 100 กว่าบาทได้แน่ๆ บางทีเจอกระดาดเขาทิ้งนะ เราเอาไม่ไหว แต่คนมีรถเข็นมันเอาได้”

ศรี คนไร้บ้านที่โตมาจากเด็กเร่ร่อนและหาของเก่าแบบไม่มีถุงปุ๋ยบอกว่า “ผมก็เบื่อเหมือนกันแหละ เดินหาของเก่าอย่างนี้ได้ก็บาทเอง วันๆ หนึ่งได้ห้าหกสิบ ซื้อกินด้วยแทบไม่เหลืออะไร บางทีก็อยากไปขอข้าววัดเหมือนกัน เพราะยังงั้นมันก็ได้แค่พอกิน ไม่เหลือเหมือนกัน”

แต่ก็มีบางเหตุผลที่ทำให้คนหาของเก่านิยมเป็นชานตาครอสเพราะสามารถไปไหนมาไหนได้สะดวก ถ้ามีรถเข็นก็ไม่สามารถเข็นไปเก็บงานไกลๆ ได้ และยังเป็นทรัพย์สินสมบัติที่ต้องคอยห่วงกังวลกลัวหายอีกด้วย

(2) คนเก็บของเก่าที่มีรถเข็น

การมีรถเข็น ทำให้เก็บของเก่าได้มากประเภทขึ้น เช่น กระดาษราคากิโลกรัมละ 2-3 บาท ต้องได้ 10 กิโลกรัมถึงจะเป็นเงิน 20 –30 บาท ซึ่งคนมีรถเข็นสามารถเก็บได้ แต่ชานตาครอสไม่สามารถแบกของ 10 กิโลกรัมได้ เพราะหนักเกินไป เช่นเดียวกับเหล็ก ชานตาครอสไม่นิยมเก็บเหล็ก ถ้าไม่ได้มากจริงๆ

รถเข็นที่ใช้กันมีทั้งแบบรถ 2 ล้อ ที่ใช้เข็นผักแล้ววางเข่ง รถเก๋าราคาประมาณ 200 – 300 บาท แต่หนักไม่ผ่อนแรง อีกประเภทคือรถ 3 ล้อ เตี้ย ๆ ซึ่งต้องต่อข้างขึ้นให้สูงเพื่อจุของได้มาก ราคาจะแพงขึ้นเป็น 300 – 400 บาท ของใหม่ราคา 900 บาท

ช่วงที่ผู้ศึกษาไปร่วม “หัด” เก็บของเก่ากับคนเก็บของเก่าได้ทางด่วน ซึ่งจะมีแหล่งเก็บประจำที่สยามสแควร์ ผู้ศึกษาเปรียบเทียบของที่เก็บได้ชัดเจน จากเดิมที่ผู้ศึกษารู้จักคนเก็บของเก่าย่านสนามหลวง อย่างพิวพิทย์ จะเน้น อะลูมิเนียม ขวดน้ำโพลาริส และขวดใส แต่เมื่อมาเก็บที่สยาม ไม่อาจเลือกเก็บเฉพาะ 3 ประเภทข้างต้นได้ เพราะอะลูมิเนียมมีน้อย ต้องเก็บหลายๆ อย่างผสมกัน โดยเฉพาะของที่ได้มากคือ กระดาษกล่องสีน้ำตาล ตามร้านค้าจะทิ้งมากช่วงเย็น กระดาษประเภทนี้ราคาเพียงกิโลกรัมละ 3.50 บาท คนที่ไม่มีรถเข็นจะไม่สามารถแบกได้ แต่คนมีรถสามารถเก็บได้เกือบ 20 กิโลกรัม ซึ่งสามารถขายได้ประมาณ 60 บาท เมื่อรวมกับของอื่นๆ จะมีรายได้วันหนึ่งประมาณ 200 บาท

ความหวังของคนหาของเก่าไม่ได้ต้องการเพียงของประเภท อะลูมิเนียม พลาสติกหรือกระดาษเท่านั้น แต่ที่จะทำรายได้เพิ่มขึ้นมากก็คือ “ของแปลก” ได้แก่ เสื้อผ้า รองเท้า กระเป๋า เทปเพลงหรือซีดี โดยเฉพาะ กลุ่ม พิวพิทย์ พี่นก หรือ น้ำเครา ที่หาของเก่าย่านถนนข้าวสาร จะคอยลุ้นว่า ของเก่าที่แม่บ้านตามโรงแรมหรือห้องพัก นำมาทิ้งนั้น มีอะไรพอจะแยกขายเป็นชิ้นได้บ้าง พี่นกถือเป็นคนแรกที่แนะนำให้คนหาของเก่า ไปขายของเองที่คลองหลอด ไม่ขายให้คนมารับซื้อ ทำให้มีรายได้เพิ่มจากส่วนนี้วันหนึ่งประมาณ 50-60 บาท

เมื่อสามารถเก็บของได้มากขึ้น รายได้ก็มากขึ้นตามมา อย่างน้อย 150 บาทในแต่ละวัน เป็นรายได้เหมือนกับการประกอบอาชีพอื่นๆ คนกลุ่มนี้จึงไม่นิยมการขอข้าววัด ไม่มากินข้าวที่สภา ส่วนใหญ่จะซื้อข้าวกินเอง และไม่นิยมไปล่าข้าว แม้แต่งงานเสียปอ บางคนก็ยังไม่ได้ไป

นอกจากนี้การมีรถเข็นทำให้อัตริย์ชีวิตผูกกับรถเข็น ซึ่งไม่อาจจะเร่ร่อนเที่ยวดูหนังตามงานวัดได้ แต่จะเริ่มจำกัดระยะทางของตนเอง โดยทั่วไปจะพยายามหาที่อยู่ที่ค่อนข้างประจำ เพราะต้องมีที่จอดเก็บรถเข็นที่ปลอดภัย เริ่มมีเพื่อนคนหาของเก่าด้วยกัน หรือแม่ค้าหาบเร่ใกล้ๆ ที่สามารถฝากรถเมื่อไปเข้าห้องน้ำ ไปซื้อของ หรือไปธุระใกล้ๆ ได้ เมื่อมีรถและสถานที่ที่แน่นอน คนกลุ่มนี้จึงไม่นิยมการเที่ยวงานวัด หรืองานรื่นเริงใด ไม่เพียงแต่ไม่ไปงานไกลๆ เท่านั้น แม้แต่งงานใหญ่ๆ สนามหลวงที่มีการเลี้ยงข้าวด้วยคนหาของเก่าที่มีรถเข็นหลายคนก็ไม่เข้าสนามหลวง

ข้อที่อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นลักษณะของคนเก็บของเก่าที่มีรถเข็นก็คือ ติดสุรา ผู้ศึกษาพบคนเก็บของเก่าที่มีรถเข็นจำนวนมากที่ดื่มสุรามาก ตั้งแต่ระยะแรกของการศึกษาภาคสนาม ลุงภูมิ เป็นคนเก็บของเก่าที่ติดสุรา จะนอนประจำที่หลังคลองหลอดใต้ต้นโพธิ์ ถ้าไปหาลุงภูมิช่วงประมาณ 2 ทุ่ม จะพบลุงกินเหล้า ถ้าวันไหนไม่กินเหล้าก็แปลว่าวันนั้นไม่มีเงิน

เช่นเดียวกับกลุ่มที่ผู้ศึกษาไปหัดเก็บของเก่าที่ได้ทางด่วน เป็นกลุ่มที่กินเหล้าชานแท้ มีอยู่ด้วยกัน 3-4 คน วงจรชีวิตประจำวัน จะตื่นนอนประมาณ 7-8 โมง จะช่วยกันคัดแยกของและมอบหมายให้ใครคนหนึ่งหรือสองคน นำของไปขาย หากกลับก็จะแวะซื้อเหล้าขาวมา 1 – 2 ขวด ตามแต่เงินที่ได้ พร้อมซื้อกับข้าวอีกเล็กน้อย และหุงข้าวกิน แต่ข้าวแทบจะไม่ได้กิน จะเริ่มกินเหล้าตั้งแต่สายประมาณ 10 โมง กระทั่งเหล้าหมด หรือเมาได้ที่แล้วจึงนอนประมาณบ่ายโมงหรือบ่ายสอง บางคนอาจไม่กินข้าวเลยก็ได้ ถ้าใครยังไม่เมายังไม่อยากนอน ก็อาจจะไปนั่งกินต่อกับกลุ่มคนเก็บของเก่าที่อยู่ใกล้ๆ จึงนอนและตื่นมาประมาณ 1 ทุ่ม ก็จะเข็นรถออกไปหาของที่สยามสแควร์ กลับมาประมาณ 4 ทุ่ม กลับมาก็จะนอนเลย ในกลุ่ม 3 คน ต่างคนต่างมีรถของตัวเอง ถ้าทุกคนออกหาของจะมีรายได้ประมาณ 300-400 บาท ซึ่งถือว่ามากสำหรับการลงขันกินเหล้าร่วมกัน

นายศ ให้คำอธิบายแก่ผู้ศึกษาว่า

“คนที่ทำงานมาก หาเงินมาก แสดงว่าคนนั้นต้องมีกิเลส ถ้าผมไม่ยอมได้เงิน ผมก็ไม่ต้องขายโป๊ อย่างที่เขาไม่ทำอะไร เขาไม่มีกิเลส ไม่อยากอะไร เขาอยู่ของเขาไป แต่ถ้าคนมันอยากเหล้า มันก็ต้องหาของเก่า ถึงจะมีเงินไปซื้อเหล้ากิน ถ้าไม่ยอมทำอะไร ก็ไม่รู้จะหาเงินไปทำไม”

ผลสืบเนื่องจากคนหาของเก่าที่ติดเหล้าก็คือ ขอยาย ถ้าเป็นคนหาของเก่าที่ติดเหล้า และกินไม่เลือกเวลา ถึงยี่ห้อของซึ่งหามาจะถูกลักถูกขโมย หรือเงินหาย มากไปกว่านั้นก็คือ รถหาย และมากไปกว่านั้นอีกก็คือ ขายรถเพื่อซื้อเหล้ากิน เนื่องจากการเก็บของเก่าเริ่มต้นง่ายไม่ต้องใช้ทุน ถ้าต้องการเงิน 100 ถึง 200 บาท เขาก็พร้อมจะขายรถ เพื่อกินเหล้าก่อน เมื่อเงินหมดก็เริ่มหาของเก่าแบบไม่ใช้รถ อดเหล้าเก็บเงินให้ได้รถใหม่แล้วจึงไปหาซื้อรถคืน จึงเป็นที่รู้กันว่า ถ้าอยากซื้อรถหาของเก่า ให้รอซื้อจากคนเก็บของเก่าซะเมา เพราะเวลาอยากเหล้าแล้วจะขายรถในราคาถูก

อย่างไรก็ตามไม่ใช่คนหาของเก่าทุกคนจะติดสุราหมด การดื่มสุราก็มีลดหลั่นกันไป ดื่มมากจนถึงดื่มน้อย และไม่ดื่มเลย ถ้าเป็นคนไม่ดื่มเลย และเป็นคนหาของเก่าที่มีรถเข็น จะมีเงินเหลือเก็บ เพราะมีรายจ่ายน้อยแต่มีรายได้เสมอเหมือนกับคนทั่วไป เช่น พี่อ้วนคนเก็บของเก่าอยู่ย่านสามแยกและส่งเงินกลับไปต่างจังหวัด , น้าหวด คนที่ผู้ศึกษาเคยนอนใกล้ๆ ด้วยจะส่งเงินไปให้พี่สาว หรือเจ้ใหญ่ เป็นคนเก็บของเก่าที่มีสมุดเงินฝากธนาคาร

แม้รายได้จะต่างกันและมีวิถีการยังชีพที่ต่างกันบ้าง แต่เมื่อเป็นคนเก็บของเก่าเหมือนกัน ทั้งที่มีรถเข็นและไม่มียานเข็น จะเริ่มมีที่อยู่ทีค่อนข้างแน่นอน กรณีรถเข็นดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ต้องการที่จอดรถและเริ่มมีสังคมของตนเอง ชานตาครอสก็เช่นกัน การมีพื้นที่ประจำ ทำให้เดินเก็บได้หลาย

รอบ เมื่อได้ของมากเต็มถุงก็นำมาพักไว้ ในที่ประจำที่มีคนรู้จักช่วยดู และสามารถหารอบต่อไปได้ ชานตาครอสที่มีที่อยู่ประจำจะหาได้มากกว่า ชานตาครอสที่ไม่มีที่ประจำ กรณีที่เล็ก คือตัวอย่างของชานตาครอสที่มีที่อยู่ประจำ

ความจำเป็นอีกประการที่ทำให้ต้องมีพื้นที่ที่แน่นอน เพราะเมื่อเก็บของเก่าได้รวมอยู่ในถุงปุ๋ย พวกเขาต้องการพื้นที่สำหรับการคัดแยกของว่าเป็น อะลูมิเนียม เนียม ชวดซุ่น ชวดไล กระดาดะ เหล็ก ฯลฯ ซึ่งพื้นที่แยกของนี้ต้องปลอดภัยไม่ถูกเทศกียกของ ไม่ถูกบ้านเรือนใกล้เคียงต่อว่า ส่วนใหญ่จึงมีสถานที่ที่รู้ว่าจะตรงไหนสามารถแยกของได้ ถ้าสนามหลวง ไม่สามารถจะแยกของกลางลานได้ ต้องแยกของที่ “เจดีย์ขาว” หรือ อนุสาวรีย์ทหารผ่านศึกตรงข้ามโรงละครแห่งชาติ หรือข้ามมาสวนหย่อมตรงกรมประชาสัมพันธ์ หรือไปทางซอยข้างมหาวิทยาลัยศิลปากร ถ้าริมคลองหลอดต้องไปไกลถึงศาลแม่หมุดตรงข้ามกระทรวงมหาดไทยเลย ถ้าเป็นจุดอื่นๆ จะเป็นที่ได้สะพานข้ามแยก เช่นที่ประตูน้ำ ดินแดง สามย่าน หรือพื้นที่ใต้ทางด่วนที่ถูกปล่อยรกร้าง คนหาของเก่าต่างรู้จักดีว่าการคัดแยกของต้องไม่ทำให้สกปรกมีเขื่อนั้น จะถูกเทศกียก และไม่สามารถจะมานั่งหรือแยกของประจำได้

2.4 ให้เช่าพระ

วิธีการหารายได้ของคนไร้บ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่ผู้ศึกษาขอล่าวถึง คือ การให้เช่าพระ แต่ไม่นิยมบอกว่าให้เช่าพระ จะบอกว่าเป็นคนขายของเก่า คนกลุ่มนี้มีวิถีชีวิตที่ต่างจากคนที่ไม่มีอาชีพประจำ คนเร่ขายของตามงานวัด และคนหาของเก่าค่อนข้างมาก

ความแตกต่างที่เห็นได้ชัด คือพวกเขามีอาชีพประจำ มีรายได้สม่ำเสมอ ไม่นิยมไปขอข้าววัด ไม่ไปกินข้าวสกา ไม่นิยมการเที่ยวงานวัด นอกจากจะไม่เที่ยวไกลๆ แล้ว ยังไม่นิยมดูมหรสพ แม้แต่ช่วงที่มีงานสำคัญที่สนามหลวง เพราะเลือกที่จะวางของขายมากกว่าดูมหรสพ ส่วนการไปรับแจกข้าวก็มีน้อยมาก แม้แต่งานเสียปอกก็ไม่ค่อยไป

พระหรือวัตถุมงคล อาจได้มาจากหลายทาง เช่น ที่วัดมหาธาตุ จะมีคนนำมาพระมาวางขาย ราคาถูก ก็อาจรับมาวางให้คนเช่าต่อได้ หรือมีคนนำมาให้เขาก็ก็นำไปวางต่อ ถือว่ามีรายได้มากพอสมควร แต่ก็ต้องดูเป็นว่าพระแบบใดมีราคา มีสภาพใกล้เคียงกับของแท้มากน้อยเพียงใด ลุงใหญ่เป็นตัวอย่างหนึ่งของคนให้เช่าพระ แต่ลุงมีสภาพที่ค่อนข้างโหมกว่าคนให้เช่าพระอีกหลายคนที่ยังศึกษารู้จัก

เมื่อวิถีชีวิตของเขาผูกพันกับการค้าขาย สำนึกตัวตนนอกจากจะไม่ใช่คนเดียว คนเร่ร่อน คนออกงานแล้ว ก็ยังไม่ใช่คนไม่มีที่อยู่อาศัยด้วย สำนึกตัวตนจะบอกว่า เป็นคนค้าขาย จะห่วงสถานที่ขายของมากกว่าการไม่มีที่อยู่

ที่ผู้หญิงอาชีพให้เข้าพระคุยกับผู้ศึกษาว่า “เรื่องทีนอนคนเขาไม่ห่วงหรอก ที่ไหนก็นอนได้ แต่ห่วงว่าจะไม่มีที่ขายของมากกว่า ถ้าว่างของไม่ได้ เทคนิคเฝ้าทั้งวันทั้งคืนไม่ได้ขายของแล้วจะเอาที่ไหนกิน ถ้าขายของได้มีเงินกินที่นอนได้เองแหละ”

ดังนั้น เมื่อหัวข้อสนทนาของคนกลุ่มนี้สนทนากันจึงเป็นเรื่อง “ว่างได้รียังวะ มันไปรียังวะ” หมายถึงเจ้าหน้าที่เทคนิคเฝ้าแล้วหรือยัง สามารถว่างของได้หรือยัง

นอกจากนี้ การที่เขาสัมพันธ์กับกลุ่มคนที่ค้าขาย ซึ่งหลายคนมีที่อยู่อาศัยทั้งของตนเองหรือเช่าที่อยู่ก็ตาม ทำให้เขามีบุคลิกที่ไม่เหมือนคนไร้บ้านประเภทอื่นๆ มีการแต่งกายที่ดีดีกว่าคนไร้บ้านประเภทอื่นๆ บางคนอาจจ่ายเงินเป็นค่าอาบน้ำครั้งละ 10 บาท จ้างให้คนซักผ้า 2-3 วันครั้ง และการที่เขาสามารถได้พอสมควร จึงไม่ชอบที่จะถูกมองว่าเป็นคนไม่มีที่อยู่อาศัย เพราะจะทำให้เขาถูกให้ความหมายเท่ากับคนเร่ร่อนซึ่งไม่ใช่ตัวตนของเขา ดังนั้นคนกลุ่มนี้เป็นคนไร้บ้านแต่เพียงกายภาพแต่ในเชิงสำนึกแล้ว เขาไม่ใช่คนไร้บ้าน คนเร่ร่อนอย่างสิ้นเชิง

2.5 งานด้านมิติของคนไร้บ้าน

นอกเหนือจากวิธีการหารายได้ที่ผู้ศึกษากล่าวถึงทั้ง 4 กลุ่มแล้ว ยังมีการหารายได้อีกบางลักษณะ ซึ่งผู้ศึกษาได้รับรู้ว่ามีคนไร้บ้านบางส่วนที่มีวิธีการหารายได้ไปในทางมิชอบ หรือเรียกว่า ผิดกฎหมายในลักษณะของการลักทรัพย์ได้ ซึ่งมีตั้งแต่ระดับลักขโมยน้อย จนถึงขั้นที่ทำได้ด้วยเจตนาไม่ว่าด้วยแรงผลักดันหรือความจำเป็นใดๆ ก็ตาม และอีกประเภทก็คือ คนขายบริการทางเพศ ผู้ศึกษาจึงขอลำดับเพียงเล็กน้อยเพื่อให้เห็นภาพของคนไร้บ้านในมุมที่หลากหลาย

ลักษณะแรกที่คนทั่วไปประแวงก็คือ คนมือไว จะหยิบฉวยลักเล็กขโมยน้อยที่เจ้าของเผลอ เช่น ถ้าเป็นคนชอบเดิน หากเดินผ่านร้านค้าที่เจ้าของเผลอก็จะหยิบของที่สามารถนำมาขายได้ ดังกรณีนี้ ช้าง เล่าให้ฟังว่า รู้จักคนมือไว เมื่อเดินผ่านร้านค้าที่แม่ค้าเผลอวางโทรศัพท์มือถือไว้ ก็จะหยิบทันที

ลักษณะที่ตึงใจลักขโมยอีกแบบก็คือ การสอยผ้า มีคำเฉพาะเรียกว่า “ตกเบ็ด” จะสอยเสื้อผ้ายี่ตาดตามบ้านเรือน อพาร์ทเมนต์ หอพัก ฯลฯ มาขายต่อ ถ้าคนมางานวัดก็จะจ้องลักขโมยรองเท้าที่มีราคา ดังนั้นสำหรับคนที่จับของมือสองหากซื้อของประเภทนี้มาขายต่อ ก็เสี่ยงต่อการถูกซื้อหารับซื้อของใจได้

อีกประเภท ซึ่งเป็นที่รับรู้ในหมู่คนไร้บ้าน กระทั่งมีศัพท์เฉพาะว่า “สาวเซเวน” คือ การขโมยของในร้านค้าสะดวกซื้อ ที่เปิดขาย 24 ชั่วโมง แต่ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมไปหมดแล้ว

สำหรับงานในด้านมืดอีกแบบ ก็คือ คนขายบริการทางเพศ ทั้งผู้หญิง วัยรุ่น จนถึงกลางคน และผู้ชาย หรือกะเทย แต่ผู้ศึกษาประเมินว่า คนที่ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ และเป็นคนไร้บ้านมีไม่มากนัก เพราะอาชีพเหล่านี้มักจะมีรายได้มากพอที่จะไปเช่าที่อยู่อาศัย อีกทั้งการประกอบอาชีพขายบริการทางเพศที่ต้องเข้ายวนผู้ซื้อบริการ จำเป็นต้องมีที่พักที่สามารถดูแลร่างกายได้ ถ้าเป็นคนไร้บ้านที่ขายบริการทางเพศ มักจะเป็นคนที่ทำด้วยความจำเป็นจริงๆ รูปร่างหน้าตาไม่ดี อายุมาก และส่วนหนึ่งขายบริการเพราะความจำเป็นต้องหารายได้เพื่อไปใช้เกี่ยวกับยาเสพติด น้องผู้หญิงหน้าตาดีคนหนึ่งบอกว่าตัวเองเป็นผิมะขาม ก็เป็นลักษณะคนขายบริการทางเพศที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด บางคนไม่เคยเสพยามาก่อน แต่เมื่อต้องเข้าสู่อาชีพนี้โดยไม่เต็มใจ จะต้องเสพยาเพื่อให้อยู่ในอาการมึนเมาจึงสามารถออกขายบริการได้ รวมถึงผู้ชายที่ขายบริการทางเพศให้กับเกย์ ก็จะต้องใช้ยาเสพติดเพื่อมอมตัวเองให้รับสภาพได้กับการต้องหลับนอนกับผู้ชายด้วยกัน ถ้าไม่ถึงขั้นเสพยาบ้า อย่างน้อยก็ต้องใช้เบียร์หรือเหล้า

ความไม่แน่นอนในชีวิตของคนไร้บ้าน

จากความพยายามที่เผยให้เห็นถึงวิธีการหาเลี้ยงชีพของคนไร้บ้าน เพื่อแสดงให้เห็นว่าคนไร้บ้านส่วนใหญ่ต่างพยายามแสวงหาช่องทางการใช้ชีวิตรอดมาได้เงื่อนไขที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้จำกัด ที่ไม่ใช่การก่ออาชญากรรม ไม่ได้เป็นมิชฌาชีพ ไม่ได้เป็นคนที่น่าหวาดระแวงตามที่สังคมประทับตราให้กับพวกเขาแน่นอนว่า การแบ่งประเภทเช่นนี้ ย่อมมีข้อจำกัด ที่มีคนไร้บ้านจำนวนมาก ไม่เข้า “แบบ” ที่ผู้ศึกษา “สร้าง” ขึ้น เช่น มีคนหาของเก่าที่หาบ้างเลิกหาบ้าง มีคนขายสองมือสองที่จะเป็นคนขายอาชีพก็ไม่ใช่ จะเป็นคนที่เยวก็ไม่เชิง หรือ มีคนขายของเก่าแต่ไปกินข้าวที่สภาฯ เป็นต้น

นอกจากนี้ในชีวิตของคนๆ หนึ่ง เขาก็อาจปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต เช่น จากคนหาของเก่าไปเป็นคนออกงาน บางคนเคยออกงานแล้วเลิกกลายเป็นคนเที่ยว บางคนไปรับจ้างทำงานอยู่กับเจ้าแก้วชั่วคราว 2-3 เดือน แล้วก็กลับมาเป็นคนไร้บ้าน เป็นต้น

ดังนั้น การนำเสนอถึงกลยุทธ์ในการใช้ชีวิตของคนไร้บ้านที่ผ่านมา ผู้ศึกษามีเจตนาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือนำทางให้เห็นถึงชีวิตที่หลากหลายในโลกของคนไร้บ้านเท่านั้น แต่ในรายละเอียดแล้ว ย่อมมีความแตกต่างระดับย่อย และเงื่อนไขเฉพาะอีกมากมาย

3. ความสัมพันธ์ทางสังคมในโลกของคนไร้บ้าน

ในโลกของคนไร้บ้าน นอกจากพวกเขาจะต้องเรียนรู้วิธีการเพื่อใช้ชีวิตรอดภายใต้การเข้าถึงทรัพยากรที่จำกัดของเมืองที่ไม่ใช่การเป็นมิชชันนารีแล้ว ยังมีแง่มุมอื่นเกี่ยวกับคนไร้บ้านที่แตกต่างจากภาพที่สังคมเคยชิน หรือคิดว่าพวกเขา “เป็น”

ในโลกของคนไร้บ้าน พวกเขาไม่ได้มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวเหมือนกัน ดังที่เรามองจากภายนอกอยู่ห่างๆ แต่ในโลกของคนไร้บ้าน ยังมีการให้คุณค่า ความหมาย แก่ตัวเองและคนอื่น โดยพิจารณาจากวิธีการหาเลี้ยงชีพเป็นปัจจัยสำคัญ การตีความเชิงคุณค่านี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นการจัดช่วงชั้นทางสังคมภายในโลกของคนไร้บ้านก็ได้ นอกจากนี้พวกเขาก็ไม่ใช่ปัจเจกชนที่โดดเดี่ยว ดังที่เรามักเห็นพวกเขาอนตามลำพังตามป้ายรถเมล์ ตามเก้าอี้ริมถนน หากแต่การอยู่รอดในเมืองจำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์

3.1 วิธีการหาเลี้ยงชีพกับการให้ความหมายเพื่ออุปถัมภ์ตัวตน

การอยู่รอดสำหรับมนุษย์มิได้หมายความว่าเพียงการมีอาหารอิ่มท้อง การได้หลับนอนเท่านั้น หากแต่มนุษย์ยังมีสำนึกหรือความคิดเกี่ยวกับตนเอง มนุษย์ต้องตอบคำถามเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่ของตนเองว่ามีคุณค่าอย่างไร คำถามนี้จะถูกกระตุ้นรุนแรงยิ่งขึ้นสำหรับคนไร้บ้านในยามที่ต้องเผชิญกับสลายตาหรือกิริยาที่บ่งบอกถึงความหวาดระแวง ความน่ารังเกียจ

ดังเช่น ฤกษ์ บอกความรู้สึกกับผู้ศึกษาว่า “สลายตาที่คนอื่นเขามองเรา มันสะท้อนเลยว่า เราเห็นเราเป็นยังไง เขารังเกียจเราแค่ไหน” และเมื่อผู้ศึกษาชวนให้เข้ามากินข้าวในโรงอาหารของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งมีคุณภาพและราคาถูก ฤกษ์ก็ตอบว่า “ไม่อยากจะเข้าไปหรอกพี่ พวกนักศึกษาเขาแต่งตัวกันสะอาด ใส่ชุดเสื้อขาว อย่างผมจะเข้าไปให้เขามองเป็นตัวประหลาดได้ยังไง”

สำหรับคนที่ไม่สามารถให้ความหมาย ให้คุณค่าถึงการมีชีวิตรอดของตัวเอง พวกเขาจะต้องเผชิญกับความเครียดหรือมีปัญหาด้านจิตใจ ดังที่นายศ บอกว่า “ใครอยู่สภาพแบบนี้ได้ ไม่บ้าก็ต้องถือว่าเก่งแล้ว”

ดังนั้น การอยู่รอดในมิติสำคัญที่ไม่อาจมองข้ามได้ก็คือ การให้ความหมายและคุณค่าแก่ชีวิตของตนเอง

ผู้ศึกษาพบว่า วิธีการหาเลี้ยงชีพในแต่ละแบบ ไม่ได้เป็นแค่การได้มาซึ่งอาหารและรายได้เพื่อยังชีพเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับคนไร้บ้านที่จะให้ความหมายหรือนิยามตนเองอีก

ด้วย พวกเขาไม่มีใครจะยอมรับการถูกเรียกว่า คนเร่ร่อน ในภาษาของคนทั่วไป บางคนบอกว่า เร่ร่อน น่าจะหมายถึง พวกบ้า สติไม่ดี ไม่ใช่พวกเขาซึ่งจะมีคำเรียกตัวเองเฉพาะ ผ่านวิธีการหาเลี้ยงชีพ

(1) การปรับเปลี่ยน ระหว่าง คนเร่ร่อน ฝี และคนเที่ยว

สำหรับกลุ่มคนที่อาจกล่าวได้ว่า มีรูปแบบการใช้ชีวิตที่ใกล้เคียงกับ “คนเร่ร่อน” มากที่สุด คือ มีความผูกติดกับพื้นที่น้อย เคลื่อนที่ไปตามแหล่งทรัพยากร เพราะพวกเขาไม่มีงานประจำ ไม่มีรายได้ที่แน่นอน ยังชีพด้วยการขอข้าววัด กินข้าวตามสถานสงเคราะห์ แม้จะมีอาหารมือพิเศษเป็นบางครั้ง หรือได้ดูหนังกลางแปลงเฟลิดเฟลินเพื่อชดเชยชีวิตที่ขาดแคลน คนกลุ่มนี้ถูกเรียกในหมู่คนไร้บ้านว่า “ฝี” ซึ่งมีความเป็นชายขอบ หรือด้อยกว่าคนที่มีอาชีพประจำ มีรายได้มั่นคง ฝีมักมีความหมายไปในทาง “คนไม่ทำมาหากิน”

ดังที่ผู้ศึกษาถามพี่คนหนึ่งซึ่งเป็นคนเร่ร่อนลูกโป่งตามงานวัดว่า “พี่เที่ยวเป็นผ้อย่างนี้นานแล้วยัง” และได้คำตอบกลับมากว่า “อย่างพี่ทำมาหากิน เขาไม่เรียกว่า ฝี คนไม่ทำมาหากินจึงจะเรียกว่าฝี”

สำหรับคนที่ถูกเรียกในเชิงดูหมิ่นว่า ฝี บางคนอาจยอมรับว่าตัวเองก็คือฝี เช่น พี่ศรี ยอมรับว่า “พี่อยู่วงการฝีมานาน พี่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ทั้งดี ทั้งชั่ว” แต่บางคนอาจไม่ยอมรับ เช่น พี่สุข บอกว่า “เราก็คอน จะมาเรียกเราฝี ได้ยังไง”

การให้ความหมายแก่ชีวิตตนเอง สำหรับคนที่ไม่มียาชีพประจำที่น่าสนใจก็คือ การเรียกตัวเองว่า “คนเที่ยว” ซึ่งเป็นการนิยามความหมายของการมีชีวิตอยู่ว่า พวกเขาไม่ใช่คนต่ำต้อย ไม่ใช่คนเร่ร่อนตามคำเรียกของคนทั่วไป ซึ่งมีความหมายในทำนอง คนอดโซ ไม่มีเป้าหมาย ไร้ความแน่นอน แต่คำว่า “เที่ยว” มีความหมายในเชิงหาความสุขสำราญ เฟลิดเฟลิน ความพึงพอใจ ไม่ใช่เป็นคนเร่ร่อนที่ชีวิตยากลำบาก เช่น

นำสง พุดกับผู้ศึกษาว่า “อย่าไปเชื่อไอ้พวกนั้นมาก พวกนั้นยังไม่รู้อะไรมากหรอกมันเพิ่งมาไม่กี่เดือนเอง ถามผมดีกว่า ผมเที่ยวมาตั้ง 10 กว่าปี แล้ว เดียวออกพรรษาผมจะพาไปเที่ยวนครปฐม แล้วจะรู้เลยว่า พวกเที่ยว เขาอยู่กันยังไง ”

หรือเวลาผู้ศึกษา ถามถึงคนโน้นคนนี้ว่าใช่คนไร้บ้านหรือไม่ นำสงก็จะตอบว่า “พวกนี้ก็พวกเที่ยวเหมือนกันนั่นแหละ”

ลุงคนหนึ่ง พุดถึงคนไร้บ้านอีกคนหนึ่งว่า “ ใช้น้ำมันไม่ไหว สอนมันแล้วว่า ถ้าจะเป็นคนเที่ยวละก็ เวลาต้องเก็บไว้บ้าง 5 บาท 10 บาท จะไปไหนมาไหนได้ ไม่ใช่ต้องขอคนอื่น เวลาขอข้าววัดมาได้ ก็ต้องรู้จักแบ่งคนอื่นบ้าง ถึงจะเที่ยวได้นาน”

ลุงสิงห์ คุยกับ พี่เทียน ในฐานะคนได้ด้วยกันว่า “คนบ้านเรา ที่รู้จักเที่ยวอย่างนี้ มีน้อย มีไม่กี่คน” และเมื่อผู้ศึกษาสนใจถาม ลุงสิงห์ ถึงคนไร่บ้านอีกคนหนึ่งที่มีผมยาว เหมือนนักดนตรีเพื่อชีวิต ลุงสิงห์ ก็บอกว่า “ไม่มีอะไร พวกเที่ยวธรรมดา”

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ทุกคนที่สามารถปรับตัวทั้งด้านวัตถุและจิตใจโดยการให้ความหมายของการมีชีวิตอยู่ว่า คนเที่ยว มีคนจำนวนมากอีกเช่นกัน ที่ไม่มีอาชีพประจำ เป็น “ผี” ที่ไม่ถนัดการเที่ยวงานวัด ไม่มีกลุ่มเพื่อนมากมาย จะมีชีวิตสันโดษกว่า

ครั้งหนึ่งผู้ศึกษาถามนำคนหนึ่งที่ได้ทางด่วนว่า “เขาไปดูหนังกัน น้ำไม่ไปดูหนังเหร”

นำ คนนี้ตอบว่า “โธ้ยไม่ดูรอกหนัง เรามันเครียดจะตายอยู่แล้ว ไม่มีอารมณ์ไปดูรอกหนังอะไร”

คนชราที่ไม่สามารถปรับตัวด้านจิตใจก็เป็นอีกแบบหนึ่งที่เผชิญกับความเครียด จะเป็นคนที่ไม่คบหาคนอื่นมากนัก อาจคอยฟังข่าวสารที่สภา ที่ไหนมีเลี้ยง แต่ไปไหนมาไหนคนเดียว ไม่สนิทกับใครเกินไป เพราะถือว่าต้องพึ่งตนเองและไม่ให้ใครพึ่ง ขอข้าววัดไม่เก่ง จะกินข้าวสภา และหากระป๋องน้ำอัดลม คนกลุ่มนี้จะเผชิญกับความเครียดมากกว่า ไม่มีรอยยิ้ม หวาดคน ไม่อยากคุยกับคนแปลกหน้า รวมถึงผู้ศึกษา

ลุงคนหนึ่ง ผู้ศึกษาให้ชื่อลุงว่า ลุงเลื้อขาว เพราะลุงจะใส่เสื้อเชิ้ตเก่าสีขาวหม่น และกางเกงสีเทา ถือถุงพลาสติกหิ้วใบค่อนข้างใหญ่ ครั้งแรกผู้ศึกษาพบลุงคนนี้นำไปนอนที่เต็นท์ที่กรุงเทพมหานคร จัดไว้และพักทายกันเล็กน้อย หลังจากนั้นผู้ศึกษาพบลุงกำลังนั่งพักหลังจากอาบน้ำเสร็จที่ใกล้ๆ สะพานขาว ลุงยิ้มรับคุยกับผู้ศึกษาอย่างดีใจ ลักษณะว่าผู้ศึกษาไม่รังเกียจที่จะคุยกับเขา และบ่นถึงลูกหลานที่ไม่ดูแล

หลายวันต่อมา ผู้ศึกษาพบลุงอีกครั้งที่เก้าอี้ริมถนนราชดำเนิน ผู้ศึกษาคิดว่าลุงคงยินดีที่จะคุยกับผู้ศึกษา แต่ผิดคาด ถึงตอนนี้ลุงไม่ต้องการให้ผู้ศึกษาเข้าไปในโลกของลุงมากเกินไป ลุงเลื้อขาวเมื่อผู้ศึกษาถามว่าลุงนอนประจำที่ไหน “นอนไปเรื่อย ตรงไหนว่างก็นอน ขอให้ไม่มีคนเสียงดัง ไม่มีคนเมาก็นอนได้” พร้อมบอกผู้ศึกษาว่า “หนูกลับบ้านไปเถอะ ดึกแล้วกลับไปนอน ลุงอยู่อย่างนี้แหละ ชีวิตคนเรามันก็เท่านั้น”

หลังจากนั้นผู้ศึกษาพบลุงอีกหลายครั้งซึ่งก็สังเกตเห็นว่าลุงจะหลบสายตาไม่ต้องการทักทายหรือคุยกับผู้ศึกษา ทำให้ผู้ศึกษาไม่กล้าจะรบกวนลุงอีก แต่หลายเดือนต่อมา ผู้ศึกษากลับไปกินข้าวที่สภาและพบลุงด้วยบุคคลิกและเสื้อผ้าชุดเดิม คราวนี้ลุงยิ้มทักทายผู้ศึกษาว่า “มาที่นี้ด้วยเหรอ สบายดีมั๊ย” แต่ก็ภายใต้ระยะห่างที่พอดี คือ ต้องไม่ยุ่งกับลุงมากเกินไป

นอกเหนือจากคำเรียกว่า เร่ร่อน ฝิ และคนเที่ยว แล้ว มีอีกคำหนึ่ง ซึ่งเป็นคำเก่า ปัจจุบันไม่ค่อยมีคนใช้มากนัก มีเฉพาะแต่คนเที่ยวรุ่นเก่าเท่านั้นที่ยังใช้อยู่คือคำว่า “พวกส.”

เมื่อคนขายกระดาษ ถามลุงอาวโลคนหนึ่งว่า งานวัดนั้นสามารถเอากระดาษไปขายได้หรือไม่ ลุงผู้ถูกถามตอบเสียงหัวเราะว่า “ไม่ต้องไป ขายไม่ได้หรอก มีแต่ พวกส.ทั้งนั้น”

คำว่า พวกส. นี้ มีความหมายไปในทางไม่ดี ย่อมาจากคำว่า พวกเสือ พวกสิงห์ ซึ่งอาจจะบ่งชี้ได้อย่างหนึ่งว่า มโนภาพของคนทั่วไปที่เห็นคนที่หลับนอนในที่สาธารณะเป็นพวกนักระแวง ก็อาจมาจากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเป็นมิจฉาชีพของคนเที่ยวรุ่นเก่า

ลุงอาวโล อีกคนเล่าให้ฟังว่า “สมัยก่อน สนามหลวงตั้งแต่สมัยมีตลาดนัด ใครมาเดินเที่ยวต้องระวังมันมีคนล้วงกระเป๋าเยอะ ใครไม่แน่นจริงไม่กล้านอน เขาถึงเรียกว่า พวกส.”

น่าสนใจ คนเที่ยวรุ่นเก่า อธิบายทำนองเดียวกันว่า “พวกส. ก็หมายถึงพวกเขี้ยวไง โดยเฉพาะพวกสนามหลวง เวลาพวกนี้มันไปเที่ยวไปนอนที่ไหน ใครเห็นต้องบอกว่า ‘พวกส. มาแล้ว ไว้ย’ กระเป๋าอะไรต้องระวังดีๆ หนอยไม่งั้นพวกนี้มันจึกหมด”

(2) คนออกงาน

วิถีชีวิตของคนเร่ขายของตามงานวัด เป็นวิถีที่ใกล้เคียงกับคนที่ไม่มียานประจำ และเที่ยวดูหนังตามงานวัด กินข้าวตามวัดที่มีการเลี้ยงอาหาร มีสำนึกเวลาคล้ายกับคนเที่ยว คือ มีฤดูเที่ยวหมดหน้าเที่ยว ล่าข้าว และออกเที่ยว สำหรับคนที่มองจากภายนอก อาจไม่เห็นความแตกต่างระหว่าง คนเที่ยว กับคนเร่ขายของตามงานวัดเลย

ที่สนามหลวง คนให้เข้าเสื่อจะเรียกคนไม่มีบ้านรวมๆ ว่า “ฝิกระดาษ” เพราะไม่ใช่คนมาสนามหลวงเพื่อนั่งเล่น หรือคนตรกรหาญาติไม่พบแล้วเข้าเสื่อนอน เพราะคนไม่มีบ้าน จะมีกระดาษพลาสติกประจำตัว พร้อมจะเร่ร่อนนอนได้ทุกแห่ง แต่ในสังคมของคนไร้บ้าน ฝิ เป็นชายขอบระดับหนึ่ง คือคนที่ไม่มียานประจำ คนต้องพึ่งข้าววัด ข้าวสถานสงเคราะห์ และเที่ยวไปตามงานรับแจกข้าว ดังนั้น คนเร่ขายของซึ่งถือว่า ตัวเองมีอาชีพ คือ อาชีพเร่ขายของ จึงต้องสร้างระยะห่าง ดังที่กล่าวแล้วว่า ฝิคนหนึ่งบอกว่า ตัวเองเร่ขายลูกโป่ง ไม่ใช่คนไม่ทำมาหากิน

คนเร่ขายของตามงานวัด จึงมีคำเรียกตัวเองเฉพาะว่า “คนออกงาน” หมายถึงคนออกงานขายของตามงานวัดไม่ใช่ฝิ ไม่ใช่คนเที่ยว ซึ่งจะเห็นความแตกต่างได้ชัดในงานวัดที่ไม่มีเลี้ยงอาหาร คนออกงานสามารถขายของแล้วซื้อกิน ขณะที่คนเที่ยวอยู่ไม่ได้ ต้องอยู่ตามที่ที่เลี้ยงอาหาร ดังเช่นงานองค์พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเคยเลี้ยงอาหารทุกปี แต่หยุดเลี้ยงอาหารมา 2 ปี แล้ว ทำให้คนเที่ยวไป

เพียงวันเดียว พอรู้ว่าไม่มีเลี้ยงอาหารก็กลับ แต่คนออกงานยังอยู่ทำงานเพราะดนตรีดัง สามารถขายกระดาษและพร้อมจะซื้อกิน พวกเขาจึงเป็นคนออกงาน ซึ่งต่างจากคนเที่ยว

(3) คนเก็บของเก่า

หากมองโดยสายตาของคนทั่วไป คนเก็บของเก่า คือ คนเร่ร่อน ที่เห็นได้ชัดเจนกลุ่มหนึ่ง แต่ในสังคมของ คนไร้บ้าน คนเก็บของเก่าไม่ใช่คนเร่ร่อน ไม่ใช่ผี ที่ไม่ทำมาหากิน คนเก็บของเก่า ไม่ว่าจะมรดเงิน หรือไม่มีมรดเงิน ล้วนแล้วแต่เรียกว่า คนเก็บของเก่า คือ คนทำมาหากินเหมือนกัน

ดังเช่น เป็ด คนเก็บของเก่า ที่ผู้ศึกษาเคยไปคลุกคลีด้วย แต่เมื่อมาเจอกันภายหลังที่สภา ฯ เป็ดเลิกหาของเก่าแล้ว เขายอมรับว่า “ เดี่ยวนี้ไม่ได้หาของเก่าแล้ว เที่ยวเป็นผีไปวันๆ เปื่อหาของเก่าหาไปก็เท่านั้น ได้เท่าไรก็เมาหมด กินเหล้าแล้วก็มีเรื่องกันเองอีก สู้ไม่หา เป็นผีดูหนังไปวันๆ ดีกว่า”

คำกล่าวของ เป็ด สะท้อนความคิดอย่างชัดเจนว่า คนหาของเก่าคือคนทำมาหากิน ไม่ใช่ผีที่ไม่ทำงาน เพียงแต่งานนั้นอาจจะสกปรกหรือน่ารังเกียจในสายตาคนอื่นบ้าง

ดังนั้น การเรียกตัวเองว่า คนเก็บของเก่า จะมีความหมายใน 2 ระดับคือ

ในระดับสังคมคนไร้บ้าน การบอกตัวเองว่าเป็นคนเก็บของเก่าคือการสร้างระยะห่างกับผีที่ไม่มีอาชีพประจำ ไม่ว่าจะเป็นคนหาของเก่าที่มีหรือไม่มีมรดเงิน ต่างมีความหมายเดียวกัน คือเป็นคนทำมาหากิน ซึ่งไม่ใช่คนเร่ร่อน คนจรจัด พวกเขาจะมีอารมณ์รุนแรงเมื่อถูกสงเคราะห์จัดการ

ลุงภูมิ คนเก็บของเก่า ที่นอนประจำริมคลองหลอด ซึ่งผู้ศึกษารู้จักช่วงแรกของการลงภาคสนาม มักจะบอกว่า “จะมารู้จักพวกคนเร่ร่อนเหวอ มันจะหาทำยาได้สักกี่คน ที่ทำมาหากินอย่างลุงมีไม่กี่คนหรอก”

ต่อมาเมื่อลุงถูกเจ้าหน้าที่กรมประชาสัมพันธ์ เชิญไปสอบประวัติ ลุงค่อนข้างโมโห เล่าให้ฟังว่า

“สงเคราะห์มาจับลุง กำลังนอนอยู่ มาปลุกบอกว่า ‘ไปทำประวัติหน่อย’ ลุงบอก ‘จะจับผมไปไหน ผมทำมาหากิน รดเงินผมก็มี’ มันก็บอก ‘ไปทำประวัติ’ ให้ขึ้นรถไปที่ปากเกร็ด สอบประวัติ มันถามว่า ลุงทำอะไร ลุงบอกลุงเก็บของเก่า มันถ่ายรูปแล้วก็ให้ค่ารถกลับ ไม่รู้มันจะจับไปทำไม”